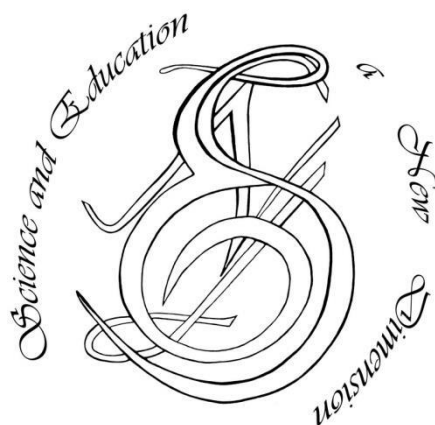

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

PHILOLOGY

Филология

p-ISSN 2308-5258

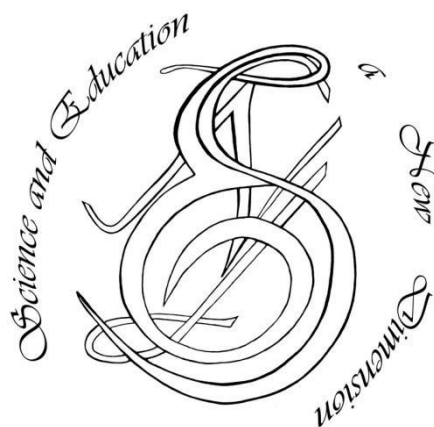
e-ISSN 2308-1996

VI(45), Issue 152, 2018

SCIENCE AND EDUCATION A NEW DIMENSION

HTTPS://DOI.ORG/10.31174/SEND-Ph2018-152VI45

Philology

Editorial board

Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos

Honorary Senior Editor:

Jenő Barkáts, Dr. habil. Nina Tarasenkova, Dr. habil.

Andriy Myachykov, PhD in Psychology, Senior Lecturer, Department of Psychology, Faculty of Health and Life Sciences, Northumbria University, Northumberland Building, Newcastle upon Tyne, United Kingdom

Edvard Ayvazyan, Doctor of Science in Pedagogy, National Institute of Education, Yerevan, Armenia

Ferenc Ihász, PhD in Sport Science, Apáczai Csere János Faculty of the University of West Hungary

Ireneusz Pyrzyk, Doctor of Science in Pedagogy, Dean of Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Wrocław, Poland

Irina Malova, Doctor of Science in Pedagogy, Head of Department of methodology of teaching mathematics and information technology, Bryansk State University named after Academician IG Petrovskii, Russia

Irina S. Shevchenko, Doctor of Science in Philology, Department of ESP and Translation, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine
Department of Psychology, Faculty of Health and Life Sciences, Northumbria University, Northumberland Building, Newcastle upon Tyne, United Kingdom

Kosta Garow, PhD in Pedagogy, associated professor, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

László Kótis, PhD in Physics, Research Centre for Natural Sciences, Hungary, Budapest

Larysa Klymanska, Doctor of Political Sciences, associated professor, Head of the Department of Sociology and Social Work, Lviv Polytechnic National University, Ukraine

Liudmyla Sokurianska, Doctor of Science in Sociology, Prof. habil., Head of Department of Sociology, V.N. Karazin Kharkiv National University

Marian Wloshinski, Doctor of Science in Pedagogy, Faculty of Pedagogical Sciences, University of Humanities and Economics in Wrocław, Poland

Melinda Nagy, PhD in Biology, associated professor, Department of Biology, J. Selye University in Komarno, Slovakia

Alexander Perekhrest, Doctor of Science in History, Prof. habil., Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Nikolai N. Boldyrev, Doctor of Science in Philology, Professor and Vice-Rector in Science, G.R. Derzhavin State University in Tambov, Russia

Oleksii Marchenko, Doctor of Science in Philosophy, Head of the Department of Philosophy and Religious Studies, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Olga Sannikova, Doctor of Science in Psychology, professor, Head of the department of general and differential psychology, South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky, Odessa, Ukraine

Oleg Melnikov, Doctor of Science in Pedagogy, Belarusian State University, Belarus

Perekhrest Alexander, Doctor of Science in History, Prof. habil., Bohdan Khmelnytsky National University in Cherkasy, Ukraine

Riskeldy Turgunbayev, CSc in Physics and Mathematics, associated professor, head of the Department of Mathematical Analysis, Dean of the Faculty of Physics and Mathematics of the Tashkent State Pedagogical University, Uzbekistan

Roza Uteeva, Doctor of Science in Pedagogy, Head of the Department of Algebra and Geometry, Togliatti State University, Russia

Seda K. Gasparyan, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Yerevan State University, Armenia

Sokuriaynska Liudmyla, Doctor of sociological science. Prof. Head of Department of Sociology. V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

Svitlana A. Zhabotynska, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology of Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Tatyana Prokhorova, Doctor of Science in Pedagogy, Professor of Psychology, Department chair of pedagogics and subject technologies, Astrakhan state university, Russia

Tetiana Hranchak, Doctor of Science Social Communication, Head of department of political analysis of the Vernadsky National Library of Ukraine

Valentina Orlova, Doctor of Science in Economics, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ukraine

Vasil Milloushev, Doctor of Science in Pedagogy, professor of Department of Mathematics and Informatics, Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Plovdiv, Bulgaria

Veselin Kostov Vasilev, Doctor of Psychology, Professor and Head of the department of Psychology Plovdiv University „Paisii Hilendarski”, Bulgaria

Vladimir I. Karasik, Doctor of Science in Philology, Department of English Philology, Professor and Chair, Volgograd State Pedagogical University, Russia

Volodimir Lizogub, Doctor of Science in Biology, Head of the department of anatomy and physiology of humans and animals, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Ukraine

Zinaida A. Kharitonchik, Doctor of Science in Philology, Department of General Linguistics, Minsk State Linguistic University, Belarus

Zoltán Poór, CSc in Language Pedagogy, Head of Institute of Pedagogy, Apáczai Csere János Faculty of the University of West Hungary

Managing editor:

Barkáts N.

© EDITOR AND AUTHORS OF INDIVIDUAL ARTICLES

The journal is published by the support of Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe

BUDAPEST, 2015

Statement:

By submitting a manuscript to this journal, each author explicitly confirms that the manuscript meets the highest ethical standards for authors and co-authors. Each author acknowledges that fabrication of data is an egregious departure from the expected norms of scientific conduct, as is the selective reporting of data with the intent to mislead or deceive, as well as the theft of data or research results from others. By acknowledging these facts, each author takes personal responsibility for the accuracy, credibility and authenticity of research results described in their manuscripts. All the articles are published in author's edition.

THE JOURNAL IS LISTED AND INDEXED IN:

INDEX COPERNICUS: ICV 2014: 70.95; ICV 2015: 80.87; ICV 2016: 73.35

GOOGLE SCHOLAR

CROSSREF (DOI prefix:10.31174)

ULRICHS WEB GLOBAL SERIALS DIRECTORY

UNION OF INTERNATIONAL ASSOCIATIONS YEARBOOK

SCRIBD

ACADEMIA.EDU

Content

Application of psychological and pedagogical resources in foreign language teaching: a communicative perspective <i>T. M. Ahibalova, O. V. Alpatova</i>	7
Сюжетно-композиційна структура романів як жанротвірний чинник («Тесс із роду д'Ербервіллів» Т. Гарді та «Повія» Панаса Мирного) <i>К. В. Ангеловська</i>	11
Stylistic peculiarities of expressive syntax of modern epistolary discourse <i>Z. Batrynychuk</i>	16
On translating the term <i>acquis communautaire</i> <i>A. Chebotaryova</i>	20
Процеси калькування в сучасній українській мові (на прикладах комп'ютерної лексики) <i>О. В. Гаврилова</i>	25
Генетико-типологічна сутність антивоєнного роману (А. Барбюс, Е. Ремарк, О. Гончар) <i>М. Х. Гуменний, В. Ю. Гуменна</i>	30
Obsolete and Historical Americanisms in Colonial Period <i>R. Y. Kritsberh</i>	35
Ідилічний простір рустикального дискурсу в прозі Івана Семеновича Нечуя-Левицького <i>Т. В. Лопушан</i>	39
Строфічна силабіка в українській поезії XVIII століття <i>В. С. Мальцев</i>	43
Культурно-історичний простір концептуальної метафори в арабському політичному дискурсі (на матеріалі політичної промови президента Палестини Махмуда Аббаса на засіданні Генеральної Асамблеї ООН) <i>Л. М. Музаннар</i>	47
Психологічні виміри історичної прози Ю. Мушкетика <i>Н. Л. Павлюк</i>	51
Когнітивно-комунікативні аспекти стратегії введення в оману адресата (на матеріалі політичного інтерв'ю з Д. Траппом) <i>Ю. В. Розенгарт</i>	55
Когнітивна карта сучасного англомовного гастрономічного рекламного дискурсу <i>Т. Г. Савчук</i>	60
Стратифікації жанрового розмаїття текстів промов президентів Сполучених Штатів <i>В. І. Савчук</i>	66
Поетика дзуйхіцу в сучасній українській літературі <i>Т. М. Шевченко</i>	70
Надністрянський говір у художній мові Б. Лепкого <i>Х. М. Стецик, Л. А. Добровольська</i>	74
Модификация информационной структуры и статуса референта SN2, как факторы возникновения предикативных отношений в предложениях с атрибутивным дополнением <i>Зеленая Ю.Л.</i>	77

Application of psychological and pedagogical resources in foreign language teaching: a communicative perspective

T. M. Ahibalova, O. V. Alpatova

Kharkiv National Air Force University named after Ivan Kozhedub, V. N. Karazin Kharkiv National University
Corresponding author. E-mail: tanika.fem@gmail.com, alpatova.olena@gmail.com

Paper received 29.01.18; Revised 03.02.18; Accepted for publication 05.02.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-152VI45-01>

Abstract. The article analyzes the methods and resources of FLT from a psychological, pedagogical and communicative points of view. The prominent approaches in foreign language teaching are targeted at communicative competence of the participants of the educational process, since it covers a number of factors important for successful mastery in language material. Memorization as a basis for learning is directly related to mental processes that allow a transition from communicative experience to skills as a higher motivational and reflective level. Investigated psychological and pedagogical resources are outlined in terms of their aims and results, and examples of methods and means of their realization in the educational process are given.

Keywords: *language competence, language world view, psychological resource, teaching method, motivation.*

Introduction. A high level of foreign language mastery is a distinctive sign of a highly educated person. This fact proves true people's intentions to study languages as international means of communication, in particular the English language and languages of countries, where they work or study. Ukrainian education is developing its international relations with different spaces of the world culture, and in recent years the number of Ukrainian and foreign students, who apply for higher education and develop competitive skills in foreign language proficiency within our country, has sharply increased. Participants gained their knowledge resource in accordance with a current FL Curriculum, which provides the foreign language education, whether English for local students and out-comers, or Ukrainian for foreigners, as an integral deposit into successful career. The main mission of a teacher, in turn, is to use methods and forms of education that will enable students to master the language as quickly and easily as possible, and to consolidate the gained knowledge for a long time, as much as effectively use them in communication.

Brief review on scientific sources and publications. Numerous works of Ukrainian and foreign researchers prove impossibility to find a single universal model of education for all participants' requirements. This motivates the need for a thorough analysis of the capabilities of a specific group or person who comprehend the language (S. Bilobram, S. Yefendiyeva, L. Levko, S. Muntyan). In particular, J. Hayes emphasizes the need to take into account communicative competences, which depend on the available knowledge of the language and the ability to situatively apply them. An obstacle to the use of knowledge already acquired is a series of psychological or communicative barriers, which complexity, definition and classification are investigated by G. Andreyeva, T. Bazarov, K. Rogers, V. Stolin, M. Forverg, I. Shcherban). When studying the effectiveness of learning foreign language, everyone agrees that the process of involving into real communication is highly productive (N. Bilan, A. Gavrilyuk, O. Kuznetsova, E. Passov).

The purpose of the presented paper, therefore, is to clarify effective psychological and pedagogical preconditions, means and methods of teaching that help develop students' spoken skills, ways to use them during classes and for self-training.

Materials and methods. Acquiring a language is an ongoing process because the language itself is constantly changing, therefore current researchers try to find novel and innovative models on a background of J. Harmer's idea that the assimilation of foreign languages should be directed not to the level of language proficiency as final result, but on the system of approaches that involves the process of acquiring communicative skills. In its turn, it refers to the use of communicative skills and unceasing use of given in language units information under the guidance of a teacher. In accordance with this, N. Khomsky introduces the notion of "competence", which has been transformed in further investigation attempts of scholars into a "communicative competence" and understood as an ability to communicate through the use of a particular language and does not require a prior definition of the level of language proficiency [1, p. 107].

The mentioned principle of teaching is also rational from a psychological point of view, since a language competence passes to the intuitive level, and the foreign language itself becomes an additional motive for the intellectual and professional development of a specialist. This is emphasized by S. Tsymbal, who indicates a number of psychological resources to be involved into FLT:

- 1) communicative and role, interactive, socialization direction;
- 2) language orientation;
- 3) gnostic, cognitive direction;
- 4) personality-oriented approach;
- 5) regulatory and willing orientation;
- 6) creative direction;
- 7) activity orientation;
- 8) motivation orientation [4].

Results consideration. In order to prove the necessity to take the given aspects of teaching into consideration we analyze the possibility of these resources' implementation all through classes or during students' self-training.

Communicative and role orientation is to involve students in communication, social perception, the use of participants' role potential, and empathy, used in the process of learning a foreign language. It plays a leading role in the process of language learning and comprehending, since it is actually an implementation of the very purpose of education – the acquisition of skills and communication experience. Through oral interpersonal exchange students become successful in the use of acquired

knowledge and perceive new language input. There is no doubts, it is considered to be an effective method at this stage for dialogue, which will promote the mechanical absorption of certain structures. Close to this is the method of questions and answers, which refers to a certain list of specially selected or developed questions and answer options. This method contributes to the rapid tempo of learning, since there is no need for the previous translation of the training material, and the mechanical use of it, and the transfer of the received information to the intuitive level, that is, it develops skills to think in a foreign language. These methods are complementary ones. The socialization orientation should be used during students' self-training, as during the dialogue forming additional lexical material is needed, in its turn, it can be obtained by reading, listening or watching films in a foreign language. Undeniably, there is a need for control or self-control of language performance, which can be done by recording new lexical units or constructions, and then by using them during the dialogues development.

Language orientation is a logical conclusion from the subject of study. Here we understand the psychological resource that affects the overall process of thinking, the product of which can be identified as speech acts, oral or written. That is, selected methods should direct the transfer of information from the level of comprehension to production, and a process of thinking in a foreign language will be a result. Y. Passov describes this process as a transfer of acquired habit (operational level) to speech skills (motivation and thinking level), and indicates the existence of sublevels of this transition, provided by the dosing of language material [3, p. 32]. During the selection of means and methods of teaching the educator must take into account the true need to repeat and work out the pre-acquired information, lexical units and structures. That is, in order to achieve the transition, it is necessary to take exercises that targeted not to provide technical repetition-speaking actions, but those having a certain speech aim to understand and solve the problem, and implement a certain speech act (oral or written).

Gnostic, cognitive orientation of the organization of the process of studying a foreign language is a subject to master the general cultural, general technical elements associated with the language of study. Cognitive orientation in combination with the principle of novelty in learning is an additional means of motivation.

It should be noted that a communicative approach to learning should cover all levels, such as verbal, grammatical and cognitive. That is, in order to communicate it is necessary to expand not only the linguistic picture of the world, but also extra-language one, which is based on peculiar associative and sensory images related to the subject of speaking. Students must not only learn lexemes, but also feel the atmosphere of the environment in which the language of study is formed. We consider it expedient to use authentic video and audio materials here. N. Skidanova notes that involvement of authentic materials in groups takes place in three stages: preparatory, textual and demonstrative. Although the author considers a preparatory stage as an acquaintance with vocabulary and an attempt to find out the meaning of the name in accordance and through further discussion, the additional tasks may be engaged such as problem-solving ones, specially

selected by the teacher. It provides students' mental activity during viewing (listening). Polish researcher V. Bronyarka suggested an author's method of working with the text, which is to read the text aloud in a foreign language and analyze it with the means of translation into the language of communication (depending on the level of the group it can be verbal or literary translation), and then again transfer it into foreign language using a newly translated text [6, p. 59]. Through this approach students can not only obtain new vocabulary units, but also practice grammar, besides, mentioned sort of learning activity is connected with the creative thinking and development of language intellectual capacities.

Involving different texts in the process of learning is not only optional, but also necessary, since the mechanical learning of words, phrases and phraseological units does not give long-term results, in particular, it produces a temporary skill that is not transmitted into ability. Working with the text contributes to a deeper immersion in the world of language and speech, because words are presented in the context, that is, by reading and translating students recognize, semantize and memorize the meaning of a particular word. This helps avoid a situation when a number of non-related translation-equivalents in the dictionary do not respond to a specific communicative situation. The Internet offers a number of translated dictionaries, among which the Reverso Context platform has gained its popularity, which offers not only vocabulary interpretation in accordance with the part-language affiliation, but also provides modern contexts where the word reveals its meaning. The additional benefit of this program is the ability to listen to pronunciation of words or sentences by the native speaker. The disadvantage may be the limited set of languages offered by the program: Arabic, German, Spanish, French, Hebrew, Italian, Japanese, Dutch, Polish, Portuguese, Romanian, Russian. Thus, the use of the following software is entirely successful for mastering the available languages, because it covers the language completely due to the trinity of speaking backgrounds: vocabulary, grammar, phonetics.

The personality orientation of teaching a foreign language is manifested at the moment of the formation of personality traits in the process of educational activity and is indisputable, since each person is a unique bearer of experience both linguistic and practical, which contributed to the development of an individual picture of the world, which at the subconscious level rejects superfluous information, it contradicts the previously received installations, and leaves the one that complements the existing ones. The process of development students' experience is mainly due to their professional activities, which contributes to the expansion of the world of a specialist. Different exercises and tasks should be related to the students' previous experience, but for effective influence on the individuality it is worth turning to creative tasks. Given the interest to students and the effectiveness of language learning, we can distinguish the design method, the method of "brain attack", "the case study" approach, and the method of business role-playing games. They facilitate the individual selection of information that is related to professional activity and does not contradict own judgments, and the implementation of tasks is carried out in several stages, such as the reception and comprehension

of the task; working on tasks; problem solving; presentation of the result. That is, the reception of new material is motivated, meaningful and repetitive, it passes the path from the operational to the motivational and mind level.

Regulatory and willing orientation takes the leading place, since often the number of classroom hours is limited, and the volume of material for learning is significant, therefore, it is extremely important for the teacher to develop students' regulatory mechanisms of the mind during classes, including the use of suggestopedic technologies.

It is impossible to limit the language learning exclusively to classes, so the need to repeat and summarize the information obtained during the classroom hours should be carried out by the student and independently, so the teacher's task is to organize the educational process in a way to encourage students to obtain and expand their linguistic competences on his own, moreover, to motivate their desire to self-training. Here the innovative technologies of studying foreign languages come to the aid.

N. Lagutina calls the use of modern technological means an intensifier of teaching a foreign language. We agree that the role of computer software greatly simplifies the process of providing independent work and it can be tested at all levels of speech activity. Thus, electronic textbooks provide an opportunity to present illustrative and actual material more widely, in addition, they can make changes in accordance with the specialty and urgent needs. The user-friendly interface helps you easily find the right information, saves you time. Of course, not any educational institutions can develop or buy the most innovative software for learning a foreign language, and for language teachers such a task may be overwhelming as well, so a number of existing and functioning programs well-known in a community of the Internet users come to the aid. A very functional one to develop the ability to correctly pronounce and expand the vocabulary has become the online platform FORVO, which allows you to listen to the pronunciation of a native speaker. Everyone can join the development of this site and spell a few words, indicating the area where they live.

Like the previous resources taken when learning a foreign language, the creative focus has already been mentioned. Here we are talking not about students' linguistic and creative activity, because at the level of development of communicative skills a process of attracting and transferring to the thinking level of new lexical units, constructions and grammatical categories occurs, but the use and formation of creative qualities in the process of using innovative technologies of learning.

The creative focus of learning is directly related to personal orientation and self-education. Often, teachers offer students experience of engagement into mutual creative activity by preparing reports, presentations to topics, books, and films for further discussion in the class. The improved symbiosis of these techniques is Case Study, which in Ukrainian pedagogical literature is called a case-method, "a case". At the beginning of the twentieth century this method was used at the Harvard Business School, and later began to be used when studying other humanitarian disciplines. It implies providing a group of students

with a peculiar "case" with specially prepared problem-specific samples, situations, stories, texts, which need to be jointly analyzed, discussed in order to make a decision [5]. The versatility of this method is complex, since the implementation of the proposed tasks of the case involves the development of a specific situation associated with the involvement of related knowledge, independent work, "brainstorming", a public statement in which participants defend their own decision, a final oral test on the facts of developed "case". An important factor for this method implementation is a group work that implies the principle of interactivity, that is, students have the opportunity to create a common fund of information on the subject to use it by all members of the group, that is, everyone's motivation increases, which facilitates the successful assimilation of information.

The active orientation of the educational process of learning a foreign language is an urgent need, since the actual communicative activity is both the goal of the study itself and the means. Learning the language as passive contemplation or listening to the material is impossible, since the communicative method involves the need for the ability not only to perceive the given information, but also to express, that is, any chosen method, or technique, or the means of training has an activity orientation.

Motivational orientation is one of the preconditions for the successful assimilation of communicative skills. Y. Passov relates motivation with two kinds of needs:

- 1) a need for communication, inherent in any human as a member of society;
- 2) a need to implement a specific speech act, need to intervene in a specific speech situation.

If the first need is general, then the second one, in accordance with researchers' view, contributes to the formation of persistent interests that provide the student with true intentions for communication in general, forming a permanent motivation readiness, that, in its turn, is an important factor in the successful study of a foreign language [3]. Moreover, the task of a teacher in the classroom is not only to submit the material, but also to interest, create a need for students to speak, to prove their opinion, to expand the participants' culture and language world views.

Conclusion. The process of foreign language acquisition is based on a number of psychological and methodological resources referred to its communicative nature, that need to be constantly used for the successful development of spoken skills. The teacher should take into account socializational, linguistic, cognitive, personally-oriented, regulatory, creative, and motivational directions of foreign language education. Current investigation briefly outlines the implementation options for the teaching with the use of these resources, clarifies the essence of them and proposes appropriate methods with a specific commentary in order to outline important aspects and complexities in their application and implementation. The proven importance of the aforementioned factors for successful foreign language learning requires a broader analysis and experimental confirmation that is promising for **further research**.

ЛИТЕРАТУРА

1. Азимов Э. Г., Щукин А. Н. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам) / Э. Г. Азимов, А. Н. Щукин. – М. : ИКАР, 2009. – 448 с.
2. Білан Н. Комунікативний метод навчання іноземних мов студентів немовних ВНЗ / Н. Білан // Молодь і ринок. – Дрогобич, 2012. – 5(88). – С. 149 – 153.
3. Пассов Е. И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению / Е. И. Пассов. – М. : Просвещение, 1991. – 223 с.
4. Цимбал С. В. Психологічні особливості формування професійної компетентності спеціалістів засобами іноземної мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата психолог. наук за спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / С. В. Цимбал; НАДПСУ імені Богдана Хмельницького. – Хмельницький, 2006. – 28 с.
5. Ягоднікова В. В. Кейс-метод (Case study) як форма інтерактивного навчання майбутніх фахівців / Ягоднікова В. В. // Секція «Педагогічні науки», підсекція № 5. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/1_NIO_2008/Pedagogica/25496.doc.htm.
6. Zagoruiko L., Kapeliushna T. Polish experience of usage innovative methods of teaching foreign languages // Порівняльно-педагогічні студії. – Умань, 2017. – 1(31). – С. 58 – 62.

REFERENCES

1. Azimov E. G., Shchukin A. N. New dictionary of methodical terms and notions (theory and practice of teaching languages) / E. G. Azimov, A. N. Shchukin. – M. : ICAR, 2009. – 448 p.
2. Bilan N. The communicative method of teaching foreign languages to non-native high school students / N. Bilan // Youth and Market. – Drohobych, 2012. – 5 (88). – P. 149 – 153.
3. Passov Y. I. Communicative method of teaching foreign speaking / E. I. Passov. – M. : Enlightenment, 1991. – 223 pp.
4. Tsymbal S. V. Psychological peculiarities of professional competence development for specialists with the means of foreign language : thesis for obtaining a Scientific Degree of the Candidate of Psychological Sciences in specialty 19.00.07 «Pedagogical and Age Psychology» / S. V. Tsymbal ; NADPSU named after Bogdan Khmelnytsky. – Khmelnytsky, 2006. – 28 p.
5. Yagodnikova V.V. Case study (case study) as a form of interactive training of future specialists / Yagodnikova V. V. // Section «Pedagogical sciences», subsection No. 5. – [Electronic resource]. – Access mode : http://www.rusnauka.com/1_NIO_2008/Pedagogica/25496.doc.htm.
6. Zagoruiko L., Kapeliushna T. Polish experience of using innovative methods of teaching foreign languages // Comparative-pedagogical studios. Uman, 2017. – 1 (31). – P. 58 – 62.

Использование психолого-педагогических ресурсов в процессе изучения иностранного языка: коммуникативный ракурс

Т. Н. Агибалова, Е. В. Алпатова

Аннотация. В статье рассматриваются ресурсы и методы изучения иностранного языка с психологической, педагогической и коммуникативной точки зрения. Психолого-педагогический ракурс коммуникативного подхода выходит на первый план и является центральным принципом обучения иностранному языку, поскольку он охватывает ряд важнейших для успешного усвоения материала факторов. Представленные в статье психолого-педагогические ресурсы проанализированы с точки зрения важности и проиллюстрированы методами и способами их реализации в учебном процессе.

Ключевые слова: языковая компетенция, языковая картина мира, психологический ресурс, метод обучения, мотивация.

Сюжетно-композиційна структура романів як жанротвірний чинник («Тесс із роду д'Ербервіллів» Т. Гарді та «Повія» Панаса Мирного)

К. В. Ангеловська

Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського, м. Одеса
Corresponding author. E-mail: djefik7@ukr.net

Paper received 29.01.18; Revised 03.02.18; Accepted for publication 05.02.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-152VI45-02>

Анотація. Стаття присвячена дослідженню своєрідності сюжетно-композиційної структури романів Т. Гарді «Тесс із роду д'Ербервіллів» і Панаса Мирного «Повія». Осмислено спільне та відмінне в сюжетно-композиційній архітектоніці аналізованих романів. Простежено особливості групування персонажів, психологічне вмотивування вчинків кожного з них. З'ясовано сутність пейзажних, інтер'єрних та екстер'єрних описів і домінантного мотиву у своєму філософському і моральному аспектах.

Ключові слова: соціально-психологічний роман, сюжетно-композиційні, пейзаж, екстер'єр, інтер'єр, повісткування, селянство.

Поняття сюжету в літературознавстві має досить давню історію. Ще в четвертому столітті до нашої ери Арістотель писав про «наслідування дії» (mimesis) як найважливіший елемент художнього твору [1, с. 56]. Однак до цього часу не існує чіткого визначення, навіть у посібниках, підручниках і словниках сюжет характеризують дещо описово (Г. Абрамович, Л. Тимофеев, Р. Гром'як, М. Моклиця та ін.). Г. Поспелов і Є. Добін стверджують думку, згідно з якою узагальнення в сюжеті вимагає перш за все відтворення процесів, що відбуваються в дійсності. О. Білецький визначав сюжет як сукупність дій зовнішнього і внутрішнього порядку, тобто вчинків, подій, активних душевних переживань, на основі чого тримається «жива плоть» художнього твору. В підручнику з теорії літератури (в одному з останніх) подається таке визначення сюжету, як «перебіг дії та послідовність її розвитку, що служить у творі формою розгортання й конкретизації його фабули» [2, с. 160].

У соціально-психологічних романах Т. Гарді «Тесс із роду д'Ербервіллів» і Панаса Мирного «Повія» рух і розвиток художнього образу стає основою сюжету, колізій і композиції. Наприклад, роман «Тесс із роду д'Ербервіллів» складається з 7 фаз (Фаза перша. Дівчина. Фаза друга. Більше не дівчина. Фаза третя. Видужання. Фаза четверта. Наслідки. Фаза п'ята. Жінка розплачується. Фаза шоста. Обернений. Фаза сьома. Завершення.), що розподіляються на 49 значних епізодів. Більш того, роман розпочинається з епіграфу, взятого з Шекспіра, що слугує своєрідним ключем до розуміння ідейно-тематичної основи конкретного твору. Крім того, роман має полемічний підзаголовок «Чиста жінка, правдиво зображена», що викликав серйозні обурення обивателів (хоч об'єктивно драматичний сюжет роману стверджує саме цю думку автора). Кожна з фаз становить важливий період у житті героїні, в її фізичному і моральному розвитку. Причому екстер'єр впливає не лише на психологію героїні, але й поглиблений її соціальний статус від фази до фази.

Подібну сюжетно-композиційну структуру спостерігаємо і в романі Панаса Мирного «Повія», що складається з чотирьох частин: частина перша. У селі; частина друга. У городі; частина третя. Сторч головою; частина четверта. По всіх усюдах. Роман має теж підзаголовок-уточнення: «Роман з народного життя».

У романі також наявний еволюційний аспект життя героїні – від дівчини до загибелі.

В обох романах відстежується наявність сюжету «єдиної дії», в якому події розвиваються в причинно-наслідкових зв'язках. Усі епізоди епічно розлогі (особливо в «Повії»), а в романі Т. Гарді більш лаконічні), але короткі в часовому відношенні. Вони об'єднані в один спільний ряд, що варіює різноманітні співвідношення між персонажами. В цьому випадку доречно користуватися літературознавчими термінами для кожного важливого епізоду – звернутися до понять експозиції (1), зав'язки (2-3), розвитку дії (4-5), кульмінації і розв'язки (6-7).

В експозиції роману «Тесс із роду д'Ербервіллів» дія ще не почалася, і перед читачем з'являється більш-менш статична картина: описаний повсякденний спосіб життя бідної селянської родини Тесс. Природно виникає запитання, якщо опис в експозиції передує початку зображення подій, то чи відноситься вона до сюжету? Відповідь ствердна, бо, по-перше, ситуація, що описана в експозиції, буде рушійною силою всього сюжету. По-друге, із зав'язкою експозиція поєднується характерними саме для сюжету причинно-наслідковими зв'язками.

За ситуацією експозиції легко визначити, які прояви дійсності зацікавили автора – життя селянства кінця XIX століття. Оскільки явище, художньо осмислене в романі, називається темою, то можна стверджувати, що експозиція дає можливість визначити тему твору.

Зав'язка підводить читача до розуміння поставленої в романі проблеми. Зав'язкою тут слугує важливий епізод, у якому Тесс прагне допомогти батькам: виконати їхнє доручення, але через недосвідченість дівчини гине кінь, який був незамінним у різних роботах. Після цього сім'я Тесс ще більш збідніла. По-перше, цей епізод виділяється із загальної сюжетної тканини своєю завершеністю і логічністю.

Для художнього осмислення проблеми Т. Гарді відбирає такі типові обставини (у селянських родинах простежувалась закономірність: діти завжди допомагали своїм батькам), у яких з найбільшою повнотою і переконливістю змогли б виявитися ці суттєві риси Тесс. Ось чому центральне місце в сюжеті роману займає зображення обставин загибелі коня і того, як

склалися вони для дівчини і який вплив мали на її долю.

По-друге, повістуванню в зав'язці властива значна деталізація: «In consternation Tess jumped down, and discovered the dreadful truth. The groan has proceeded from her father's poor horse Prince... The pointed shaft of the cart had entered the breast of the unhappy Prince like a sword, and from the wound his life's blood was spouting in a stream, and falling with a hiss into the road. In her despair Tess sprang forward and put her hand upon the hole, with the only result that she became splashed from face to skirt with the crimson drops... Tess had gone back earlier. How to break the news was more than she could think. It was a relief to her tongue to find from the faces of her parents that they already knew of their loss, though this did not lessen the self-reproach which she continued to heap upon herself for her negligence» [3, с. 39–40]. («Зі страху Тесс стрибнула на землю, і їй відкрилась страшна істина: стогнав бідний кінь батька – Принц... Гостра оглобля увіткнулася, ніби меч, у груди нещасного Принца: із смертельної рани струєю біла кров і з шипінням лилася на дорогу. У відчаї Тесс кинулася вперед і затисла рану рукою, але добилася лише того, що червоні краплі забризкали їй з голови до ніг... Тесс не в силах була придумати, як повідомити страшну новину, і відчула полегшення, коли по обличчях батьків переконалася, що вони вже знають про втрату; однак вона не переставала звинувачувати себе за свою небалість»). Видається надзвичайно важливим, що письменник, прагнучи викликати співпереживання у читача, знайомить його з усіма не озвученими внутрішніми монологами дівчини. Стає цілком очевидно, що довгий внутрішній монолог фактично окреслює план дій Тесс. Завершується епізод зав'язки болісними переживаннями дівчини.

Таким чином, зав'язка слугує вираженню проблеми роману, розвиваючи в той же час відому із експозиції тему. Дві сторони ідейного змісту знаходять у ній досить повне вираження. Певні складнощі маємо з вираженням ідейно-емоційних оцінок. Оскільки зав'язка фіксує той момент художнього пізнання дійсності, коли виникає проблема, то навряд чи можна стверджувати те, що в цій частині сюжету уже знайде втілення ідейний пафос роману.

Розвиток дії складає основну частину сюжету. З точки зору вираження змісту, розвиток дії представляє третій етап пізнання. Автор раніше зібрав достатньо матеріалу (експозиція), щоб висунути власну проблему (зав'язка). З цього моменту на зміну констатації фактів, тобто пасивному пізнанню, приходять пізнання активне. Якщо в експозиції і зав'язці система образів обмежувалась мінімумом, то до цієї частини сюжету вводяться нові образи. Кожен новий епізод розвитку дії розкриває новий поворот проблеми. Тесс вимушена йти на заробітки в сім'ю Алека, який постійно переслідує її своїми домаганнями. Врешті-решт Тесс повертається додому вагітною, пізніше народжує позашлюбну дитину. Вона глибоко переживає над усіма колізіями свого драматичного життя (дитина через декілька місяців помирає). Тесс вирішує допомогти сім'ї своїми заробітками і наймається до фермера доїльщицею. Саме тут вона познайомилася з Енджелом, якого покохала. Незабаром вона виходить

заміж за Енджела, але відразу ж стався розрив у їхніх стосунках (після її розповіді про історію свого життя). Енджел відправляється до Бразилії, а Тесс тяжко працює у багатого фермера на плантації.

Складний процес включення дівчини в «дорослу» сферу праці в полі проходить у її душі через переживання за Енджела; Тесс властива фольклорна образність мислення. Різноманітні художні деталі екстер'єру характеризують внутрішній світ героїні. Екстер'єр сприяє глибшому розумінню величі простого й доброго серця Тесс, силу її волі. З точки зору порушеного питання в епізодах осмислюється, по суті, теоретична проблема, а за природою художнього відображення розглядається сутність взаємовідносин між людьми: взаємна симпатія, подив і співчуття. Т. Гарді переконує не доказами, не силогізмами, а встановлює в сюжетних колізіях логіку самого життя.

Кожен епізод розвитку дії розкриває певну суперечність пізнання явищ буття. При цьому можна міркувати про розвиток проблеми, але, на нашу думку, це недоречно. Проблема, звичайно, змінюється, повертається різними гранями, поглиблюється, але посправжньому розвивається, стає глибшою і зрозумілішою для читача ідея роману. Автор у такий спосіб, уточнюючи проблему, підказує і відповідь на неї, в результаті вимальовується ідея твору, яка ніби витісняє проблему, приходять їй на зміну, наповнюючи своїм пафосом усі образи і залишаючи місце для сумнівів і запитань.

Художня манера автора майже не змінилася при переході від зав'язки до розвитку дії. У повістуванні зберігається той же ритм, характер героїні проявляється у вчинках, художні деталі подаються в лаконічних описах, але одна риса залишається принципово новою. Митець уже не стримує своїх симпатій (через відповідну лексику розкриває свою прихильність до обездолених селянських дівчат). Одночасно з формуванням ідеї зростає і визначеність авторського ставлення до всього відображеного.

Кульмінацією в романі можна вважати шосту частину сюжету – це вбивство Тесс свого кривдника Алека (цю подію можна класифікувати як момент найбільшого напруження в розвитку дії). Цей роковий епізод надає принципово нового повороту проблемі. По-перше, вона змінює свою функційну роль: із стимулюючої, що допомагала відбирати факти і спостереження, вона перетворюється в таку, що вимагає безпосередньої відповіді. По-друге, змінюється її зміст, вона набуває більш узагальнюючого характеру.

Розв'язка – це епізод, яким завершуються події в романі (після вбивства Алека, Тесс переховується з Енджелом від поліції в лісі). Але нарешті Тесс знайдена й заарештована. Дуже швидко її засуджують до страти. Розв'язка завершує процес художнього пізнання, здійснений у романі. Як і інші елементи сюжету, вона має особливе ідейно-тематичне навантаження – основна функційна роль розв'язки полягає у вираженні домінуючої думки роману, його ідеї.

Деякі інші життєві колізії покладені в основу роману «Повія», але структура сюжету аналогічна при наявності певних відмінностей. У цьому романі кульмінація повністю збігається з розв'язкою: безприту-

льна і хвора Христя, доведена до відчаю життєвими обставинами, замерзає під власною хатою.

Аналіз окремих елементів сюжету роману Панаса Мирного «Повія» свідчить, що їх ідейний зміст поступово розгортається перед читачем у всій складній багатогранності й закономірності. В сюжеті митець моделює свій шлях художнього пізнання дійсності (бідна селянська сім'я Притик ледве зводить кінці з кінцями, під час великої завірюхи й сильного морозу замерзає в дорозі батько, залишається донька Христя з матір'ю; сусід Супрун підробив документ, згідно з яким Христя повинна відпрацювати декілька місяців у Загнибіди, який вбиває свою дружину; у вбивстві підозрюють Христю; пізніше вона наймитує в Рубця, закохується в чиновника Проценка і стає жертвою своїх ширих почуттів, бо для нього головним був соціальний статус людини, а не любов знедоленої дівчини; Христя знову змушена змінювати господаря і так відбувалося декілька років, і врешті-решт стає повією; серйозно захворівши, Христя опиняється на вулиці; певний час вона заробляє на життя випадковою роботою, аж поки не замерзає на призьбі своєї хати). Отже, в сюжеті обох романів помічаємо спільні життєві фази героїнь, їх страждання, переживання і надії. Подібними можна вважати й еволюцію характерів Тесс і Христі, драматичні повороти в їхньому житті, нарешті спосіб буття. Тут доречно відзначити й суттєву відмінність між героїнями: Тесс здатна на соціальний протест-вбивство, а Христя – ні. Щоправда, Панас Мирний на сторінках «Повії» аргументовано зображує процес соціальної диференціації, соціальних суперечностей і конфліктів, а в романі Т. Гарді все це відсутнє. Кожен митець осмислює трагедію жінки відповідно до національної традиції, світових літературних зразків та історико-філософських передумов.

Відмінною рисою обох романів у поетикальному аспекті є групування образів як важливого виду композиційного зв'язку. Якщо в романі Т. Гарді «Тесс із роду д'Ербервіллів» нараховується активних персонажів до 10, то в романі Панаса Мирного «Повія» – біля 50.

Для досягнення стрункості художнього відображення Панас Мирний розподіляє численних своїх персонажів на окремі групи. Зіставлення всередині групи і між групами дає можливість краще уявити складність кожного персонажа. Наприклад, характер селянської дівчини Христі доповнюється образами її батьків, Загнибідихи, Проценка, Колісника; сутність Проценка глибше розкривається завдяки діям Христі, Довбні, Рубця, Колісника. В романі поєднуються сімейні й соціальні ознаки персонажів, тобто кожен із них втілює в собі риси своєї «породи». Але в обох романах поряд із головним героєм з'являються інші, окреслені не так детально. Поряд із Тесс – Алек, Енджел, а поряд із Христею – Марина, Проценко, Довбня та ін. Реалізм аналізованих романів показує характер, сформований соціальним середовищем, саме цим даючи той ґрунт, який є основою для зіставлення. Всі представники соціальних груп мають певну спільність, але в кожному закономірні, спільні риси набувають індивідуального втілення. Як тут не згадати міркувань О. Бальзака в передмові до «Людської ко-

медії» або В. Белінського в його працях про творчість М. Гоголя, або статті І. Франка «Література, її завдання й найважливіші ціхи», «З останніх десятиліть ХІХ ст.» про створення типових характерів у типових обставинах. У результаті читач отримує досить повне уявлення про те, як широко охоплюють обидва автори національне життя своїх країн. На сторінках аналізованих романів виникає узагальнений образ соціально-морального явища тогочасної дійсності. Тому-то їхні романи сприймаються не як винятки, вихоплені з тогочасної епохи, а як закономірні прояви конкретних історичних обставин.

Основне змістовне призначення групування образів полягає в тому, щоб ширше і багатогранніше показати зображуване явище. Тому пейзаж, опис природи завжди вважаються надзвичайно важливими у структурі конкретного твору. В обох аналізованих романах пейзажі визначають певний значний життєвий момент. Так, наприклад, моральне падіння Тесс відбулося глибокої осені в лісі, а у фінальній частині роману її заарештовують на фоні розкішної природи. В романі «Повія» Притика замерзає в дорозі (початок твору), а в кульмінації і розв'язці – Христя замерзає на призьбі рідної хати (маємо своєрідне трагічне обрамлення). Типологічно близьку картину спостерігаємо в романі-епопеї Р. Роллана «Жан Крістоф» (під тихий плескіт хвиль Рейну) народжується майбутній композитор Жан Крістоф і в кінці епопеї повторюється цей же пейзаж. У цьому випадку проблему інтертекстуальності можна розглядати в руслі традицій і новаторства. Таким чином, навіть у майстерних змалюваннях створення пейзажу не є самоціллю, а лише засобом підготовки читача до сприйняття більш складних явищ, пов'язаних із життям людини.

З тією ж метою емоційного настрою використовується не лише пейзаж, але й відображення інтер'єрних та екстер'єрних речей. Це вид також допоміжних образів, але пейзаж як образ природи має більшу самостійність, ніж своєрідні натюрморти. Опис інтер'єрних та екстер'єрних речей і предметів (у романі Т. Гарді превалює екстер'єрний аспект, бо розвиток дії відбувається на лоні природи, а в «Повії» Панас Мирний віддає перевагу інтер'єрам, адже події проходять у приміщеннях), що оточують героїнь, так органічно входить у їх образи, що стає не лише паралеллю, але й важливою художньою деталлю. Наприклад, опис інтер'єру хати Христі з «Повії»: «У вікна, крізь намерзлі шибки, ледве-ледве пробивався світ; по кутках у хаті зступилися тіні; густий морок окрив її всю... Христя затопила... Весело забігали ясні вогники по тонких стеблах соломи, залітали невеличкі іскорки по чорних челюстях печі; віхтем піднялося полум'я вгору, палахнуло на всю хату, заблищало по намерзлій шибці і не забарилося згаснути... Світ, палаючи, поза комином блима і падає на під, добираючись до сволюка... У кутку над полом на жердці висить одежа – свитки, юпки, спідниці, спускаючи від себе чорну тінь...» [4, с. 11–12]. Або опис інтер'єру покоїв чиновника Проценка: «Велика хата, аж у четверо вікон; по ліву руч, під глухою стіною, стояла неприбрана кровать, виплутана неначе сітка, з тонкого заліза; за нею проти вікна – стіл; на столі усяких виробок з дерева, глини, каменю. Тут були голі, обня-

влись руками, люди, вискаливши зуби собаки, світлячи очима коти; по обох боках столу на круглих підставках стояли дві темні чоловічі постаті: одна – в шапці і кожусі – справжній мужик, друга – без шапки, носата, великі пацьорки спускалися на вуха кучерями. По стінах – картин-картин, аж очі розбігаються! Між двома вікнами чорна блискуча шафа, на її – голова-тий чоловік оберся на шаблю, з-за котрого драв шию крилатий орел»[4, с. 188–189].

Не менш майстерно описані екстер'єри в романі Т. Гарді «Тесс із роду д'Ербервіллів»: «The swede-field in which she and her companion were set hacking was a stretch of a hundred odd acres, in one patch, on the highest ground of the farm, rising above stony lanchets... The upper half of each turnip had been eaten off by the livestock, and it was the business of the two women to grub up the lower or earthy half of the root with a hooked fork called a hacker, that it might be eaten also. Every leaf of the vegetable having already been consumed, the whole field was in colour a desolate drab»[3, с. 301]. («Поле, де вона працювала зі своєю подругою, викопуючи брукву, простягалось більш ніж на сотню акрів і знаходилось на узвишші, що піднімалося над кам'янистими горбами... Бадилля і верхня частина кожної брукви були вже об'їдені худобою, і обидві жінки повинні були особливими кривими вилами викопувати залишки корнеплодів, щоб і вони пішли на поживу тварин. Так як від зеленого листя не залишилося майже нічого, то рівне коричневе поле мало вигляд похмурий і відразливий»). Або: «In the afternoon several of the dairyman's household and assistants went down to the meads as usual, a long way from the dairy, where many of the cows were milked without being driven home. The supply was getting less as the animals advanced in calf, and the supernumerary milkers of the lush green season had been dismissed. The work progressed leisurely. Each pailful was poured into tall cans that stood in a large spring-waggon which had been brought upon the scene; and when they were milked the cows trailed away» [3, с. 198]. («Увечері домочадці й працівники Крика пішли звичай на леваду доїти корів, які паслися далеко від мизи. Корови давали мало молока, так як наближався час, коли вони починали телитися, і більшість доїльщиків, що працювали влітку, були відпущені. Працювали не поспішаючи. Із дійниць виливали молоко у високі металеві бідони, що стояли на великому ресорному возі; подоєні корови ліниво відходили геть»).

Подібні описи інтер'єрного та екстер'єрного аспектів можна розглядати не тільки як самостійний образ речей і предметів, але й як важливу деталь у композиції образів самих героїнь. Більш того, вказані описи відтіняють особливий спосіб життя героїнь, поглиблюють ідейно-тематичну основу романів.

У процесі нашого дослідження ми притримувалися думки, що представлена у ризькому науковому збірнику «Питання сюжетоскладання», згідно з яким вивчення композиції необхідно вести на різних рівнях художнього цілого: рівні сюжету, рівні героя, рівні фабули, рівні автора. Композиція у творчому процесі обох романів має, на наш погляд, найбільше функціональне навантаження; саме тому розгляд цього рівня композиції дозволяє виявити індивідуальність митців, їх позицію найбільш повно.

Композиція сюжету – це розташування в ньому окремих елементів. В обох романах письменники приділяють більше уваги зав'язці, а не експозиції. Вони детально і переконливо показують розвиток дії. Отже, композиція сюжету – це один із елементів художньої форми твору, однак, аналіз його і вивчення важливі для літературознавства, тому що вони сприяють глибшому проникненню у зміст твору, більш того, дозволяють визначити й особливості авторської позиції, тому що гармонійна співвіднесеність усіх елементів сюжету або перевага одного із них визначається тим, що митця більш за все цікавить у процесі художнього пізнання дійсності.

Розуміння співвідношення між окремими елементами сюжету й змісту романів Панаса Мирного і Т. Гарді дозволяє, по-перше, аналізувати особливості теми, проблеми, ідейного пафосу, спираючись на своєрідність їх форми, перевіряючи точність одержаних результатів. По-друге, оскільки закономірність ніколи не виступає в реальній творчості як мертва схема, а завжди втілюється в неповторній індивідуальності, то аналіз своєрідності композиції сюжету в цілому та його окремих частин дозволяє говорити про те, якому аспекту естетичного пізнання автор віддає перевагу: відтворенню, розгляду або оцінці, і наскільки масштабно розуміє він суперечності навколишньої дійсності, а це дозволяє робити висновки про своєрідність його ідеалів і про те місце, яке займають його твори в контексті історико-літературного процесу того часу.

У розмірене повісткування соціально-психологічних романів часто вривається лірично-емоційна схвильованість, яка переводить реальний час у позачасові межі, у вічність. Але в конкретній художній тканині обох романів вони (часові форми) діалектично взаємозв'язані.

У заключній частині сюжету (кульмінації або розв'язці) домінуючим залишається авторський час, ліричний за своїм характером, але епічний за своєю сутністю. І в той же час він має драматичний відтінок. Ліричне почуття викликане трагічними подіями (знедолене життя Христі через підступність Грицька Супруненка, Загнибіди і Проценка; стосунки Тесс з Алеко, позашлюбна дитина та її смерть тощо), що випали на долю дівчат. Тут проявляється граматично теперішній час, властивий поезії і особливо драмі. Цей теперішній час пов'язаний в обох романах і з минулим і з майбутнім, здатний розширити межі відображеного. У фінальній частині сюжету форми минулого, теперішнього і майбутнього часових координат взаємодіють, що створює складну синтетичну картину в часовому і, отже, в значеннєвому відношенні: минуле зумовило «вибух» сильних емоцій в оповідача, воно проявилось в ліричних почуттях як теперішнє і водночас все це обернене в майбутнє.

Авторській оповіді властива підвищена емоційність, почуття виражаються відверто й зацікавлено. Звідси й яскраво виражена експресивність мови, високий стиль. Оповідач відчуває себе представником всього селянства, більш того, він відчуває себе відповідальним за долю народу.

Надзвичайний інтерес до внутрішнього світу людини, до «деталей почуттів», примушує Т. Гарді і

Панаса Мирного шукати нові – більш тісні і безпосередні – зв'язки між ситуацією і характером, добиватися суворої гармонії між розвитком подій і розкриттям душевного стану героїнь (Христя, Тесс).

Сюжет, побудований на дослідженні сімейних відносин, надавав змісту романам обох письменників інтимної забарвленості. В них посилюється роль сімейних зв'язків в ідейному змісті й архітектоніці творів, в основі яких доля селянських дівчат. Романи водночас загострювали увагу на етичних началах життя суспільства.

Прозі Панаса Мирного і Т. Гарді взагалі властиві своєрідні поетичність і ліризм, але в аналізованих романах вони проявляються особливо рельєфно. Поетичне зображення землі, картин мальовничої природи, світу селянства, надзвичайна душевна теплота, з якою вони змальовують своїх героїнь, і, нарешті, уміння зворушливо і з великою повнотою розкрити їх багатий внутрішній світ – усе це надає характерам, сюжету і всій розповіді своєрідного забарвлення, створює ліричну атмосферу.

Під цим же кутом зору слід шукати й відповіді на запитання, чому настільки важливою була для Т. Гарді і Панаса Мирного їх зверненість до світу селянства. В житті селянства митці шукали найрізноманітніше –

зразки справжньої чистоти, безпосередності, природності, своєрідного способу буття. Саме це захоплювало обох прозаїків. Їм була притаманна руссоїстська віра в прихильність природи, зокрема людської. Більш того, життя «природне», близьке до природи, з її певними закономірностями і вічними повтореннями циклів завжди подобалося митцям.

Історико-типологічний аналіз романів Т. Гарді «Тесс із роду д'Ербервіллів» і Панаса Мирного «Повія» з точки зору жанрової своєрідності дав змогу дослідити риси подібності та відмінності у показі характерних типових обставин з огляду на історичні та соціальні умови тогочасної епохи. Такий підхід до осмислення об'єктивної дійсності свідчить про те, що письменники у своїй творчості зверталися до зображення аналогічного життєвого матеріалу, висвітлення внутрішнього світу людини під час розвитку конкретних суспільних подій. Таким чином, проаналізовані соціально-психологічні романи свідчать про глибокий зв'язок художніх систем Т. Гарді і Панаса Мирного. Отже, типологічні сходження в цьому випадку очевидні, і вони, в свою чергу, допомагають глибше осягнути сутність кожного художника. Подібні типологічні сходження різних літератур показові для розвитку світової романістики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аристотель. Об искусстве поэзии / Аристотель. – М. : Гослитиздат, 1957. – 183 с.
2. Галич О. Теория литературы : [підручник] / О. Галич, В. Назарець, Є. Васильєв. – К. : Либідь, 2001. – 488 с.
3. Hardy Thomas. Tess of the d'Urbervilles / T.Hardy. – Moscow : Foreign Languages Publishing House, 1950. – 415 p.
4. Мирный Панас. Твори: в 3 т. / Панас Мирный. – К. : Дніпро, 1976. – Т. 3. – 512 с.

REFERENCES

1. Aristotle. About the art of poetry. – M.: Goslitizdat, 1957. – 183 p.
2. Galich O. The theory of literature: [tutorial] / O. Galich, V. Nazarets, E. Vasiliev. – K.: Libid, 2001. – 488 p.
3. Hardy Thomas. Tess of the d'Urbervilles. – Moscow : Foreign Languages Publishing House, 1950. – 415 p.
4. Mirnyi Panas. Works: in 3 vol. – K.: Dnepr, 1976. – Vol. 3. – 512 p.

Сюжетно-композиционная структура романов как жанрообразующий фактор («Тесс из рода д'Эрбервиллей» Т. Гарди и «Гулящая» Панаса Мирного)

Е. В. Ангеловская

Аннотация. Статья посвящена исследованию своеобразия сюжетно-композиционной структуры романов Т. Гарди «Тесс из рода д'Эрбервиллей» и Панаса Мирного «Гулящая». Осмыслены общее и отличное в сюжетно-композиционной архитектонике анализируемых романов. Прослежены особенности группирования персонажей, психологическая мотивация поступков каждого из них. Выявлены сущность пейзажных, интерьерных и экстерьерных описаний и доминантного мотива в своем философском и моральном аспектах.

Ключевые слова: социально-психологический роман, сюжетно-композиционные, пейзаж, экстерьер, интерьер, повествование, крестьянство.

The plot-compositional structure of the novels as a genre-forming factor («Tess of the D'Urbervilles» by T.Hardy and «Loose» by Panas Myrnyi)

K. V. Angelovska

Abstract. The article is devoted to the study of the peculiarity of the plot-compositional structure of the novels «Tess of the D'Urbervilles» by T.Hardy and «Loose» by Panas Myrnyi. The general and separate features in the plot-compositional architectonics of the analyzed novels have been analysed. The peculiarities of the grouping of the characters, the psychological motivation of the actions of each of them are traced. The essence of the landscape, interior and exterior descriptions and the dominant motive in its philosophical and moral aspects have been clarified.

Keywords: social-psychological novel, plot-compositional, landscape, exterior, interior, narrative, peasantry.

Stylistic peculiarities of expressive syntax of modern epistolary discourse

Z. Batrynychuk

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, Ukraine
Corresponding author. E-mail: zorianabatrynychuk@gmail.com

Paper received 02.02.18; Revised 06.02.18; Accepted for publication 08.02.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-152VI45-03>

Abstract. The article deals with the stylistic peculiarities of expressive syntax in modern epistolary discourse. In order to get objective results, modern epistolary novels have been analyzed. The novels are written as a series of traditional letters and e-mails. The expressive syntax in the novels is presented with the help of ellipsis, rhetorical questions and aposiopesis in abundance. The combination of these stylistic figures helps an epistolary discourse to convey certain mood of narration, imparting only the key events in letters.

Keywords: *epistolary discourse, expressive syntax, ellipsis, aposiopesis, rhetorical question.*

Introduction. Discourse approach in analyzing epistolary texts is considered to be the most productive one. The reason lies in the fact that epistolary texts are created in a result of communicants' cooperation. It reflects peculiarities of contact and interpersonal relationships between the author and the addressee. The first place here belongs to the author of the events, and not to the state of events [8, p. 10]. In Linguistics discourse area of focus when analyzing the epistolary has emerged recently. The reason is that a classical epistolary novel is a textual variant of realization of colloquial discourse in written form [3, p. 86]. Discourse approach in studying epistolary texts is still developing, that is why a lot of researchers do not reach consensus on parameters of epistolary discourse. O. Fesenko in terms of a cognitive-pragmatic approach determines epistolary discourse as a literary work that is created and functions with national, temporal epistolary tradition taken in consideration, it also has written form and is realized in the variety of its cognitive and communicative functions [8, p. 7]. A. Kurianovich points out a special role of a language personality. The epistolary discourse is a bunch of texts of a certain genre and style together with their linguistic and extra-linguistic aspects, which represent the same language personality. Typological characteristics of a modern epistolary discourse embraces mail correspondence (private and business letters, postcards, telegrams), communication by phone (fax correspondence, pager communication, SMS messages) and electronic mail (e-mails, all the texts that can be found in forums and chats) [3, p. 84].

Together with the fast developing world in terms of technology, a traditional epistolary discourse has gone through serious changes. The electronic mail communication competes the traditional mail due to its convenience, speed and simplicity of procedure. That is why, epistolary discourse also embraces epistolary novels written not only as a set of traditional letters, but as a set of e-mails as well. E-mail can be considered as means of representation of a new socio-culture. An e-mail represents a mixture of a formal and informal letter when certain etiquette formulae are applied. Borderlines of these formulae are often smothered and a form of the letter turns out to be free. A high speed of e-mail exchange influences the frequency of correspondence. As a result, truncating of the structure of an e-mail can often be observed. It includes omission of greeting, sign off line, reduction of repeated elements and etiquette formulae. However, unlike the chat dialogues, e-mail preserves its completeness and structure definition. It is obvious that a letter disguised in its electronic form

becomes completely different from the traditional one [3, p. 86].

Modern epistolary discourse resembles syntax of colloquial speech, especially in epistolary novels written as a set of e-mails. The epistolary novels, written as a set of e-mail, and novels, written as a set of traditional letters, have been chosen to analyze the peculiarities of the expressive syntax of epistolary discourse. Modern epistolary novels are characterized by a high tendency of copying colloquial speech on paper, that is why they can reflect all the language phenomena (means of expressive syntax in particular) typical for epistolary discourse. One of the most elaborate classification of means of expressive syntax was offered by A. Morokhovskiy and O. Vorobyovaya. It is based on reduction, expansion, change of basic model, change of word order. They consider a simple sentence to be a basic model [4, p. 138].

The **aim** of the article is to single out and explicate stylistic peculiarities of expressive syntax of modern epistolary discourse.

The **material** of the investigation includes the modern epistolary novels written as a set of e-mails and traditional letters (Matt Beaumont "E", David Llewellyn "Eleven", Rosie Rushton "P. S. He's mine!", Kate Cary "Bloodline"). The analysis was conducted with the help of the following **methods**: the method of continuous sampling, structural modelling and semantic-stylistic method.

Results and their discussions. Among the analyzed novels numerous examples of ellipsis in modern epistolary discourse have been found. Ellipsis is the omission of the element (part) of the statement/utterance that can be easily restored from the context [2, p. 525]. Elliptical sentences are frequently used in colloquial speech. As has already been mentioned, letters as the constituent parts of epistolary discourse also strive to disguise colloquial speech, especially in e-mails. In order to impart current state of events, the author of a letter employs the strategies of "everyday speech". The essence of ellipsis and its peculiarities are analyzed by linguists in different ways. Mainly there are two points of view. The first point of view belongs to the linguists who use the notion of ellipsis when talking about complete and incomplete sentences. Sometimes even one-member sentences are considered to be elliptical. When analyzing elliptical sentence the followers of the first group compare it to the (classical) complete sentence and they consider such sentence to be the structural variant of a complete sentence [7, p. 34]. The representatives of the first group of linguists believe that any deviation from the structure of a sentence is an

omission or ellipsis. They associate ellipsis with a syntactic construction of a complete and incomplete sentence, or even with the whole utterance.

The representatives of the second group consider an elliptical sentence to be an independent syntactic construction. They emphasize the fact that elliptical sentences, being independent structures, perform the same communicative function as the complete sentences do. They claim that elliptical sentences are certain typical forms of sentences of everyday speech, their types do not illustrate the violation of rules of a complete sentence. As it can be seen the second group of linguists believe the elliptical sentences to be independent syntactic structures [7, p. 36].

Elliptical sentences, as a rule, represent an already formed model, that exists in our conscience. We do not create this model on our own, we only reproduce it. We perceive this model as something inseparable. If some element of the model is omitted, it makes no difference to the general meaning of the model. In this case the meaning is transmitted to the remaining part of the model. Expressive potential of ellipsis lies in a deviation of standards, violation of social and language stereotypes. Any deviation of standard draws not only attention but also evokes emotions of the addressee. There is a belief that when starting a conversation, a speaker often makes a mistake in search for the word form, that accurately reflects the described situation. However, it doesn't prevent from gaining a full communicative effect.

Example:

"We lived in Romania with my parents until I was nine," I explained. "My father was a diplomat."

"We?"

"Myself and my sister, Lily," I answered him [10, p. 19].

The presented dialogue resembles the style of everyday speech. Ellipsis functions to show the speaker's interest, that is why he doesn't spare time to formulate the question "We?" according to the traditional grammatical rules. Nevertheless communicative effect was successful, because his partner understood the inquiry and gave his answer, again, applying ellipsis: "Myself and my sister, Lily" was his answer that supported the tempo of the conversation, resembling the question.

Among the analyzed means of expressive syntax, ellipsis of the pronoun has often been observed.

Example :

In the short time I'd been here, I'd witnessed the daily hardships they faced and been amazed by their resilience [10, p. 35]. Hope that's okay with you [11, p. 89]. Told him we need a visual idea [9, p. 11]. I am sorry to split hairs, but I wouldn't have defined a client saying he not only hates Little and Large, but thinks them totally outdated for a technology-led brand as a "little thing"[9, p. 29].

Often in complex sentences where homogeneous predicates have been used, the subject that has been used for the first time is further omitted, but the aimed information can be inferred. It does not prevent from the correct interpretation of the information. Second and third examples are taken from the epistolary novels that have been written as a set of e-mail. The e-mails are informal, they resemble the course of everyday speech, that is why the pronoun (1st person singular) has been omitted to express

the carelessness of speech, stress out only important information.

Quite numerous are the elliptical sentences where the auxiliary verbs have been omitted. This mostly happens in questions : "Seems he's more at home in the dark." "A creature of the night, eh?" I joked. "Something a bit unsettling about that, isn't there, Jenkins?" [10, p. 15]. Except for the omission of the auxiliary verb 'to be' the presented example illustrates the omission of subjects *It/there* that facilitates the effect of carelessness of speech. The similar situation occurs in the following sentences :

"How have you settled in?" he asked me. "Enjoying life at the front?"

I was getting used to caustic trench humor now.

"Surviving so far, sir," I answered [10, p. 31].

Sometimes the omission of parts or members of a sentence causes the phenomenon of a nominal sentence. "You want to be out there," finished Harker. "In the thick of it." [10, p. 31] "First, a happy new Millennium to each and every one of you." [9, p. 1]. As it can be observed, a predominant part of elliptical sentences in epistolary discourse presupposes the omission of auxiliary verbs, subjects and predicates. This phenomenon often adds up emotional coloring to the speech, showing its dynamics, carelessness, haste, leaving out the 'unimportant' information, imparting only the main idea of the message.

The cases of usage of aposiopesis have also been found in the examples of epistolary discourse. In order to understand the essence of aposiopesis let us analyze the main points of view in relation to aposiopesis.

Aposiopesis is a stylistic device manifested in intentional reduction of speech, break of narration, holding something back, accompanied with a special intonation (suspension marks in written form). It is a deliberate break of an already started statement and claims them to be a syntactic deviation. This stylistic device creates the feeling of incompleteness of a statement. N. Stolbovskaya when considering the linguistic essence of aposiopesis, mentions the notion of semantic-syntactic elimination. This notion is meant to use when talking about structural-semantic incompleteness of a message, when separate parts in the structure of a speech act do not obtain verbal expression. However, these parts exist in frame model of a socio cultural situation, that has been described in a text. That's why their absence in the structure of the statement under analysis can be characterized as a zero sign. Simultaneously the linguist stresses out that as a phenomenon of a semantic-syntactic elimination, aposiopesis belongs to syntactical reduction on the level of phrase and sentence [6, p. 9].

The linguistic essence of aposiopesis underlines the fact that it is simultaneously a syntactical and semantic phenomenon. Syntactic nature of aposiopesis is manifested in structural organization: aposiopesis is a syntactic unit with an abridged final part. Semantic nature is explicated by the fact that the abridged element turns out to be meaningful, and so it's the addressee's task to restore it. Aposiopesis is also characterized by a formalized (presence of syntagmatic model) character. It is manifested by the presence of suspension marks or dash instead of the abridged element.

In terms of expressiveness, aposiopesis performs sev-

eral functions: drawing the addressee's attention to a possible continuation of the statement. Very often to highlight the importance of the imparted information the narrator applies this method to focus addressee's attention.

Example:

"He struggled to steady his shaking hands and prepared to squeeze the trigger –

His rifle barrel suddenly fell away" [10, p. 50]. Here the dash stands for suspension marks. The first sentence is abridged, the author didn't use dot (dots) and started the next sentence. However this trick is aimed at drawing addressee's attention, creating the effect of nervousness, tension and unexpectedness. Similar situation can be observed in the following:

Example:

"I feel confident he will recover, given time. And from what I've heard, your brother is lucky, considering...

I Stared at him, wondering what luck he could see in poor John's condition" [10, p. 65]. *"Lily cried when she noticed my expression. "I am sorry," I protested quietly, "but propriety dictates –"* [10, p. 101]. *"Paps, Mammi told us about your gambling. Even if I had the money, which I don't, I would not..."* [12, p. 80].

An abridged sentence provides feeling of the continuation in prospective, however, it never happens. Aposiopesis can also illustrate the author's emotional state, thus performing emotive function. For example:

"My mind feels frayed at the edges. I am beginning to shake. I must stop now. I cannot think anymore..." [10, p. 57]. The exhaustion of the author is intensified by the last abridged sentence. From the next example a feeling of a nostalgia can be inferred: *"He furrowed his brow. "You have too," he ventured. "Your face. I remember –"* [10, p. 81], or *"Something drew me to him as soon as he arrived," I explained. "And now he is himself, he shows such sweetness and charm..."* [10, p. 105]. This example reflects pondering of the author. The same as *"Harker..."* *Father repeated. "I once knew a man by the name of Harker – Johnathan Harker. A fine man..."* [10, p. 121]. A strong hesitation can be traced in the next example: *"Martin... You're a media type person, or at least you want to be. Sorry... does that sound a bit harsh? Anyway... My question is this... Are they allowed to show people jumping off a burning building, even on the news?"* [11, p. 83]. Another function of aposiopesis found in epistolary discourse is text-forming. It is manifested in expressing the implicit sense of the text, stimulating the closing of a sentence, adding completeness to the text fragment. Such sentences usually close the body of letters: *"Simon, it is honestly not my idea not to send you to the Coke work. David is adamant that he see everything first. I'm sorry, but I can't go against him on this. Of course I'll get everything to you as soon as he approves it..."* [9, p. 166].

The examples of aposiopesis evidence that its expressiveness is mainly gained when performing emotive, text forming function and a function of drawing addressee's attention to a possible continuation of the sentence. The author shows hesitation with the help of aposiopesis, he ponders over the possible course of events. Applying the text-forming function, the letter is often finished with aposiopesis.

Very often rhetorical questions in epistolary discourse

are observed. A rhetorical question does not presuppose an answer and is aimed at making the listener impart the speaker something unknown. The function of a rhetorical question is to draw attention, to reinforce the impression and emotional tone, to create buoyancy. The answer has already been prompted and rhetorical question only engages the reader in the argument or emotional stress, making him more active, as if trying to induce him making conclusions [1, p. 167]. Rhetorical questions, from the functional point of view, are pseudo-questions, because the speaker (writer) knows the answer to it, rhetorical questions do not account for an answer, but they are used to impart the information to the partner in conversation, to share the point of view, conviction [5, p. 98].

Syntactic meaning in a rhetorical question is very weak, because a leading role belongs to the appellative meaning. A strong stylistic effect is gained when there is a set of rhetorical questions in sequence: *"Things okay? Still pining after that girl that Lloyd was on about last week? What's her name? Biffy? Jiffy? Zippy? Bungle"* [11, p. 25]. A special ironic effect is present in this sequence of rhetorical questions. The first question is aimed at drawing the reader's attention, whilst the next question shows the author's actual interest. With the help of the sequence of girls' names the author underlines the addressee's frailty.

Often rhetorical questions create effect of contemplation, sometimes illustrate author's hesitation, inevitability, as in the following example: *"Oh, where is my darling Quincey? Why has he left me alone in this strange place?"* [10, p. 205] *"Had part of me reveled in the bloody reality of war? Had the gruesome dreams that haunted me described unfulfilled fantasies stirring in my heart?"* [10, p. 261]. It is worth mentioning that the contemplation is reinforced by the sequence of rhetorical questions showing the depth of author's feeling. This situation is more common in traditional correspondence. In e-mails the speech is more informal, and the rhetorical questions reflect the same tone. As usual, they can express author's claim, discontent: *"Did she remember the night in the little wood? How could she ever forget it?"* [12, p. 27]. *"As for your suggestion about talking to Jason – are you MAD?"* [12, p.135]. Capitalization in the last sentence is aimed at showing the author's mood and adds up expressiveness.

Conclusions. The accurate definition of the epistolary discourse is still developing. However, the examples of it follow a modern pace of life. Nowadays, it includes messages in forums, chats, e-mails, because of the fast developing internet communication. Language in modern epistolary discourse reflects the current language tradition. Nevertheless the language of traditional letters is more restrained and the e-mails are often informal. Expressive syntax in epistolary discourse is manifested with the help of ellipsis, aposiopesis and rhetorical questions in abundance. Inversion in modern epistolary discourse functions to emphasize the time, mode of action, to accentuate predicate. It draws reader's attention to the imparted information, placed at the beginning of a sentence. Ellipsis in epistolary discourse is presented by the omission of pronouns, auxiliary verbs. This phenomenon often reinforces the carelessness of speech, shows dynamics. Nevertheless, such omission does not prevent from gaining the

communicative effect of the communication. Apopsiopsis in epistolary discourse functions to draw reader's attention to the possible continuation of the sentence. It performs emotive, text-forming function (the body of a letter ends in suspension marks), showing author's emotions. With the help of rhetorical questions the reader can infer

author's hesitation, claim or discontent. The sequence of rhetorical questions adds up expressiveness, it illustrates author's contemplation. The perspective of the further investigation lies in the pragmatic analysis of the graphical expressive means in epistolary discourse.

ЛИТЕРАТУРА

1. Арнольд И. В. Стилистика. Современный английский язык : Учебник для вузов / И. В. Арнольд. – М. : Флинта: Наука, 2002. – 384 с.
2. Ахманова О. Словарь лингвистических терминов / О. Ахманова. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 571 с.
3. Курьянович А. В. Фигура умолчания в системе функциональной стилистики : к вопросу определения стилистического статуса эпистолярия / А. В. Курьянович // Вестник Томского государственного педагогического университета. – Томск : ТГПУ, 2010. – С. 84-88
4. Мороховский А. Н., Воробьева О. П. Стилистика современного английского языка / А. Н. Мороховский, О. П. Воробьева. – Киев : Вища школа, 1984. – 241 с.
5. Петрова О. Г. Риторические вопросы как форма экспликации иронической модальности текста. / О. Г. Петрова // Иностранные языки в контексте культуры – Пермь : ПНГИУ, 2011. – С. 114-117
6. Столбовская Н. С. Когнитивно-прагматический потенциал семантико-синтаксических элиминаций в различных дискурсах : автореф. дисс. на соиск. уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Столбовская Наталья Сергеевна. – Ставрополь : СГУ, 2007. – 28 с.
7. Тутарышева М. К. Сущность, роль и функции эллипсиса в языке (на материале разноструктурных языков) / М. К. Тутарышева // Вестник Майкопского государственного технологического университета. – Майкоп : МГТУ, 2014. – С. 34-38
8. Фесенко О. П. Комплексное исследование фразеологии дружеского эпистолярного дискурса первой трети XIX века : автореф. дисс. на соиск. уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Ольга Петровна Фесенко. – Томск : Томский гос. ун-т., 2009. – 37 с.

ИЛЛЮСТРАТИВНЫЙ МАТЕРИАЛ

9. Beaumont Matt. E / Matt Beaumont. – London: Plume, 2000. – 346 p.
10. Cary K. Bloodline / Kate Cary. – NY: Penguin Group, 2005. – 324 p.
11. Llewellyn D. Eleven / David Llewellyn. – Wales: Poetry Wales Press Ltd., 2000. – 130 p.
12. Rushton R., Schindler N. P.S. He's Mine! / R. Rushton, N. Schindler. – London: Piccadilly Press, 2000. – 191 p.

REFERENCES

1. Ahmanova O. Dictionary of Linguistic Terminology / O. Ahmanova. – Moskva: Editorial URSS, 2014. – 571 p.
2. Arnold I. V. *Stylistics of the English Language* / I. V. Arnold. – Moskva: Flinta, Nauka, 2002. – 384 p.
3. Kuryanovich A. V. "A figure of default" in system of functional Stylistics : to a question of definition of the stylistic status the letters / A. V. Kurianovich // Bulletin of Tomsk State Pedagogical University. – Tomsk: Tomsk State Pedagogical University, 2010. – P. 84-88
4. Morohovskyi, A. N., Vorobeva O. P. Stylistics of the modern English language / A. N. Morohovskyi, O. P. Vorobeva. – Kiev: Vyscha Shkola, 1984. – 241 p.
5. Petrova, O. P. Rhetorical question being a form of explication of the ironical modality of a text / O. P. Petrova // *Inostrannyye yazyki v kontekste kultury*. – Perm: PGNIU, 2011. – P. 114-117
6. Stolbovskaya N. S. Cognitive-pragmatical potential of semantic-syntactical elliminations in various discourses : abstract from manuscript for PhD in Theory of Language : 10. 02. 19. / N. S. Stolbovskaya. – Stavropol : Stavropol State University, 2007. – 28 p.
7. Tutarisheva M. K. The essence, role and functions of an ellipsis in language (based on languages having different structure) / M. K. Tutarisheva // *Bulletin of Maykop State Technological University*. – Maykop : MSTU, 2014. – P. 34-38
8. Fesenko, Olga "Complex investigation of the phraseology presented in informal epistolary discourse of the first third of the XIX century : abstract from manuscript for PhD in Russian Language : 10. 02. 01. / O. Fesenko. – Tomsk : Tomsk State University, 2009. – 37 p.
9. Beaumont Matt. E / Matt Beaumont. – London: Plume, 2000. – 346 p.
10. Cary K. Bloodline / Kate Cary. – NY: Penguin Group, 2005. – 324 p.
11. Llewellyn D. Eleven / David Llewellyn. – Wales: Poetry Wales Press Ltd., 2000. – 130 p.
12. Rushton R., Schindler N. P.S. He's Mine! / R. Rushton, N. Schindler. – London: Piccadilly Press, 2000. – 191 p.

Стилистические особенности экспрессивного синтаксиса современного эпистолярного дискурса

З. Р. Батринчук

Аннотация. В статье рассматриваются стилистические особенности экспрессивного синтаксиса в современном эпистолярном дискурсе. Для получения объективных результатов были проанализированные современные эпистолярные романы, написанные в форме традиционных и электронных писем. Экспрессивный синтаксис в этих романах представлен в значительном количестве при помощи эллипсиса, риторического вопроса и апосиопезы. Комбинация этих стилистических фигур помогает эпистолярию выразить определенный тон повествования, передавая лишь ключевые события в письмах.

Ключевые слова: эпистолярный дискурс, экспрессивный синтаксис, эллипсис, апосиопеза, риторический вопрос.

On translating the term *acquis communautaire*

A. Chebotaryova

Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine
Corresponding author. E-mail: annachebt@gmail.com

Paper received 30.01.18; Revised 04.02.18; Accepted for publication 05.02.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-152V145-04>

Abstract. This article analyzes the term *acquis communautaire* within the purview of Translation Studies, paying special attention to each particular EU language. The material for the translational analysis emanates from IATE, where one can observe different variants of translation of this term. One of the main tasks of the analysis conducted is to expand horizons and generate an adequate variant of translation of this term in the Ukrainian language. It is of great importance when it comes to Ukraine, where the Association Agreement has finally come into force, calling for an ever-increasing demand for investigating and improving the level of bilateral communication and, therefore, the language of the EU, or, to put it linguistically, eurolect.

Keywords: translation, *acquis communautaire*, term, EU, eurolect, translation transformation, Ukraine, IATE.

The first thing that draws the attention of anyone who starts exploring EU-related legal materials is the term *acquis communautaire*. This is quite a puzzling notion for both common people (who try to catch the idea of what it might mean) and academics in the Translation Studies domain (who cudgel their brains over how to translate this term without being inordinately wordy or inadequately direct). **The topicality** of the research is seen in the recent developments in the EU-Ukraine relations culminating in the Association Agreement's entering into force on 1 September 2017. Hence, this is scholars, translators, and linguists as main language mediators who are responsible for successful communication between the parties. Additionally, the higher the Ukrainian language's clearness, the easier Ukraine will integrate into the EU legal domain at all levels.

The object of the research is the French term *acquis communautaire*, translated in all the official languages of the EU, whilst **the subject** of the study is the content and form of the term through the lens of its variants of translation.

The goal of this article is to conduct a comparative analysis of translation variants of the term *acquis communautaire* in all EU languages. Due to the fact that Ukraine still lacks its proper translation equivalent, the present article aims to fill this gap by generating and substantiating a Ukrainian variant of interpretation of the term *acquis communautaire*. To reach this goal, the following **objectives** should be fulfilled: 1) to clarify the content of the eurolect-specific term *acquis communautaire*; 2) to contribute to domestic and European experts' discussions of defining and translating the EU's term.

The novelty of the study is determined, above all, by the fact that the EU-specific language, i.e. eurolect, is a promising and understudied phenomenon riddled with relevant terms whose equivalents still do not find their place in the Ukrainian language. So, finding an appropriate variant of translation of the term *acquis communautaire* is in order. The article has also a broad coverage of the theoretical and, especially, empirical aspects regarding the EU term representation in the Ukrainian language. A range of the following research **methods** were used: comparative translational analysis, descriptive and confrontational methods, the method of dictionary definitions and others.

First and foremost, this article seeks to answer the question of what does *acquis communautaire* stand for. In the EUR-Lex online glossary, this term means *the body*

of common rights and obligations that are binding on all EU countries, as EU Members. It is constantly evolving and comprises: 1) the content, principles and political objectives of the Treaties; 2) legislation adopted in application of the treaties and the case law of the Court of Justice of the EU; 3) declarations and resolutions adopted by the EU; 4) measures relating to the common foreign and security policy; 5) international agreements concluded by the EU and those concluded by the EU countries between themselves in the field of the EU's activities [11]. As it is put more clearly by Prof. Deborah Cao, a body of EU law is made up of:

1. primary legislation (the treaties);
2. secondary legislation derived from the treaties (regulations, directions, decisions, recommendations and opinions);
3. the case law of the European Court of Justice. [5, p. 150]

One more thing of great importance here is that Prof. Cao includes this term in the false friends of translators' list, pointing out that *acquis communautaire* means the body of EU laws, not *acquis* [5, 59 p.]. In this light, Emma Wagner, another famous translator who worked for the European Commission in Luxembourg for 30 years and coordinated the "Fight the Fog" EU campaign, shares her interesting standpoint, saying that EU insiders find this term to be a very convenient. But, unfortunately, it means nearly nothing to many outsiders (American readers do not understand it as well as European ones). She is also against using a specification technique in translation, suggesting that it is confusing that *acquis communautaire* spreads into derived expressions, such as "the Schengen *acquis*" (meaning the legislation and rulings adopted under the Schengen Convention) [29, p. 64].

True, the term *acquis communautaire* has unreasonably stayed unchanged in English as the language all the EU Member States and EU candidate countries are trying to follow. Another proof of its incorrect translation can be found in a special edition published by the European Commission under the title *How to write clearly*, where it is recommended to avoid and explain EU jargon words. To put it more clearly, one could have used the term *body of EU law* instead of the French term *acquis communautaire*. [12, p.12]

This is the case when the translation of the term *acquis communautaire* is of much greater importance than it might appear at first sight. Let us take a closer look at the European experience of translating this term. To enable

such an exhaustive and comparative analysis we will make good use of multilingual terminology database of the European Union IATE.

Generally speaking, we can divide all the variants of translation of *acquis communautaire* into 3 categories. The 1st one can be subdivided into 2 subgroups: 1. The first foresees the most appropriate way of transferring the eurolect's element in a target language (TL) by applying such translation techniques as naturalized borrowing, explicitation, equivalent translation, semantic modulation,

naturalization, and omission; 2. The second foresees translation by using direct and/or partial borrowing. Such type of subdivision, however, is merely a matter of convenience. Moreover, some of the languages have up to 4 variants of translation, so one can find one and the same language in different categories regarding the ways of translating. The table below also demonstrates the level of reliability (R.) of a term, i.e. a term marked with 4 R. is very reliable and a term marked with 3 R. is reliable:

Table I.

Language	Term translated by naturalized borrowing, explicitation, equivalent translation, semantic modulation, naturalization, and omission	Term translated by borrowing
Bulgarian	достигания на правото (4 R.) / достижения на правото на ЕО (3 R.): The word <i>достигания</i> (achievements) is used plural form and the word <i>правото</i> is derived from the word <i>право</i> (it means <i>right, law</i> [23]), and the abbreviation <i>ЕО</i> is omitted whilst the term is a contextually bound one and relates to the EU instruments only; back-translation is <i>achievements of the EU legislation</i> . [23, 4]	
Danish	gældende ret (4 R.) / gældende fællesskabsret (4 R.): The word <i>gældende</i> can be translated as <i>valid / applicable / existing</i> , along the word <i>ret</i> that means <i>law</i> ; back-translation is <i>applicable EU law or existing Community law</i> [21]	
Swedish	gemenskapens regelverk (4 R.) / regelverk (3 R.) The word <i>gemenskap</i> is translated as <i>community</i> [21], and the word <i>regelverk</i> means <i>rule, set</i> [19]; <i>set of rules, legal framework, regulations</i> [21]. Back-translation: <i>Community acquis</i> [19], <i>the (full) body of EU law</i> [25]	
Finnish	yhteisön säännöstö (3 R.): the word <i>säännöstö</i> is translated as <i>legal institution, code, set of norms, rules</i> and the word <i>yhteisön</i> means <i>community</i> . Back-translation: <i>the EU set of norms and rules</i> [19]	
German	Besitzstand (3R.) / Besitzstand der Gemeinschaft (3R.) / gemeinschaftlicher Besitzstand (3 R.). The word <i>Besitzstand</i> is fully pursuant to <i>acquis, acquired rights</i> [21], and the word <i>Gemeinschaft</i> means <i>community</i> . Back-translation: <i>acquis, Community acquis</i>	
Greek	κεκτημένο (4 R.) / κοινοτικό κεκτημένο (4 R.). The word <i>κεκτημένο</i> can be translated as <i>accomplishments, achievements</i> [19]. Back-translation: <i>achievements of the EU</i>	
Estonian	ühenduse õigustik (4 R.) The word <i>Õigustik</i> translates as <i>right, law</i> and the word <i>ühendus</i> corresponds to the words <i>connection, alliance, community</i> [22]. Back-translation: <i>the EU law</i>	acquis communautaire (3 R.) / acquis (3 R.)
Croatian	pravna stečevina (Europske unije) (4 R.). The word <i>pravna</i> is translated as <i>legal</i> , the word <i>stečevina</i> corresponds to <i>acquis</i> and still can be translated as <i>core</i> [1; 8] An official term which can be found in Translation Style Guide for European Union Member States [25, p. 24]	
Hungarian	uniós vívmányok (4 R.) Back-translation: <i>the body of EU law</i> [26]	acquis communautaire (4 R.)
Italian	realizzazioni comunitarie (3 R.) The word <i>realizzazioni</i> means <i>accomplishment (an accomplishment is something remarkable that has been done or achieved</i> [7]	acquis (4 R.)
Latvian	Kopienas tiesību kopums (3 R.) The word <i>kopienas</i> means <i>community</i> . The phrase <i>tiesību kopums</i> is translated as <i>stock of existing legislation, sets of rules, rights</i> [19]. Back-translation: <i>the EU set of rules and rights</i>	acquis (4 R.)
Slovenian	pravni red (3 R.) / pravni red Skupnosti (3 R.) The word <i>red</i> means <i>order, (set of) rules</i> [23], <i>order</i> [24], and the word <i>pravni</i> means <i>legal</i> [24]. The word <i>skupnost</i> means <i>community</i> as it is shown in the example: <i>Evropska skupnost</i> (corresponds to <i>European Union</i>). Back-translation: <i>(the EU) legal set of rules and orders</i>	
Polish	wspólnotowy dorobek prawny (Preferred) (3 R.) /dorobek prawny (3 R.) /dorobek prawny Wspólnoty (3 R.)	acquis (3 R.)

The 2nd category comprises 2 subgroups as well (see Table II): 1. Terms translated by partial borrowing, and dictionary equivalent – the instance when it is the word *community* to be translated into TL taking into considera-

tion the linguistic traditions of whatever EU Member State (that is why, transposition is also applied); 2. Term is directly and/or partially borrowed:

Table II.

Language	Term translated by partial borrowing, dictionary equivalent	Term translated by borrowing
Czech	acquis Společenství (3 R.) The <i>Společenství</i> has such dictionary equivalents as <i>communion, community</i> [22]	acquis communautaire (3 R.)
Lithuanian	Bendrijos acquis (4 R.) / Bendrijos teisynas (3 R.) the word <i>bendrijos</i> is derived from the word <i>bendrija</i> which, in its turn, has the meaning of <i>association, community</i> and <i>teisynas</i> means <i>code, statute</i> [19]	acquis communautaire (3 R.) / acquis (4 R.)
Latvian	Kopienas acquis (3 R.)	acquis (4 R.)
Slovak	acquis Spoločenstva (3 R.)	acquis communautaire (4 R.) / acquis (3 R.)

The 3rd category (see Table III) represents those languages which have 1 borrowed variant of translation (except for Dutch):

Table III.

Language	Term translated by direct borrowing (Irish, Maltese, Dutch) and naturalized borrowing (Italian, Portuguese, Spanish, Romanian)
Irish	acquis communautaire (3 R.)
Maltese	acquis communautaire (4 R.)
Dutch	acquis communautaire (4 R.) / acquis (3 R.)
Portuguese	acervo comunitário (4 R.)
Spanish	acervo comunitario (4 R.)
Romanian	acquis comunitar (3 R.)
Italian	acquis comunitario (4 R.)

Now it is worth reviewing the Ukrainian variants of translation. In *Glossary of Terms and Notions of the International and the European law*, issued by the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine, the term *acquis communautaire* is translated as *спільний доробок* (back-translation from Ukrainian *heritage, common work*) and is defined as a set of legal norms, court decisions, doctrinal concepts, recommendations, agreements, etc. that appeared during the existence of European integration organizations; is the basis of the EU law and order and should be unconditionally followed by Member States and Applicant countries of the European Union. In the Ukrainian legal acts, the *acquis communautaire* is defined as the EU legal system, which includes (but is not limited to them) acts of EU law, adopted within the framework of the European Community, the common foreign and security policy in the area of justice and home policy. This concept is constantly evolving and encompasses the core, principles, and political objectives of the treaties establishing the European Union. [17, p.8]

In *English-French-German-Ukrainian Dictionary of European Union terminology* the term *acquis communautaire* is also translated as *доробок (Спільноту)* [10, p. 14]. The Ukrainian term *доробок* has become the epicentre of our attention, since it is almost the same in pronunciation, spelling, and meaning comparing with the Polish variant *dorobek*. True, if we look it up in the Polish-Ukrainian dictionary, we will find such variants as *досягнення, доробок, надбання* [16, p. 108]. Another dictionary represents a descriptive definition that sheds the light on the connotative meaning of the Polish term: 1. *to, czego się ktoś dorobił własną pracą* (back-translation: something that has been done by a work); 2. *ogół dzieł stworzonych przez uczonego, pisarza, artystę itp.; też: ogół osiągnięć w jakiejś dziedzinie* (back-translation: a set of works done by a scientist, a writer, an artist etc.; also, all the achievements in a certain domain [9; 16, p.125, p. 383, p. 524, p. 124]. In the Ukrainian dictionary, the term *доробок* means *те, що зроблене, створене кимось* (back-translation: done or created by someone) [1]. Although the French term *acquis* means *that which has been acquired or achieved* [18, p. 2], the word *achievements* is far from what is meant here and has a broader sense. As it is stated in Collins dictionary, the word *achievement* can be used in the meaning of: 1. *something which someone has succeeded in doing, especially after a lot of effort*; 2. *the process of achieving something* [7]. Therefore, it

proves the fact of mistranslation in Ukrainian and makes it necessary to introduce the additional information in translation or explicitation technique.

According to Dr. Lucia Biel, a prominent researcher and translator in the domain of the EU translation, explicitation technique attempts to account for the recipient's knowledge gaps by explaining a concept which is absent in the target legal system or explicating central aspects of meaning which are responsible for the incongruity. She chooses a vivid example – that is, *acquis communautaire* – to demonstrate how it works. The preferred Polish equivalent is a descriptive equivalent *wspólnotowy dorobek prawny* (Community body of law), but the entry also allows for other explicitations: *dorobek prawny Wspólnoty, dorobek prawny*, as well as the borrowing *acquis*. In this case it would be difficult to explain, in terms of translation universals only, why the same EU term is explicated in one language and not in the other. Therefore, it may be methodologically flawed to separate explicitation from the language pair and institutional norms. [3, p.102]

Beside it, there exists 3 more Ukrainian variants of translation – *acquis communautaire, acquis CC, acquis Cnismovarucmtsa*; one can observe the way of translating as described in the 2nd category above (see *Table II*).

Prof. Oleksandr I. Cherednychenko, a prominent Ukrainian scholar, linguist and translator, mentions in this light that the interpretation of *acquis communautaire* may require concretization in certain contexts since it is often referred to as the *legal basis of the EU* [6, p. 401]. It truly is, however, we do not have it in translations.

The Ukrainian translation of EU terminology, according to Prof. Cherednychenko, as well as the EU in-house translation, demonstrates mostly the techniques of a full and partial calque of the term-combinations done with maintaining the number of its components. As is often the case with *acquis communautaire*, direct borrowing is the exception rather than the rule. [6, p. 402]

Dr. Darya S. Kasianenko, a Ukrainian translation researcher and translator specialized in the domain of EU translation, offers to leave the term *acquis communautaire* in translation as it is. Alongside with it, she argues that there is a need to provide the recipients with the “translator’s explanatory note”: *under the concept acquis communautaire all the valid legal regulations, legislative acts and provisions are understood, which constitute the legislation of the European Union and the EU law and is mandatory for all EU Member States*. Nowadays, as Kasianenko notes, the French term has already become rooted in the Ukrainian terminology of European law and has posed no problem for both the lawyers and the translators. [15, p. 148]

This is quite an interesting standpoint. Although she underpins the importance of descriptive translation techniques, Dr. Kasianenko still fails to represent a full and exhaustive definition. For instance, her translator’s note lacks such essential concepts contained in *acquis communautaire*: 1. the term implies not only legal regulations, legislative acts and provisions but also court decisions; 2. the fact that *acquis communautaire* is obligatory for all EU Member States is not true, since: a) what is obligatory for a Member State may not be binding to Candidate and Potential countries, and b) *acquis* includes soft-law in-

struments which are known to be not binding; 3. although the term is rooted in the Ukrainian terminology, it is obscure to Ukrainians. As for EU experts, the challenging issue brought about by the difficulties in determining and translating such a dynamic term continues in the domains of Translation Studies and Law.

With respect to the later one, Prof. Victor I. Muraviov, a prominent Ukrainian scholar in the field of the EU law, suggests that this is not so essential to translate the term *acquis* – this is the content of the term that should be given attention. Since the *acquis* applies, first of all, to the Member States and States candidates for EU membership, it is not very necessary for the Ukrainian legislation to use the term "*acquis*" in its broad sense. It should also be taken into account that the content of the *acquis* is not something fixed — rather, it is permanently updated. [20, p. 70-71]

In general, Ukrainian translators agree on the direct borrowing which we cannot accept for a number of reasons when speaking about the clearness (transparency) of the term. First, it is self-evident that the EU philosophy is a human-centered one. Indeed, everything – that is made within the framework of the EU – revolves around a human being. It presupposes that any of the EU instruments should be written in a clear language, so that they can be easily readable and understandable for a human.

Second, it is not the argument that regarding the developing notion of eurolect, the presence of such terms as *acquis communautaire* in TL is natural. This term has nothing to do with the case of the internationally established legal language tradition to use such terms as *mutatis mutandis*, *hereby*, *hereinafter*, etc., without any changes in TL (unless it is a document designed for experts). Hence, it should definitely be translated.

Thus, with all the intricacies and nuances of the EU translation, we can suggest the right Ukrainian variants of translation of the term *acquis communautaire* with the help of explicitation technique: 1. *законодавство ЄС* (back translation: EU legislation); 2. *чинні акти та судові рішення ЄС* (back translation: *valid EU acts and court decisions*). Returning to Dr. Kasianenko's definition, it is worth mentioning a very important word, that is, *valid* / Ukrainian variant: *чинний* (*all the valid legal regulations*). To my mind, it is the term that should be preserved in translation (as it is in Danish).

Taras Kachka, ex-deputy director of the State Department for Approximation of the Law (the Ministry of Justice of Ukraine) who has been working on the EU-Ukraine issues for many years, uses the term *законодавство Європейського Союзу*, meaning *acqui communitaire*. [14]. If we go to the official website of the Verkhovna Rada of Ukraine, we can find out a definition of *acquis*

communautaire: the EU legal system, which includes (although is not limited by them) acts of the EU legislation, adopted within the framework of the EU, common foreign and security policy, and cooperation in the area of justice and home affairs. [27]

In this respect, it is stressed in *European Union: Foundations of politics, institutions and law* edited by V. Pjaternitsky (cited in Muraviov's article *Acquis of European Union and Legal Order of Ukraine*, European studies, 2016) that parts of the *acquis* are regularly excluded from the legal instruments at the expense of those acts which have lost their effect. Taking into consideration similar viewpoints, I cannot but mention Annarita Felici, an associate professor of Translation (specialized in EU legal texts) at the University of Geneva, who uses the definition *EU legislation in force* to refer to the term *acquis* [13, p. 155]. Moreover, Emma Wagner suggests the same explicitation as well [29, p. 107].

The first Ukrainian variant shall be used when an international agreement or other highly specialized texts are under view (because of the limited space and a possibility to use special vocabulary). The second variant is a kind of translator's explanatory note and shall be used in any other cases or any EU texts designed for a wide range of people, one should translate the term with explicitation technique.

The last, but not least essential point to discuss in favor of the second proposed Ukrainian variant of translation, is that the suggested English translation of the *acquis* is *body of EU law* [12, p.12]. Obviously, there are no words connected with *valid* / *existing*, however, it is in the Ukrainian term. This situation can be easily explained by the fact that the English translation was invented for the EU Member States. In this respect, one should regard the status of Ukraine as a state that strives to become a part of the EU.

To sum it up, the exhaustive scrutiny explains in detail how the term *acquis communautaire* was translated in 24 official European languages and shows the criteria by which they have been categorized. Such an investigation pushes us towards a proper term identification in Ukrainian, which was identified and explained. The term *acquis communautaire* can easily be regarded as a so-called *sui generis* term in the EU domain – a hard problem of translators and jurists. Nevertheless, there exist 2 solutions to it: 1. when an international agreement or other highly specialized texts are at issue, one should leave the term as it is or use its abridged form (because of the limited space and a possibility to use special vocabulary); 2. in any other cases or any EU texts designed for a wide audience, one should translate the term with explicitation technique.

REFERENCES

1. ABBYY Lingvo-Online Dictionary [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.lingvolive.com/ru-ru>
2. Academic dictionary and thesaurus of the Ukrainian Language Explanatory Dictionary [Electronic resource]. – Access mode: <http://sum.in.ua/s/dorobok>
3. Biel, Lucja. Lost in the Eurofog: The textual fit of translated law / Lucja Biel. – Bern : Peter Lang, 2014. – 347 p.
4. Bulgarian online thesaurus [Electronic resource] – Access mode: <http://rechnik.chitanka.info/w/%D0%B4%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%8F>
5. Cao, Deborah. Translating law / Deborah Cao. – Clevedon: Multilingual Matters, 2007. – 189 p.
6. Cherednychenko, Oleksandr I. Eurolect and problems of its translation / Oleksandr I. Cherednychenko // *Movni ta konceptualni kartyny svitu*. – 2011. – vol. 39 – PP. 400-405.
7. Collins Online Italian-English dictionary [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/italian->

- english/realizz azione
8. Croatian-English Dictionary [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.englishcroatiandictionary.com/en/dictionary-croatian-english/pravna>
 9. Dictionary of Polish language SJP [Electronic resource]. – Access mode: <https://sjp.pwn.pl/sjp/wspolny-dorobek;2453562.html>
 10. English-French-German-Ukrainian Dictionary of European Union terminology / [Editor-in-chief Ermolenko V.]. – Kyiv : K.I.S. Publisher, 2007. – 226 p.
 11. Eur-Lex glossary of summaries [Electronic resource]. – Access mode: <http://eur-lex.europa.eu/summary/glossary/acquis.html>
 12. European Commission. How to write clearly [Electronic resource]. – 2011. – Access mode: <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/c2dab20c-0414-408d-87b5-dd3c6e5dd9a5/language-en>
 13. Felici, Annarita. Multilingualism in EU Law: How Promulgation authenticates Equality / Annarita Felici // Comparative Legilinguistics. – 2010. – Vol.2 – PP.153-165
 14. Kachka, Taras. Nova praktyka perekladu aktiv aktiv acquis communautaire / Kachka T., Movchan Yu. [Electronic resource] – Access mode: https://minjust.gov.ua/m/str_2405
 15. Kasianenko, Darya S. Peculiarities of the Translation and Lexical Harmonization of the EU legislative acts in the context of EU integration of Ukraine : Ph.D. thesis in philology, speciality 10.02.16 – translation studies / Darya S. Kasianenko ; The state institution «South-Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky». – Odesa, 2011. – 257 p.
 16. Large Polish-Ukrainian, Ukrainian-Polish dictionary of modern business terminology / [Editor-in-chief Stanislav Domagalsky]. – Ternopil: Bogdan, 2010 – 1800 p.
 17. Law drafting: Glossary of Terms and Concepts on International and European Law / edited by Zaichuk V.O., Kopylenko O. L., et al. – Kyiv : Ukrainian School of Legislation at the the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine, 2005. - 160 p.
 18. Miller, Vaughne. The EU's Acquis Communautaire Section International Affairs and Defence Section / Vaughne Miller // UK House of Commons Library Research Papers. – London: House of Commons Library, 2011. – 4 p.
 19. Multilingual online dictionary Globse [Electronic resource] – Access mode: <https://ru.glosbe.com>
 20. Muraviov, Viktor. Acquis of European Union and Legal Order of Ukraine / Victor Muraviov // European studies The review of European Law: Economics and politics. – 2016. – Vol. 3 – PP. 65-74
 21. Online Babla Database of Dictionaries [Electronic resource] – Access mode: <https://www.babla.ru/>
 22. Online Czech-English dictionary [Electronic resource] – Access mode: <http://www.slovník.cz/>
 23. Online dictionaries database Dict [Electronic resource] – Access mode: <https://www.dict.com>
 24. PONS Online Dictionary [Electronic resource]. – Access mode: <https://en.pons.com/translate?q=red&l=en&in=sl&lf=sl>
 25. Portal for virtual dictionaries [Electronic resource] – Access mode: <http://www.wordreference.com/sven/regelverk>
 26. Sfetcu, Nicolae. Translation Style Guide for European Union Member States [Electronic resource]. – 2015 – Access mode: https://books.google.com.ua/books?id=fs8BCAAAQBAJ&pg=PT24&lpg=PT24&dq=ste%20C4%8Devina+translate&source=bl&ots=NIL3Lqfr9o&sig=_XQ6B2-21OIKpcGWNS2sTM7y7b8&hl=ru&sa=X&ved=0ahUKewjvhtC7wJvYAhWEYVAKHdF3ARkQ6AEIUDAH#v=onepage&q=ste%20C4%8Devina%20&f=false
 27. Terminology of legislation of Verkhovna Rada of Ukraine [Electronic resource] – Access mode: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/term/33294>
 28. Translation Memory MyMemory [Electronic resource]. – Access mode: <https://mymemory.translated.net/en/Hungarian/English/v%20C3%ADvm%20C3%A1ny---v%20C3%ADvm%20C3%A1nyok>
 29. Wagner, Emma, Bech, Svend and Martínez, Jesus M. Translating for the European Union / Emma Wagner, Svend Bech, Jesus M. Martínez. – London and New York: Routledge, 2014 – 162 p.

О переводе термина *acquis communautaire*

А. Чеботарева

Аннотация. В статье проводится анализ термина *acquis communautaire* в рамках переводоведения, при этом каждому языку Европейского союза особое внимание уделяется. Материалом анализа служит база IATE, которая предлагает различные варианты перевода данного термина. Одним из ключевых заданий предлагаемого исследования является расширить горизонты понимания термина и воспроизвести на свет его адекватный перевод на украинском языке, поскольку вопросы, связанные с ЕС все больше набирают популярность на международной арене. Они представляют куда большее значение для Украины, где Соглашение об ассоциации наконец-то вступило в силу, призывая тем самым к постоянно растущему спросу на исследование и улучшение уровня двусторонних переговоров и, соответственно, языка ЕС или, выражаясь лингвистически, евролекта.

Ключевые слова: перевод, *acquis communautaire*, термин, ЕС, евролект, переводческая трансформация, Украина, IATE.

Процеси калькування в сучасній українській мові (на прикладах комп'ютерної лексики)

О. В. Гаврилова

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, м. Харків, Україна
Corresponding author. E-mail: jelena8673@gmail.com

Paper received 30.01.18; Revised 04.02.18; Accepted for publication 05.02.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-152VI45-05>

Анотація. Стаття присвячена дослідженню процесів калькування як одного з продуктивних способів формування комп'ютерної лексики сучасної української мови. У роботі розглянуто появу лінгвістичного терміну «калька», проаналізовано думки вчених на питання розмежування понять «калька» та «запозичення», з'ясовано структурні та семантичні види калькування, виокремлені основні типи кальок, що функціонують у лексиці, їх поділ на повні та часткові. У статті проілюстровані процеси калькування на прикладах термінів сучасної української комп'ютерної лексики.

Ключові слова: запозичення, калька, комп'ютерна лексика, терміни, словосполучення.

Кожна мова за час свого існування контактує з багатьма іншими мовними системами. Коли ж ідеться про термінологію, особливо технічну, то вона постійно балансує на межі різних мов. Наслідком таких процесів є запозичення, які, потрапляючи в певну мову, зазнають менших чи більших змін. Найбільш простим видом взаємодії мов є лексичні запозичення. Цей процес полягає в тому, що одна мова переймає з іншої готові матеріальні одиниці – слова, морфеми (з тими чи іншими змінами, зумовленими специфікою мови, що запозичує) та їх семантику (повністю або частково відповідно до умов запозичення). Відбувається копіювання іншомовного слова. Однак поряд з прямими запозиченнями широко поширені запозичення приховані, або перекладні, так звані кальки.

Актуальність теми визначається недостатньою вивченістю даного питання і зростаючим інтересом до лексики в області комп'ютерних технологій як вчених, так і пересічних людей.

Як лінгвістичний термін слово «калька» з'явилося на рубежі XIX–XX століть (від фр. *calque* – копія) і приписується одному із засновників женецької школи, швейцарському лінгвістові Шарлю Баллі, який вперше використав це поняття у своїй праці «Французька стилістика», опублікованій у 1909 році. Він писав: «Кальки – це слова та вирази, утворені механічно, шляхом буквального перекладу, за зразком виразів, перекладених з іноземної мови» [3, с. 69]. Існує декілька визначень терміну «калька». У Короткому тлумачному словнику лінгвістичних термінів: «калька» – це слово або вираз, створене питомими мовними засобами за зразком слів і виразів іншої мови» [7, с. 73].

Словник лінгвістичних термінів зазначає, що «калька — це слово (або окремий вираз), утворене шляхом копіювання того самого способу, яким воно було створене в іншій мові, тобто буквальный переклад морфологічних елементів слова (або виразу) із збереженням його структури й порядку розташування складових частин» [15, с. 77].

Думки вчених у дослідженні кальок розходяться. Одні вчені вважають кальки різновидом запозичень, другі – протиставляють кальки запозиченням, інші – ототожнюють їх з буквальним перекладом. Усі ці напрями беруть витоки з роботи Ш. Баллі. Аналізуючи спільні риси запозичення і калькування, Ш. Баллі зауважував: «Було б помилкою чітко розмежувати

запозичення і кальки, вони викликані до життя однією і тією ж причиною і відіграють однакову роль у положенні словника» [3, с. 69]. Виходячи з цього зауваження, ряд дослідників ототожнює запозичення і кальки, називаючи їх своєрідним видом запозичення.

Відомий російський мовознавець Р. О. Будагов зазначає, що «Кальки – особливий вид запозичень. Зазвичай це слова, що формуються за зразком структури відповідних іноземних слів, але не запозичують їх матеріальної основи». Далі він пояснює, що «іноді зустрічаються не тільки структурні, а й смислові кальки, так як копіюватися можуть і структура і значення слова. Необхідно, однак, зауважити, що смислові кальки – явище порівняно рідке і майже зовсім не вивчене. Тому, коли говорять про кальки, мають на увазі перш за все структурні запозичення. Для того щоб з'явилася калька з однієї мови в іншу, повинна існувати потреба в поширенні тих понять, які за допомогою таких утворень передаються спочатку тільки в одній або небагатьох мовах. Термін калька – структурний збіг. Це перш за все структурне запозичення, але в самій структурі взаємодіють смислові та формальні елементи» [4, с. 137-138]. Цієї ж думки дотримується і О. С. Ахманова, вона визначає «кальку» як семантичне запозичення, запозичення шляхом буквального перекладу (зазвичай по частинах) слова або мовного звороту [2].

Російський лінгвіст Л. П. Крисін ототожнює кальки з семантичними запозиченнями: «ми можемо говорити ... про запозичення семантичне (поява в слові значення «під тиском» іншомовного зразка – калькування)» [11, с. 25].

Також співвідносить кальки із запозиченнями О. Б. Ткаченко, але називає їх прихованими запозиченнями: «Однак поряд з прямими запозиченнями вельми поширені запозичення приховані, або перекладні, які називають кальками. Міжмовні контакти, – вказує О. Б. Ткаченко, – ведуть до запозичення не тільки матеріальних особливостей. Під семантичним впливом мов, які впливають, виникають також численні і різноманітні семантичні запозичення (кальки) на різних рівнях мовної структури» [17].

Протилежну думку наводить Л. П. Єфремов. Він заявляє, що «кальки слід якомога рішучіше протиставити лексичним запозиченням» [6, с. 84]. На прикладах Л. П. Єфремов показує, що ні за способом виникнення (словотворення, переосмислення), ні в плані

вираження, ні щодо об'єкта калькування, лексичні кальки не можуть бути запозиченими словами. Він вважає, що кальковані одиниці займають проміжну позицію в лексичному складі мови. Л. П. Єфремов зазначає: «... поява в мові кальок, як і поява запозичень, дійсно свідчить про вплив іншої мови, адже у кальки, як і в запозиченого слова, є чужомовний попередник, однак це ще не дає підстав вважати калькування «непрямим» запозиченням» [6, с. 80]. Вчений пропонує розмежовувати власне запозичення і кальки як якісно різні явища: «Запозичені слова і кальки мають загальне тільки в одному відношенні: і у тих і у інших є іншомовні попередники. Однак слова іншомовного походження створюються із запозиченого матеріалу в результаті його фонетичної переробки і надання йому граматичної оформленості, в той час як в кальках немає нічого запозиченого і вони лише з мотиву появи пов'язані зі своїми прообразами». Обов'язковою умовою калькування автор вважає переклад словотвірної основи об'єкта, що калькується, тобто іншомовного слова, від якого був утворений об'єкт калькування, а переклад, згідно з його міркувань, це вже не є запозичення. Його повністю підтримує М. М. Шанський: «Сказане про словотвірні кальки свідчить, що цього роду слова, які виникають як передача чужого слова з його структурою, не є тим не менше запозиченими в прямому сенсі цього слова. Це створення російської мови з використанням російського лексико-словотвірної матеріалу. Передаючи будову іншомовного слова і, отже, будучи зобов'язаним появи в російській мові чужої мови, словотвірні кальки все ж являють собою нові слова російської мови» [20, с. 203].

О. О. Реформатський на ряді прикладів показує відмінності запозичення та калькування. Він говорить: «Часто відбувається паралельно запозичення і калькування, причому калька отримує більш широке значення, а запозичення більш вузьке, спеціальне» [13, с. 77].

Український мовознавець М. П. Кочерган дає наступне тлумачення терміна калькування: «Розрізняють матеріальні запозичення і калькування. ... Калькування — копіювання іншомовного слова за допомогою свого, незапозиченого матеріалу; поморфемний переклад іншомовного слова. За калькування переймаються лише значення іншомовного слова та його структура, але не його матеріальний експонент» [10, с. 230].

Інша група мовознавців іде від праці Ш. Баллі і ототожнює калькування з перекладом. Так, І. В. Арнольд пише: «Під буквальною запозиченнями розуміють випадки, коли слово запозичується цілком з дрібними фонетичними змінами, зумовленими відмінностями фонетичних систем двох мов. Це — самий простий і нетворчий вид запозичення. Від таких запозичень слід відрізняти випадки, коли терміни складені з іншомовних елементів, але з елементів (зазвичай латинських або грецьких), які в якості самостійних слів у тих мовах не існували, наприклад: «макроконтекст», «метатекст». До числа запозичень відносять також буквально переклади — кальки» [1, с. 90].

Д. С. Лотте також ототожнює калькування з перекладом і називає кальки перекладним запозиченням:

«Звісно ж не зайвим нагадати, що в перекладах (кальках) всі залучені елементи повинні бути взяті саме в тому значенні, яке вони вже мають; жоден новий для даної системи елемент не повинен залучатися, якщо вже є рівнозначний йому синонім» [12, с. 63].

У своїй роботі «Основи термінотворення. Семантичні та соціолінгвістичні аспекти» А. С. Д'яков, Т. Р. Кияк та З. Б. Куделько стверджують, що «Основним способом часткового запозичення є калькування, тобто буквально переклад елементів слова з мови-продуцента на мову-реципієнт» [5, с. 110] та додають: «Одиничним випадком кальки можуть бути так звані словотвірні моделі, тобто точний переклад не складного слова, а цілого термінологічного словосполучення» [5, с. 131].

Не дивлячись на всі ці протиріччя, більшість дослідників розрізняють пряме запозичення та калькування. При прямому запозиченні як матеріальну форму (звукову або графічну), так і значення слова-прототипу беруть з чужої мови, а при калькуванні — тільки значення або семантичну структуру іншомовної лексичної одиниці. У цьому поділі на пряме запозичення та калькування беруться до уваги розмежування між рівнями структури мови, на яких відбуваються запозичення [12, с. 114, 115].

У сучасному мовознавстві при вивченні кальок особлива увага приділяється їх типології та різного виду класифікації. Так, О. О. Селіванова виокремлює словотвірні, семантичні, словотвірні-синтаксичні, синтаксичні, фразеологічні кальки. [14, с. 219]. А. П. Загнітко виділяє лексичні (структурно-семантичні, словотвірні, семантичні), фразеологічні та синтаксичні кальки [9, т. 2, с. 10]. М. М. Шанський, в свою чергу, пропонує поділяти лексичні кальки на два види: кальки словотвірні та кальки семантичні та надає пояснення «Словотвірні кальки — це такі матеріально споконвічні слова, які виникли в результаті перекладу іншомовних слів за складовими цих слів морфологічними частинами, в результаті засвоєння словотвірної структури чужих слів. Семантичні кальки — слова іншого характеру. Семантичними кальками слід вважати такі слова, в яких іншомовним за походженням елементом є якесь лексичне значення: саме слово за своїм звучанням, матеріальним складом і словотвірною структурою є споконвічним, одне ж з властивих йому значень зобов'язане іншомовному впливу, якомусь слову іншої мови. Отже, в даному випадку калькується вже семантика чужого слова» [17, с. 200-201].

Та незважаючи на різні погляди, мовознавці виокремлюють три основних типи кальок: 1) словотвірні, 2) семантичні, 3) фразеологічні. Така класифікація враховує основні мовні рівні та є найбільш розповсюдженою в сучасному мовознавстві, на її основі базуються деякі інші класифікації, які деталізують ті чи інші сторони калькування.

Як зазначає Л. П. Крисін, запозичена лексика є структурно неоднорідною і серед неї можна виділити три види слів: а) слова, які структурно співпадають з іншомовними прототипами, тобто слова, які графічно змінені і передані відповідними фонетичними засобами мови-реципієнта без жодних структурних змін — слово у мові-реципієнті має те ж звучання, що і в мові-

джерелі; б) слова, які морфологічно оформлені засобами мови-рецептора; в) слова із частковою морфологічною субституцією (у більшості випадків субститується афіксальна частина або другий елемент складного слова) [11, с. 44].

Крім того, мовознавці (М. М. Шанський, Д. С. Лотте, Т. Р. Кияк, А. С. Д'яков, М. П. Кочерган, О. О. Селіванова та інші) пропонують поділяти кальки на повні та часткові (або напівкальки). А. С. Д'яков, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько дають наступне і на наш погляд найбільш вдале тлумачення: «Повна калька — послідовний дослівний переклад у мові-реципієнті всіх елементів слова з мови-продуцента. Часткова калька — переклад у мові-реципієнті не всіх елементів слова, що надійшло з мови-продуцента» [5, с. 110]. М. М. Шанський називає часткові кальки напівкальками та пояснює: «Напівкальки – це слова, що складаються переважно з свого власного матеріалу, а частиною з матеріалу іншомовного, слова, які за словотворчою структурою також точно відповідають аналогічним словам мови-джерела, з якого йде запозичення» [17, с. 202]. Не дивлячись на деякі розбіжності у визначеннях, всі мовознавці погоджуються, що частковими кальками (або напівкальками) можна назвати слова, в яких одна частина запозичена, а інша калькується.

Слід зауважити, що калькування належить до недостатньо вивчених аспектів сучасної лінгвістики. До цього часу немає єдності у поглядах на саму природу калькування, не визначено місце кальок у словниковому складі мови, у системі мовознавчих дисциплін. Питання лексичного калькування аналізує Ю. О. Жлуктенко. Він зазначає, що калькування є характерним типом інтерференції для подальших етапів взаємодії мов, коли велика кількість членів колективу вже настільки добре засвоїла другу мову, що автоматично переносить її моделі на систему першої мови [8, с. 121, 122].

Л. П. Крисін вважає, що «... кальки важко виявити: неясні критерії, за якими те чи інше слово або словосполучення слід визнати результатом іншомовного впливу, а не продуктом процесів, що відбуваються в мові відповідно до її власних закономірностей розвитку». Далі він продовжує, що «при визначенні кальки важливо звернутися до позамовної дійсності: якщо саме даним словом або словосполученням позначається явище, яке прийшло до нас із-зовні, то можна з великою ймовірністю припустити, що і його найменування – або «матеріальна» іншомовна одиниця (тобто лексичне або фразеологічний запозичення), або калька» [11, с. 224-225].

В даний час в усьому світі приділяється велика увага розвитку мікропроцесорної та обчислювальної техніки. Поява все нових та нових розробок в області інформаційних технологій тягне за собою зародження величезної кількості нових термінів. За кількістю появи нових слів комп'ютерна термінологія сьогодні випереджає всі інші термінологічні системи. Користувачі комп'ютерної техніки, кількість яких з кожним роком постійно збільшується, перейшли від використання досить примітивних пристроїв і технологій до більш сучасних і складних. Внаслідок цього змінюється і словниковий запас користувачів комп'ютерів.

Комп'ютерна лексика переживає період активного засвоєння її нових елементів. Завдяки стрімкому розвитку самих комп'ютерних технологій практично щотижня з'являються нові розробки та оновлення. І в умовах такої технологічної революції кожне нове явище в цій галузі має отримати свою назву. А так як майже всі вони (за рідкісним винятком) з'являються в США, то, природно, отримують найменування англійською мовою.

Шляхи і способи утворення комп'ютерної лексики вельми різноманітні. Але всі вони зводяться до того, щоб пристосувати англійське слово до нашої дійсності і зробити його придатним для постійного використання. Не завжди в українську комп'ютерну лексику потрапляють слова, запозичені з англійської мови. Дуже часто англійські терміни перекладаються на українську мову. У даній роботі приділяється увага саме калькованим термінам або напівкалька, тобто словам, які включають в себе переклад слова з використанням існуючих в українській мові стилістично нейтральних слів.

Розглянемо терміни комп'ютерної лексики. Їх можна поділити на повні та часткові. До повних можна віднести такі як: *accumulator* – накопичувач, *motherboard* – материнська плата, *control panel* – панель керування, *antivirus program* – антивірусна програма, *computer platform* – комп'ютерна платформа, *memory card* – карта пам'яті, *system unit* – системний блок, *audio adapter* – звукова плата, *installation* – установка, *page* – сторінка, *voice mail* – голосова пошта, *monitor* – монітор, *router* – маршрутизатор. Деякі з таких термінів (найчастіше іменники) утворюють словосполучення, які також калькуються. Наприклад, слово *mouse* – миша утворює наступні словосполучення: *two-button mouse* – двокнопкова миша, *optomechanical mouse* – оптомеханічна миша, *bus mouse* – шинна миша, *pen mouse* – миша-ручка *mouse pad* – килимок миші; зі словом *key* – ключ утворюються *database key* – ключ бази даних, *system key* – системний ключ, *protection key* – ключ захисту, *privacy key* – ключ секретності; *window* – вікно утворює *modal window* – модальне вікно, *inactive window* – неактивне вікно, *document window* – вікно документа, *help window* – вікно допомоги, *primary window* – первинне (основне) вікно, *moveable window* – пересувне вікно, *minimized window* – згорнуте вікно та інші. Від дієслова *to load* – завантажувати утворюються наступні слова та словосполучення: *loading* – завантаження, *reload* – перезавантажувати, *auto load* – автоматичне завантаження, *loader* – завантажувач, *initial program load* – початкове завантаження.

До часткових кальок (або напівкальок) доречно віднести слова та словосполучення, де з іншої мови перекладається лише частина слова або вислову, а інша частина залишається без перекладу. Наприклад: в терміні *стартова сторінка* (*start page*) слово «start» скальковане, а не перекладене українським синонімом «початковий»; у слові *гіперпосилання* (*hyperlink*) перша частина слова «hyper-» залишена без перекладу, а друга «link» – має переклад «посилання»; у словосполученні *сервер додатків* (*application server*) перша частина «application» перекладена як «додатки», а інша – «server» залишена без перекладу. Так само

жорсткий диск (hard disk), кеш-пам'ять (cache memory), буферна пам'ять (buffer memory), передача файлів (file transmission), архівний файл (archived file), магнітний диск (magnetic disk), аудіодані (audio data), аудіовізуальний документ (audio-visual document) та інші.

На наш погляд в групі напівкальок слід виділити підгрупу словосполучень, в якій окрім кальки є іноземні вкраплення, тобто аббревіатури, які входять до складу словосполучення та на письмі виражаються латинськими літерами і не перекладаються, а друга частина словосполучення перекладається стилістично нейтральним словом української мови, наприклад: *IP-адреса* (IP –address), *web-сторінка* (web-page), *WAN-порт* (WAN-port), *LAN-кабель* (LAN cabel), *модель OSI* (OSI model), *Wi-Fi мережа* (Wi-Fi network).

Незважаючи на те, що нові запозичення з комп'ютерної сфери пов'язані з труднощами у сприйнятті пересічною людиною, комп'ютерна термінологія за порівняно короткий час входить до лексичної системи, засвоюється нею та починає активно вживатися, видозмінюватися та утворювати похідні.

Отже, можна дійти висновку, що калькування є досить продуктивним способом словотвору в сучасній

українській мові і відіграє значну роль у формуванні нових термінів, особливо в сфері комп'ютерних технологій. Так як комп'ютерна лексика є однією з самих рухливих, частин загальнонародної лексики, яка швидко поповнюється, відбувається двоякий процес: різке збільшення доступних тільки для фахівців особливих термінів, і в той же час інтенсивне проникнення спеціальної термінології в загальнолітературний мову, що викликає інтерес вчених і дає новий матеріал для подальшого вивчення.

Беручи до уваги зростаючу залежність суспільства від інформаційних технологій, а також стрімкий розвиток комп'ютерних мереж та інтернету, можна з упевненістю говорити про практичну значимість комп'ютерної термінології на сьогоднішній день. Разом з тим слід відзначити недостатню вивченість зазначеної області, оскільки сам термін «комп'ютерна термінологія» до сих пір чітко не визначений і не має строго зазначених меж. Існування самого поняття комп'ютерної термінології та відсутність точного його визначення вказує на актуальність досліджень в даному контексті, що грає принципово важливу роль в сучасній термінології.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арнольд И.В. Основы научных исследований в лингвистике: Учеб. пособие. — М.: Высш. шк., 1991. — 140 с.
2. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. — М.: Сов. Энциклопедия, 1969. — 608 с.
3. Балли Ш. Французская стилистика / Ш. Балли. — М.: Изд-во Иностран. лит., 1961. — 394 с.
4. Будагов Р. А. Сравнительно-семасиологические исследования. Романские языки / Р.А. Будагов. — М.: МГУ, 1963. — 303 с.
5. Д'яков А.С. та ін. Основи термінотворення: Семант. та соціолінгвіст. аспекти / Д'яков А.С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б.— К.: Вид. дім «KM Academia», 2000,—218с.
6. Ефремов Л.П. Основы теории лексического калькирования. — Алма-Ата: КазГУ, 1974. — 191 с.
7. Єрмоленко С.Я. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / Єрмоленко С.Я., Бибик С.П., Тодор О.Г. / за ред. С.Я. Єрмоленко. — К.: Либідь, 2001. — 223 с.
8. Жлуктенко Ю.О. Мовні контакти. Проблеми інтерлінгвістики. — К.: Видавництво Київського університету, 1966. — 136 с.
9. Загнітко А.П. Словник сучасної лінгвістики: поняття і терміни: у 4 т. / А. П. Загнітко. — Донецьк: ДонНУ, 2012. — Т. 1. — 402 с.; Т. 2. — 350 с.; Т. 3. — 426 с.; Т. 4. — 388 с.
10. Кочерган М.П. Вступ до мовознавства: Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих навчальних закладів. — К.: Видавничий центр "Академія", 2001. — 368 с.
11. Крысин Л.П. Русское слово, свое и чужое. Исследования по современному русскому языку и социолінгвистике. — М.: Языки славянской культуры, 2004. — 888 с. — (Studia philologica).
12. Лотте Д.С. Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов и терминологических элементов. — М.: Наука, 1982. — 149 с.
13. Реформатский А.А. Введение в языковедение / Под ред. В.А. Виноградова. — М.: Аспект Пресс, 1996.- 536 с.
14. Селіванова О. Лінгвістична енциклопедія / Олена Селіванова. — Полтава: Довкілля-К, 2011. — 844 с.
15. Словник лінгвістичних термінів. Загальна редакція С.В. Кротевич, Н.С. Родзевич Інститут мовознавства ім. О.О. Потебні АН УРСР. — Київ: Вид-во Академії наук Української РСР, 1957 — 236 с.
16. Ткаченко О.Б. Питання міжмовних контактів // Мовознавство. — 1971. — № 4. — С. 3 -15.
17. Шанский Н.М. Очерки по русскому словообразованию и лексикологии. — М.: Угпедгиз. — 1959. — 247 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

18. Інформатика. Комп'ютерна техніка. Комп'ютерні технології: Підручник. — К.: Каравела, 2003. — 464 с.
19. Новий російсько-українсько-англійський тлумачний словник з інформатики / Уклад. М.Д. Гінзбург, Л.І. Білоусова, І.М. Корніловська та ін. За ред. М.Д. Гінзбурга. Харків: Корвін, 2002. 656 с.

REFERENCES

1. Arnol'd I.V. Osnovy nauchnyh issledovanij v lingvistike: Ucheb. posobie. — M.: Vyssh. shk., 1991. — 140 s.
2. Ahmanova O.S. Slovar' lingvisticheskikh terminov. — M.: Sov. Enciklopediya, 1969. — 608 s.
3. Balli Sh. Francuzskaya stilistika / SH. Balli. — M.: Izd-vo Inostr. lit., 1961. — 394 s.
4. Budagov R. A. Sravnitel'no-semasiologicheskie issledovaniya. Romanskije yazyki / R.A. Budagov. — M.: MGU, 1963. — 303s.
5. D'iaikov A.S. ta in. Osnovy terminotvorennia: Semant. ta sotsiolingvist. aspekty / D'iaikov A.S., Kuyak T.P., Kudelko Z.B.— K.: Vyd. dim «KM Academia», 2000,—218s.
6. Efmov L.P. Osnovy teorii leksicheskogo kal'kirovaniya. — Alma-Ata: KazGU, 1974. — 191 s.
7. Yermolenko S.Ia. Ukrainska mova. Korotkyi tлумachnyi slovnyk lnhvistychnykh terminiv / Yermolenko S.Ia.,

- Bybyk S.P., Todor O.H. / za red. S.Ia. Yermolenko. – K.: Lybid, 2001. – 223 s.
8. Zheluktenko Yu.O. Movni kontakty. Problemy interlinhivistyky. – K.: Vydavnytstvo Kyivskoho universytetu, 1966. – 136 s.
9. Zahnitko A.P. Slovnyk suchasnoi linhvistyky: poniattia i terminy: u 4 t. / A.P. Zahnitko. – Donetsk: DonNU, 2012. – T. 1. – 402 s.; T. 2. – 350 s.; T. 3. – 426 s.; T. 4. – 388 s.
10. Kocherhan M.P. Vstup do movoznavstva: Pidruchnyk dlia studentiv filolohichnykh spetsialnostei vyshchyykh navchalnykh zakladiv. — K.: Vydavnychiy tsentr "Akademiiia", 2001. — 368 s.
11. Krysin L.P. Russkoe slovo, svoe i chuzhoe. Issledovaniya po sovremennomu russkomu yazyku i sociolingvistike. – M.: YAzyki slavyanskoj kul'tury, 2004. — 888 s. — (Studia philologica).
12. Lotte D.S. Voprosy zaimstvovaniya i uporyadocheniya inoyazychnykh terminov i terminoehlementov. – M.: Nauka, 1982. – 149 s.
13. Reformatskij A.A. Vvedenie v yazykovedenie / Pod red. V.A. Vinogradova. – M.: Aspekt Press, 1996.- 536 s.
14. Selivanova O. Linhvistychna entsyklopediia / Olena Selivanova. – Poltava: Dovkillia-K, 2011. – 844 s.
15. Slovnyk linhvistychnykh terminiv. Zahalna redaktsiia Ye.V. Krotevych, N.S. Rodzevych Instytut movoznavstva im. O.O. Potebni AN URSR. – Kyiv: Vyd-vo Akademii nauk Ukrainskoi RSR, 1957 – 236 s.
16. Tkachenko O.B. Pytanyia mizhmovnykh kontaktiv // Movoznavstvo. — 1971. — № 4. — S. 3 -15.
17. Shanskij N.M. Ocherki po russkomu slovoobrazovaniyu i leksikologi. – M.: Ugpeditiz. – 1959. – 247 s.

REFERENCES: ILLUSTRATION MATERIAL

18. Informatyka. Kompiuterna tekhnika. Kompiuterni tekhnolohii: Pidruchnyk. – K.: Karavela, 2003. – 464 s.
19. Novyi rosiisko-ukrainsko-anhliiskyi tlumachnyi slovnyk z informatyky / Uklad. M.D. Hinzburh, L.I. Bilousova, I.M. Kornilovska ta in. Za red. M.D. Hinzburha. Kharkiv: Korvin, 2002. 656 s.

Processes of calquing in modern Ukrainian (on examples of computer lexis)

O. V. Gavrylova

Abstract. Article is devoted to the research of calquing processes as one of the productive ways of forming computer lexis of modern Ukrainian. In the work are considered the appearance of the linguistic term "calques", opinions of scientists on a question of differentiation of the concepts "calques" and "borrowing" are analyzed, it is found out structural and semantic types of calquing, the main types of the calques functioning in lexicon, their division on full and partial are allocated. In article processes of calquing on examples of terms of modern Ukrainian computer lexis are illustrated.

Keywords: borrowings, calques, computer lexis, terms, phrases.

Процессы калькирования в современном украинском языке (на примерах компьютерной лексики)

Е. В. Гаврилова

Аннотация. Статья посвящена исследованию процессов калькирования как одного из продуктивных способов формирования компьютерной лексики современного украинского языка. В работе рассмотрены появление лингвистического термина «калька», проанализированы мнения ученых о вопросе разграничения понятий «калька» и «заимствование», выяснено структурные и семантические виды калькирования, выделены основные типы калек, функционирующих в лексике, их разделение на полные и частичные. В статье проиллюстрированы процессы калькирования на примерах терминов современной украинской компьютерной лексики.

Ключевые слова: заимствования, калька, компьютерная лексика, термины, словосочетания.

Генетико-типологічна сутність антивоєнного роману (А. Барбюс, Е. Ремарк, О. Гончар)

М. Х. Гуменний, В. Ю. Гуменна

Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського, м. Одеса
Corresponding author. E-mail: kafedra35uzl@ukr.net

Paper received 29.01.18; Revised 03.02.18; Accepted for publication 05.02.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-152VI45-06>

Анотація. Стаття присвячена дослідженню генетико-типологічної сутності антивоєнного роману А. Барбюса, Е. Ремарка й О. Гончара. З'ясовано функцію випадковостей, повторень, історичних, хронологічних або культурно-побутових реалій у поетикальному аспекті аналізованих романів. Схарактеризовано відмінності в авторів у художньому осмисленні подій війни. При вивченні структури аналізованих романів простежено портретні, пейзажні, інтер'єрні, екстер'єрні описи та специфіку лаконічних лейтмотивів.

Ключові слова: антивоєнний роман, фатальна визначеність, трагізм, повторення, історизм, античний катарсис, оповідач.

Реальні історичні суперечності дійсності, істинний драматизм і трагізм подій Першої світової війни сприяли певній деформації життя і свідомості – все це слугувало матеріалом відображення для А. Барбюса й Е. Ремарка і було основою формування письменницької індивідуальності. Конкретно-історичне нерозривно і наочно поєднано в літературі з загальнолюдським, з постійним, вічним, «позачасовим». Ця література виявилася на вершині соціальних потрясінь всесвітньо-історичного значення. І цілком закономірно, що й сама особистість – і як письменницька індивідуальність, і як «герой» літератури – ставала іншою, більш динамічною, більш сприятливою емоційно, вже повністю відчувши себе втягнутою у вир історичного життя.

Які ж нові вимоги висувала ідейна спрямованість антивоєнних романів до художньої майстерності вказаних письменників?

Це перш за все – історизм, можливо більш зрозуміле порушення чергових суспільно-політичних проблем і викликаних ними конфліктів, можливо більш повне і глибоке художнє дослідження історичних умов, в яких розгорталася дія.

Типовість у гоголівському розумінні, коли із життя героїв вибирався «такий момент, – як це відзначав Белінський, – в якому зосереджувалася вся цілісність їх життя, її значення, сутність, ідея, початок і кінець» [2, с. 453], була порушена. На перший план вийшла психологічна динаміка, і типовим виявлялося відхилення від загальноприйнятого у воєнному середовищі.

Бертран, Боймер і Колосовський у такій же мірі типові характери, настільки типовими були для своєї епохи й А. Барбюс, й Е. Ремарк, й О. Гончар. Але вказані митці були своєрідним винятком... Відхилення, на перший погляд, випадкове, незвичайне і одиничне, виявлялось найбільш характерним і закономірним в історичному значенні.

Без випадковості як форми прояву необхідності неможлива справжня воєнна картина світу. Тому-то і сама випадковість в антивоєнних романах («Вогонь», «На Західному фронті без змін», «Людина і зброя») не порушує сюжету, а слугує основою розвитку характеру персонажів та їх долі. Ніби сама історія «випадково» втручається в їх життя і пов'язує воедино початки і кінці їх соціальної біографії.

Суворо детермінована теорія середовища створює фатальну визначеність характерів. Митці антивоєнних романів внесли в цю теорію елемент «випадковості», що нагадує «випадкове» відхилення електрона в науковій атомістиці. І все мистецтво романів одержало більш глибоку і продуману форму, відкривши можливість виникнення таких характерів, наприклад, як характери Бертрана, Боймера чи Колосовського.

Деякі сторінки аналізованих антивоєнних романів звучать як публіцистично-історичний трактат, але це ніскільки не суперечить їх художній природі, тому що романи були задумані як художньо-філософське дослідження воєнних подій, що обов'язково охоплює й оцінку і роздуми про сутність людини на війні.

Сторінки антивоєнних романів насичені сценами, що мають значну пластичну виразність і глибокий підтекстовий зміст. Митці відтворювали їх «з натури»: «Нас оточує пекельний шум. У нас створюється нечуване враження постійного зростання, безперервного поширення всесвітнього гніву. Буря скажених і глухих ударів, несамовитих зойків, пронизливого тваринного вереску лютує над землею, геть укритою лахміттям диму. Здається, що землю, в якій ми зариті по шию, штовхає й гойдає гарматний вітер» [1, с. 187]. У романі Е. Ремарка знаходимо не менш драматичну сцену: «Мені страшенно сумно, це неможливо, щоб Кач – Кач, мій друг, Кач з його похилими плечима, з м'якими ріденькими вусами, Кач, що його я знаю так, як не знав нікого іншого, Кач, з яким я пройшов усі ці роки... Ні, це неможливо, щоб я більше не зустрівся з Качем... Я схоплююсь, палаючи бажанням, йому домогти, знову беру його собі на спину і біжу... У горлянку в мене пересохло, в очах мерехтить щось червоне й чорне, я зціплюю зуби й, немилосердно зашпортовуючись, нарешті добігаю до санчастини» [6, с. 191]. Або аналогічний епізод із роману О. Гончара «Людина і зброя»: «Але в обважнілому, ще теплому тілі вже не було життя: автоматники увігнали йому кілька куль, одна із них вдарила в скроню, розтросила Панюшкіну голову – бризки мозку та крові загусли в його руському чубі» [3, с. 128].

В аналізованих романах спостерігаємо катастрофічну стрімкість, трагізм, життєву зміну жахливих декораций, глибину внутрішніх переживань солдатів – все стає рельєфним, як фреска.

В антивоєнних романах А. Барбюса й Е. Ремарка функціонує одна особливість, яку виділяє кожний уважний читач, – схильність до повторів. Можна стверджувати навіть пристрась до повторень. Здається, що митці не лише не вважали повторення вадою, а вбачали в них своєрідну особливість романної поетики. Ніби без цих настійливих повторень і повернень до сказаного мета їх не могла бути досягнута. Ніхто і ніколи в антивоєнних романах не повторювався з таким бажанням і з такою послідовністю, як А. Барбюс й Е. Ремарк. Наприклад, на двох сторінках роману «Вогонь» А. Барбюс описує чотири рази картину дощу, щоб поглибити не лише осінній пейзаж і воєнні реалії життя, але й врешті-решт як серйозну причину, що завадила Едору провести декілька годин із дружиною під час відпустки: «Пориви вітру збивали раптом дощ у хмари, що шалено несучись і крутячись, сікли ноги, обличчя й шию» [1, с. 103]; «Ми деремось туди проти дощу, що шмагає нас в обличчя і навіть сліпить, ми відчуваємо мокрий холод в очах. Здавалось, почало сипати наче з кулемета» [1, с. 103]; «Я бачу її в дверях, вона здійсмає руки до неба під серпанком присмерку й дощу, – дощу такого, що він відпихає назад і затримує її, схилена між одвірками, наче пречисту в своїй ніші» [1, с. 103]; «Дощ не вшухав. У кімнаті я бачив темні постаті товаришів, що ворухнулись і голосно дихали» [1, с. 105]. Або повторювані спогади-ретроспекції з роману Е. Ремарка «На Західному фронті без змін» (декілька на двох сторінках): «За нашим містом, серед луків уздовж річечки здіймався ряд старих тополь. Їх було видно здалека, і хоч вони стояли тільки в один ряд, їх називали тополиною алеєю. Нас, дітлахів, тополі чимось приваблювали, і ми ціліснінькі дні проводили біля них, слухаючи тихий шелест листя» [6, с. 99]; «Дивно, всі спогади, що зринають у мене в пам'яті, мають дві особливості. Вони завжди сповнені тишею, це діє найдужче, і навіть коли насправді було не зовсім так, спогади все одно вражають своєю тишею. Це безгучні появи, вони промовляють до мене поглядами й рухами без слів, мовчки...» [6, с. 99]; «Картини минулого поставили в солдатських піснях, що ми їх співали, маршируючи на навчання в долину між рожевим сяйвом ранішньої зорі й чорним обрисом лісу...» [6, с. 100]; «Спогади мають велику силу, і наш сум за минулим теж сильний, але минуле недосяжне і ми це знаємо» [6, с. 100]. Повторення стає багаторазовим, створюючи своєрідну наскрізну дію і особливу сцену. Митці виходять за межі кожної своєї завершеної сцени, зберігаючи важливі думки і метафори, для яких вони знаходили все нові й нові форми. Кожного разу їм відкривались разом з новою формою і відповідна нова грань змісту. Отже, повторення в аналізованих романах – це своєрідні лаконічні лейтмотиви, що «набувають різноманітних смислових відтінків і асоціацій, які сприяють поглибленій трактовці явища, що визначається» [5, с. 287].

І в цьому розумінні А. Барбюс й Е. Ремарк готували своєрідні традиції для романного жанру О. Гончара. Вони виявилися попередниками й орієнтирами в жанрі антивоєнного роману для українського письменника не лише хронологічно. І якщо Е. Ремарк представляв лінію, хронологічно паралельну

лінії А. Барбюсу, то О. Гончар сприймався як початок нового періоду, якісно відмінного від епохи А. Барбюса й Е. Ремарка. Все це надзвичайно важливо: О. Гончар – із другого періоду, з іншого історичного й літературного часу. Йому була властива інша художня система, що виникла в нових історичних умовах і стала імпульсом нових творчих пошуків. Цілком закономірно, що проза О. Гончара вторглася в сферу романтики, збагачуючи літературу значними художніми відкриттями.

О. Гончар дещо трансформує барбюсівську й ремарківську «приземленість» описів повсякденності життя солдатів під час війни, гомерівську стихію повістунання. Він вносить у воєнний процес елементи романтичного драматизму, трагічної величі. Ось один з епізодів (героїчна загибель Духновича) надзвичайної емоційної сили: «Боже, який хлопець, – промовив Колумб, стоячи біля мене, а я теж думаю про Духновича: який він прекрасний! Як багато мені хочеться сказати йому! Такого друга, мабуть, ніколи вже не буде у мене в житті... І в цю мить там, де була скирта, вся земля вивергнулась до неба вогнем і гуркіт потряс земні надра до самих глибин. Ні ракет після цього, ні гавкання, тільки полум'я і удари, удари з надр... Попадавши в бур'ян, на цю гірку полиневу планету, зіплюючи зуби в риданні, ми все ждемо чуда... що з того гуркоту, з того бушовища вогню до хмар з'явиться перед нами постать Духновича...» [3, с. 316].

Давайте вчитася в цю сцену. Адже це майже античний катарсис – облагородження людської душі. Два почуття відчувають товариші Духновича – жах і співчуття, але саме їх Арістотель вважав неодмінною ознакою класичного катарсису. Здається, що прозвучав заключний акорд складного і болісного акту приєднання людини до спільної трагедії народу.

Оповідач в антивоєнних романах – не сторонній спостерігач подій, що відбуваються на його очах: як правило, він активний учасник цих подій, не приховуючи свого ставлення (позитивного чи негативного) до тих чи інших персонажів. А разом з тим він – посередник між діючими особами і читачем. Ввівши в текст образ оповідача і тим самим пов'язуючи між собою окремі епізоди, митці підсилювали реалістичність, викликаючи в читачів враження граничної відповідності художнього вимислу реальній дійсності.

Такий художній прийом розрахований на те, щоб викликати активність творчої уяви читача. Читач ніби втягується в переживання оповідача і ясніше уявляє як ноги солдатів «дедалі більше грузли й немов пускали коріння в струмок, що біг по глинистому дні рову» [1, с. 108], бачить як сніг «припорошує плечі й забивається в брижі на рукавах» [1, с. 183], помічає як «виблискують на деревах коричнево-золоті каштани» [6, с. 121] або як «зоряна ніч піднялася небом над степами, висока, велика» [3, с. 309] та інші.

Якими ж художніми засобами з'ясовують указані митці в романах історичну чи соціальну сутність персонажів?

Першим засобом для авторів були історичні, хронологічні або культурно-побутові реалії, що помічаємо в різних епізодах романів: «Дан-дю-Міді, Егюй-Верт і Монблан здійснюються перед безкровними обличчями, що виглядають з-під ковдр, розкладених

поряд на санаторній галереї... На галереї з'являється служниця: вона вдягнена в біле і ходить тихо. Вона принесла газети і роздає їх. – От і сталося! – каже той, що перший розгорнув газету. – Війну оголошено» [1, с. 23]. Так розпочинається роман А. Барбюса «Вогонь».

«Ми стоїмо за дев'ять кілометрів від передової. Вчора нас змінили ...» [6, с. 34]. Це початок роману Е. Ремарка «На Західному фронті без змін».

«Ще все – як було. Ще безтровожно ходять ті, які вмиратимуть на рубежах, ітимуть в оточеннях, горітимуть у кремаційних печах концтаборів...» [3, с. 6]. Цими переконливими і страшними міркуваннями автора розпочинається роман О. Гончара «Людина і зброя».

Особливості способу життя солдатів під час війни, специфіка їх мови, без якої неможливо сказати всю правду про війну, своєрідність авторської мови, роздуми фронтовиків про своє життя, їх сподівання та мрії про зустріч зі своїми сім'ями, – всі ці та інші деталі пов'язують сюжети романів до певного місця і часу і надають їм завжди історичного колориту.

Наступний художній прийом, який широко застосовують А. Барбюс, Е. Ремарк й О. Гончар з тією ж метою історизму – фрагменти біографій персонажів, в яких відображено навчання, виховання, соціальні основи їх психології тощо.

Суттєву роль в історизмі романів відіграють діалоги бійців романів, в яких розкривається переважно ідейна сторона епохи. Вони займають значне місце в структурі аналізованих романів: їх герої люблять дискутувати і часто розмірковують один з одним з суспільно-політичних, філософських і моральних питань.

Митці значною мірою розкривають соціально-історичну сутність своїх персонажів через їх активну участь у воєнних подіях, через їх ставлення до праці, до своїх обов'язків перед суспільством і народом.

Психологічна глибина реалізму антивоєнних романів А. Барбюса, Е. Ремарка й О. Гончара найбільш повно розкривається в портретах їх персонажів. Барбюсівські й ремарківські традиції свідчать про цілковиту відповідність характерам діючих осіб, але в О. Гончара ця відповідність набуває динамічніший і діалектичніший відтінок. Ми дізнаємося, наприклад, що Таня «всміхаючись..., притискаючи букетик польових квітів до грудей, маленька, трепетно зіщулена...», «звичайнісінька дівчина, може, навіть непоказна для інших...», «з маленьким носиком і ямочками на щоках...» [3, с. 71]. Такий же психологізований портрет Богдана, в якого «блискітки сонця стрибали в ... карих очах. Вони, оці рідні глибокі очі, зараз сміялись до Тані, а вона зазірала в їхню сумовиту глибину аж з боєм» [3, с. 74]. О. Гончар диференціює ту чи іншу художню деталь портрета на складові її протилежності і в суперечностях зовнішнього виду людини шукає відтворення внутрішнього душевного стану.

Створюючи антивоєнний роман, О. Гончар повинен був відійти від барбюсівської й ремарківської композиційної манери. Характерні для А. Барбюса й Е. Ремарка принципи роздрібненості й постійності часових зміщень поступаються в нього місцем композиційної єдності й послідовності. Якщо сюжетно-композиційну структуру «Людини і зброї» найдоціль-

ніше порівняти з широкою й повноводною річкою, води якої протікають по єдиному руслу, то сюжет аналізованих романів А. Барбюса й Е. Ремарка варто було б порівняти з дельтою річки, в якій єдина течія трансформується в низку рукавів. Обидва автори прагнули показати колективного героя з найрізноманітніших композицій і тим самим всебічно окреслити цей своєрідний образ. Тобто вони користуються прийомом фрагментарного показу колективного образу і не зацікавлені в повістуванні про всі етапи його життєвого шляху.

Важливо з'ясувати ставлення вказаних романістів до деталей побутового характеру воєнного часу. В А. Барбюса й Е. Ремарка вони були більш широко розроблені (можна навіть сказати деталізовані як засіб характеристики солдатів), а в О. Гончара, навпаки, вони гранично стислі (їх значно менше). Наприклад, солдат Вольпат після поранення мріє: «А з харчами як добре по великих госпіталях! Істиму там смачно, прийматиму ванни, взагалі – братиму все, що можна. А щоб одержати ласощі, там не треба битися з іншими до крові» [1, с. 66]. Або коротка ретроспекція: «Або ж зимовий вечір, стіл, за яким сидять лагідні жінки і де пестливо й ніжно світить лампа з-під абажура» [1, с. 54]. Аналогічні картини знаходимо і в Е. Ремарка: «Потім Кач, виймає з-під мундира сковороду, а з кишені – жменю солі й навіть шматочок сала, він про все подбав. Гайє розводить долі вогонь. Дрова тріщать у порожньому цеху. Ми вилазимо з ліжок» [6, с. 55]. А в О. Гончара деталі побуту тісно переплітаються з воєнними атрибутами: «Один із снарядів жакхає в хату, просто в лице їй, у вікна, вивальне стіну і з гуркотом вибухає всередині, в самім нутровищі людського життя» [3, с. 93]. Якщо А. Барбюс й Е. Ремарк присвячують чимало описів побутового характеру, то О. Гончар байдужий до подібних картин. Колосовського, як його творця, не приваблює побутова атрибутика (хоч вона й відіграє важливу роль у розкритті ідейно-тематичної основи твору), він цілком занурений у свої героїчні вчинки, роздуми й переживання.

Більш детально описана О. Гончарем природа в лірико-романтичному аспекті. Художній текст роману «Людина і зброя» насичений мальовничими картинками України, що здебільшого різко психологізовані. Вони емоційно представлені навіть в оповідача і густо забарвлені суб'єктивним сприйняттям героя. «Ще тільки середина літа, а вода в річці якась важка, збурена, по берегу поривно шумлять верболози, далі старезні верби гнуться, осоки рябують, наче лускою, листям своїм...» [3, с. 162]. В цьому метафоризованому пейзажі ще не помічаємо нічого суттєвого, що відрізняється від пейзажного живопису «Вогню» чи «На Західному фронті без змін». Але з поглибленням антивоєнної теми на фоні романтизованої картини природи виступають переживання сильної особистості. «Ніде я не бачив таких пожеж, як тут цієї ночі. Здається, сама земля горить по обр'ях, тривожним багрянистим світлом виповнює всю цю вітряну степову ніч. Палаючі степи, палаючі на планеті міста, тривожно-багрове небо над нами...» [3, с. 318].

У структурі антивоєнних романів А. Барбюса, Е. Ремарка й О. Гончара суттєве типологічне значення має портретна характеристика персонажів. З її допо-

могою романісти не лише знайомлять своїх читачів з тим чи іншим своїм персонажем, але й розкривають його почуттєву сферу, психологію, авторську позицію в суспільно-політичних, соціальних, морально-етичних аспектах.

Портрети солдатів аналізованих романів відрізняються багатогранністю, охоплюють собою всі грані зовнішності персонажа – його одяг, обличчя, фігуру, міміку, жести. Прозаїки часто перераховують зовнішні ознаки персонажа, здійснюючи це детально й уважно. Наприклад: «З-під землі вилізає, лупає то одним, то обома очима кругле обличчя немовляти, з припухлими повіками і такими червоними вилицями, ніби на них наклеєні маленькі червоні паперові ромби. Це – Параді. Шкіра на його гладких щоках уся в зморшках від складок брезенту з намету, в який він загорнув голову, щоб заснути» [1, с. 27]; «Зблизька видно посеред суцільної облямівки з в'язаної вовни квадратне жовто-йодового кольору лице в чорних плямах, переламаний ніс, вузькі китайські очі в рожевих обводах і маленькі шорсткі й вогкі вуса... – Ось і Вольпат!» [1, с. 27]. Аналогічні портрети знаходимо і в тексті роману Е. Ремарка: «Качинський ... має землисте обличчя, блакитні очі, похилі плечі й дивовижний нюх на те, коли почнеться обстріл...» [6, с. 35]; губи в Кеммеріха «стали зовсім безбарвні, зуби випинаються, і здається, що вони крейдяні. Тіло в нього тане, чоло вигинається дужче, вилиці загострюються. Кістяк наче пробивається назовні. Очі вже западають» [6, с. 49]. В О. Гончара ж портрети персонажів розділяються на передвоєнний і воєнний періоди. Перед нами портрет Богдана – студента: «Ось він рукою поправив чорний свій чуб, Таня бачить його руку, волохату, в чорнім волоссі, міцну руку спортсмена... В оцій задумливій позі, в картатій приношеній сорочці з акуратно засуканими вище ліктів рукавами Богдан їй особливо подобається» [3, с. 7]. А під час війни портретна характеристика Богдана Колосовського стає діаметрально протилежною: «І сухим блиском карих очей, і довгообразим обличчям, і всією вояцькою вродженою ставністю він справді нагадує батька... Защетинений, до чорноти прокопчений сонцем. Одяг зашмарований по окопах, весь у пилюці, в крові, а рука з міцним волохатим зап'ястям тримає важкий ... автомат» [3, с. 247].

Ці декілька барбюсівських, ремарківських і гончарівських портретів різні за своєю формою, але в них досить точно зафіксовані прикмети епохи, людини на війні. Цим портретам властива зорова повнота: за конкретними описами живописцю було б легко змалювати персонаж на малюнку або картині.

У детальних і ґрунтовно розроблених портретах багатозначною є кожна подробиця. Особливо це суттєво проявляється в гумористичних портретах персонажів, духовний зміст яких бідний (Вольпат, Ламюз, Тьяден, Лимар тощо). Тут портрет майже завжди заміняє відображення внутрішнього світу душі і кожна деталь його набуває гумористичної функції. Так, наприклад, змалювуючи портрет Тірлуара, А. Барбюс відзначає: «...його невеличка голова з блідим обличчям танцює в надто широкому комірі шинелі» [1, с. 30]; «Кодійяк, що його дитяча каска похитується на загостреному черепі, наче баня на дзвіниці» [1, с. 35]; в Е. Ремарка – «Тьяден... сідає до столу тоненький, а

підводиться пузатий, немов насмоктана блошиця» [6, с. 35]; «Канторек ... невисокий чоловічок у сірому сюртуку, з гострим мишачим обличчям» [6, с. 39]; в О. Гончара – Спартак «натоптуваний, туго затягнутий поясом товстунець» [3, с. 22]; у студента Штепи «галстучок набік, сорочка з штанив висмикнута, маслянисте волосся, яке він так старанно завжди прилизує, щоб приховати ранню свою лисину, стирчить на голові, мов рижки на фавнові» [3, с. 39] та інші.

Створюючи гумористичний портрет, митці не позбавляють висміяний персонаж людських рис, але вказують на їх певну деформацію. Через гумористичну деталь митці відтворюють одномоментну характеристику особи, дібравши для цього влучний троп або відтінюючи найприкметніше у поведінці. Лаконізм портретів тут поєднаний зі змістовою, емоційно-психологічною місткістю кожного складника. Митці знаходять у зовнішності персонажа характеристичну деталь, роблять її промовистою.

Прийоми відображення зовнішності в А. Барбюса, Е. Ремарка й О. Гончара відзначаються надзвичайною різноманітністю, яка пояснюється в дії й повістуванні, а також відношенням до нього романістів. Зовнішність персонажа то змальовується ними раз і назавжди, з тим щоб більше до нього не повертатися (Бертран, Боймер, Лещенко), то описується в експозиції й далі поступово збагачується новими деталями (Ламюз, Тьяден, Колосовський), то змальовується фрагментарно в різних місцях романів (Вольпат, Едор, Мюллер, Таня, Мар'яна).

Якщо в портретах характеристика персонажів А. Барбюса й Е. Ремарка помічаємо пряму авторську позицію, то в О. Гончара ще й подану через сприйняття інших персонажів. Часто в поданих безпосередньо від автора портретах чи їх деталях можна й помітити відтінки стороннього бачення, те, що йде від присутніх тут персонажів. Під час війни в одному з епізодів перед студенткою Мар'яною з'явився Духнович «зарослий, рудий, поганий, на милиці казенній. На ногах ботинки без обмоток, розшнуровані. Штани шкарубкі від засохлої крові» [3, с. 187]; Поля «враз відсахнула. Утихлий, заспокоєний перед нею лежав. Очі прикриті, спрагли губи вже не просять води...» [3, с. 249] тощо.

Митці аналізованих романів прагнуть драматизувати портрети своїх персонажів, уміло підбираючи об'єктивні, але разом з тим емоційні деталі. «Славний був хлопець. Санітар показує нам його, підіймає хустку з обличчя: він ще зовсім молодий, і здається, спить, тільки очі його помутніли, щоки немов воскові, і рожева сукровиця зволожує ніздрі, рот і очі» [1, с. 140]; «Межовий камінь!.. Це голова, чорна, закурена, ніби вимазана ваксою. Рот зовсім перекошений, по обидва боки його видно наїжачені вуса... велика, звуглена... голова» [1, с. 141]; «Чоловік лежить тихо, зовсім тихо, без жодного звуку, тепер не чути й хрипу, але очі в нього кричать, волають, в них зосередилось все життя, що робить останнє нелюдське зусилля, аби врятувати від смерті...» [6, с. 153]; «Богатирського, видно, здоров'я хлопець. Кров дзюрить з нього, як із вола, життя витікає, а він живе. Нутроці всі йому порвано, груди порвані, а серце стосило б'ється, не хоче вмирати. Хрипить, хапає ротом повітря» [3, с. 248]. У цих

портретах досягається надзвичайної сили точність і виразність художніх деталей [4, с. 258].

Портрет в антивоєнних романах діє силою своїх старанно продуманих протиставлень. Це не лише контраст між зовнішністю Едора і Ламюза, Тьядена і Делтерінга, Колосовського і Духновича, але й відчутний драматичний контраст між зовнішністю одного й того ж персонажа на різних етапах його життєвого шляху.

Письменники знаходять способи вираження через портрет також стану крайньої втоми, фізичної виснаженості людини під час війни: «Обличчя змарнілі, землісті, запалі очі гарячково блищать. Пил і бруд ще більше підкреслюють зморшки на обличчях» [1, с. 61]; «У нас уже немає ні м'язів, ні тіла, ми не можемо дивитись один на одного зі страху перед чимось несподіваним. Ми міцно стуляємо губи... Це мине... Може, ми витримаємо» [6, с. 94]. Портрети невіддільні від усіх інших компонентів художнього зображення

(пейзажів, інтер'єрів, засобів сюжетного розкриття характерів, авторських відступів тощо), активно взаємодіють з ними та поглиблюють ідейно-тематичну основу романів.

А. Барбюс, Е. Ремарк й О. Гончар створили типи (кожен по-своєму) свого часу в антивоєнних романах, які пережили епоху, і до певної міри втілили в собі кращі риси національного (німецького, французького, українського) характеру. Бертран, Боймер, Колосовський безумовно належать до таких типів класичної літератури, в якій розкрита відовідна національна психологія. Художньо-філософське дослідження воєнних подій через категорії випадковості і необхідності, історичної закономірності, через повторення – лейтмотивів, описи картин природи, портретну характеристику персонажів стверджує своєрідність генетико-типологічної сутності аналізованих романів указаних митців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барбюс Анрі. Вогонь./Анрі Барбюс. – К.: Молодь, 1974. – 303 с.
2. Белинский В. Г. Полное собрание сочинений: в 13 т./В. Г. Белинский. – М.: Издательство АН СССР, 1953-1959. – Т. 3. – 684 с.
3. Гончар Олесь. Твори: в 7 т./Олесь Гончар. – К.: Дніпро, 1987. – Т. 4. – 589 с.
4. Гуменний Микола. Західний антивоєнний роман і проза О. Гончара: компаративний аспект: монографія. – Вид. друге доповнене./Микола Гуменний. – К.: «Свшан-зілля», 2012. – 376 с.
5. Лексикон загального порівняльного літературознавства. – Чернівці: Золоті литаври, 2001. – 636 с.
6. Ремарк Еріх Марія. Твори: в 2 т./Еріх Марія Ремарк. – К.: Дніпро, 1987. – Т. 1. – 194 с.

REFERENCES

1. Barbus Henry. Fire. - K.: Youth, 1974. - 303 p.
2. Belinskiy V. G. Complete works: in 13 vol. - M.: Publishing House of the USSR of the Academy of Sciences, 1953-1959. - Vol. 3. - 684 p.
3. Gonchar Oles. Works: in 7 vol. - K.: Dnepr, 1987. - Vol. 4. - 589 p.
4. Humennyi Mykola. Western antiwar novel and prose by O. Honchar: comparative aspect: monograph. - Edition the second is completed. - K.: «Yevshan-zillya», 2012. - 376 p.
5. Lexicon of general comparative literary criticism. - Chernivtsi: Zoloti Litavri, 2001. - 636 p.
6. Remarque Erich Maria. Works: in 2 vol. - K.: Dnepr, 1987. - Vol. 1. - 194 p.

Генетико-типологическая сущность антивоенного романа (А. Барбюс, Э. Ремарк, О. Гончар)

Н. Ф. Гуменний, В. Ю. Гуменная

Аннотация. Стаття посвящена исследованию генетико-типологической сущности антивоенного романа А. Барбюса, Э. Ремарка и О. Гончара. Выяснено функцию случайностей, повторений, исторических, хронологических или культурно-бытовых реалий в поэтичном аспекте анализированных романов. Охарактеризовано отличие авторов в художественном осмыслении событий войны. При изучении структуры анализированных романов прослежено портретные, пейзажные, интерьерные, экстерьерные описания и специфику лаконичных лейтмотивов.

Ключевые слова: антивоенный роман, фатальная определенность, трагизм, повторения, историзм, античный катарсис, рассказчик.

The genetic-typological essence of the antiwar novel (A. Barbus, E. Remarque, O. Gonchar)

М. Kh. Humennyi, V. Yu. Humenna

Abstract. The article is dedicated to the research of the genetic-typological essence of the antiwar novel by A. Barbus, E. Remarque and O. Gonchar. The function of coincidences, repetitions, historical, chronological or cultural and everyday realities in the poetic aspect of the analyzed novels is revealed. A distinction is described between the authors in the artistic interpretation of the events of the war. Studying the structure of the analyzed novels, the portrait, landscape, interior, exterior descriptions and the specific of the laconic leitmotifs were traced.

Keywords: antiwar novel, fatal certainty, tragedy, repetitions, historicism, ancient catharsis, narrator.

Obsolete and Historical Americanisms in Colonial Period

R. Y. Kritsberh

Independent Scholar, Translator in Jewish Culture Community, Dortmund, Germany
Corresponding author. E-mail: roman.kritsberh@fulbrightmail.org

Paper received 28.01.18; Revised 03.02.18; Accepted for publication 05.02.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-152VI45-07>

Abstract. American obsolete and historical items reflect constant cultural and language changes along with their interaction. Etymologically, many of them go back to Dutch, Indian languages, British dialectisms and archaisms. Semantically, the stock in many cases refers to such fields as the American frontier, politics, historical events, slavery, folk traditions and old customs. Obsolete and historical idioms along with slang and colloquial vocabulary are well-pronounced. The text analysis in many cases reveals much earlier references of the items, different from established by authoritative sources.

Keywords: *obsolete and historical Americanisms, semantic groups, origin, archaisms.*

Introduction. The study of obsolete and historical language units has great importance in many aspects. First, it helps reveal the ever-changing relation between language and culture. Second, as in the present case, it is significant from the view of sociolinguistics and regional variation. Then, stylistic features of those two classes come into play. Evidently, all these aspects are not isolated per se, but closely connected. While lexis reflects culture directly and immediately, the impact of the latter on phonology and grammar is much more intricate and circuitous.

Survey of publications. Obsolete and historical Americanisms lack thorough study. Some of them are mentioned in fundamental works of the field, such as G. Krapp [10], Sh. de Vere [16], etc. They are well attested in the lexicographic editions, e.g. Dictionary of Americanisms (DA) by M. Mathews [13] and OED [15]. Still, their etymological, semantic, functional, and inventory hallmarks are gaps to be filled.

Objective, material, methodology. The papers' objective is to reveal complex signatures in etymology, semantics, and stylistics of obsolete and historical Americanisms in the Colonial American English (AE). This period stretches from the early 17th c. through the end of the American War of Independence. The time frame of the present study is from 1680s though the early 1800s. The material, items under consideration are traced in the text sources – the eye-witness accounts of European travelers and American explorers [1], [2], [3], [4], [5], [6], [7], [8], [9], [12], [14], and gleaned from DA [13] and Sh. De Ver [16]. The present paper is a part of the larger author's project dedicated to historical development of AE from 17th through the early 20th c. Its methodology includes methods of comparative, descriptive and discourse analysis.

Results and discussion. Etymologically, many lexemes are the product of foreign elements. Dutch influence on AE had been significant in the 18th c. A. Grant growing in Albany, NY, one of the areas of the Dutch settlement in pre-revolution America, writes that it was only then when "...gradual assimilation to English manners..." took place, and "...the Anglomania was beginning to spread... This bade fair too soon to undo all the good pastor's labours." [8, p. 186]. A. Hamilton in 1744 noted the "... medley of Dutch and English as would have tired a horse." [9, p. 85]. He continues, "...there have been a great number of dutch here tho' now their Language & Customs begin pretty much to wear out, and would very Soon die, were it not for parcell of dutch domines here who preserve the dutch customs as much as possible." [ibid, p. 106].

It is the English influence that started to take over even in the Dutch enclaves. Therefore, many obsolete Americanisms

have Dutch origin. Some of them refer to household objects, tools, e.g. *kermis bed* 'shake-down, bed on the floor', *fyke* 'hoop net for taking fish', as: "It was very late at night when we went to rest in a kermis bed, as it is called, in the corner of the hearth, along side of a good fire." [5, p. 54]; "The *fyuck* is a hoop-net used for catching fish. Its shape is that of a truncated cone." [ibid, p. 198]. Other Dutch words refer to a person's status, social position, as *patroon* 'land owner', *domine* 'pastor of a Dutch Reformed church', e.g.: "We went to the house of Jeremiah Ranslaer, who is dignified here with the title of *Patroon*." [9, p. 74]; "He was called the *Patroon*, a designation tantamount to lord of the manor." [8, p. 21]. Among other examples, one can mention *marshbanker* 'menhaden', *stadthouse* 'town hall', *overslaugh* 'obstruction for river navigation', as: "Lying rotting upon the shore were thousands of fish called *marshbancken* which are about the size of a common carp." [5, p. 73]; "The *stadt-house* is a large, handsome, though heavy building; in this are held the councils, the assemblies, and supreme courts." [2, p. 89]; "We heaved out our anchor, and got off the shoal, so got clear of the *oversleigh*, the only troublesome part in the whole voyage." [9, p. 86]. *Sewan* 'wampum' and *supawn* 'boiled corn meal', although came to English from Dutch, have their ultimate sources in Indian languages, correspondingly Narraganset and Massachusetts, as: "How much freight do the people give you?" The skipper answered six stivers in *seewan*." [5, p. 84]; "They take the finest for bread, and the other for different kinds of groats, which, when it is cooked, is called *sapaen*." [ibid, p. 134].

Some obsolete and historical Americanisms have their origin in Indian languages. Thus, *medicine-man* although dated by DA to 1709 [13, p. 1042], is of earlier date – 1680, as: "Some of their chiefs, some of whom spoke good Dutch, and are also their *medicine-men* and *surgeons*." [5, p. 56]. Other authors describe *wampum* 'Indian money made of shell', as: "They trade pretty much with the Indians, and have their manufactories for *wampum*, a good Indian commodity. It is of two sorts,—the black, which is the most valuable, and the white *wampum*... They grind the beads to a shape upon a stone, and then with a well-tempered needle dipped in wax and tallow they drill a hole thro' each bead." [9, p. 86]; "[Wampum] is made of the clam shell; a shell, consisting within of two colours, purple and white... It is first clipped to a proper size, then drilled, and afterward ground to a round smooth surface, and polished. The purple *wampum* is much more valuable than the white, a very small part of the shell being of that colour." [2, p. 111]. To those belongs also an annual autumn Indian festival *green corn dance*, held eight days and considered a time of forgiveness, redemption of sins, and changes in life: "I have given Orders

to them to meet me at the Great dance here (called the Green Corn dance)." [14, p. 134]. Among other traditional Indian rites are *snake dance* and *cat dance*, as: "...the women danced the Snake dance, the leader having her legs Covered with Turpin shells which is filled with small stones on purpose to make a noise." [ibid, p. 517]; "The women being dressed like Warriours with bows, hatchets, and other weapons in their hands, came into the Square and danced round the fire, the pole Cat dance." [ibid, p. 532]. Few obsolete and historical words go back to Spanish and Louisiana French, e.g.: "I gave Sam M Carters Barber, for shaving & dressing me, & for mending my Shoes, two pistarenes, which pass here for half a Crown." [7, p. 91], *pistareen* 'small Spanish coin current in the American colonies'; "...after which they gave us to eat of all that the women had brought from the village, bread, *sagamité* (corn porridge)." [14, p. 245].

A few Americanisms in question are nothing but British archaisms and dialectisms. The preservation of some locally restricted and archaic vocabulary of metropolitan variety in filial one is considered by the author as one of the typological signatures in the language variation [11]. Not all such lexemes are necessarily obsolete in present-day AE. Thus, *baggage*, now obsolete and replaced by *luggage* in BE, is current in AE both in the 17th c. and nowadays: "...they had been obliged to abandon part of the baggage." [14, p. 328]. Another example is *meeting* 'meeting house, church', now obsolete in Britain, apart from reference to Quakers and non-conformists: "It has two handsome Meetings, on a Platform of their own." [ibid, p. 448]. In the following example – "The Cause of the battles I have not yet known; I suppose either that they are lovers, & one has in Jest or reality in some way... call'd him a Lubber, or a thick-Skull, or a Buckskin, or a Scotchman." [7, p. 242] – *lubber* 'big, clumsy, stupid guy' is marked by OED as 'obs. ex. arch & dial.' [15, p. 1004], still in use in the USA. The custom of sleeping together at inns in clothes with a person of opposite sex was spread both in Wales and New England, as shown in the citation: "Mr. "Ensign," says she, "Our Jonathan and I will sleep in "this, and our Jemima and you shall sleep in that." I was much astonished at such a proposal, and offered to sit up all night, when Jonathan immediately replied, "Oh, la! Mr. Ensign, you won't be "the first man our Jemima has bundled with." [1, p. 26]. Other examples follow: "The Candidates gave the populace a Hogshead of Toddy (what we call Punch in England)." [4, p. 28], OED gives the Scottish origin of *toddy* [15, p. 2073]; "In travelling from Fredericktown to Leesburgh, in a single-horse chaise for one person, called in America *sulky*, the shafts of my carriage broke." [3, p. 242], OED gives the first British usage of *sulky* in 1756 [15, p. 1957]. The American use of *mighty* as 'very' is current: "Mighty little, mighty few, mighty weak, &c. are favourite expressions in America." [3, p. 259], OED marks it as 'now chiefly ironical or US' [15, p. 1079].

As for the semantics, some groups stand apart in the stock under consideration. One of them relates to adventure, travel, exploration, the American frontier. Thus, *burthener* means 'one who carries a burden', *stockade* – 'to protect with a stockade', *jockey* used to refer to 'horse-dealers or those who take care of horses', *gouging* describes a barbaric custom of forcing in fight an opponent's eye from its socket with thumb: "Mr. Brown... cannot get Burtheners to goe that way along with him." [14, p. 138]; "...the rest of the Fort is stockaded round, and can serve only as a Defence against Savages." [ibid, p. 29]; "I saw the spot where Arnold, uniting

the hardiness of a jockey with that of a soldier, leaped his horse over the entrenchment of the enemy." [3, p. 188]; "This most barbarous custom... is peculiar to the lower class of people in this province; at one time it was so prevalent, that the Governor and Assembly were obliged to pass a law which made it criminal, but the rabble are such a lawless set that they are little restrained by any laws, and in the back settlement, this savage custom prevails. — I have seen a fellow, reckoned a great adept in gouging, who constantly kept the nails of both his thumbs and second fingers very long and pointed; nay, to prevent their breaking or splitting, in the execution of his diabolical intentions, he hardened them every evening in a candle." [1, pp. 202-3]. Other old words of that kind are *to blaze at* 'shot at', *blazing iron* 'musket, gun', as: "...to meet a New-Englander riding in the woods with his blazing iron (the term they give to a musket or gun) you might mistake him for the knight of the Woeful Countenance." [ibid, p. 127].

Another thematic group, conspicuous in the material, refers to politics, historical events. Most of the lexemes therein are historical Americanisms. Thus, *privateer* means 'free-lance soldier', as in: "He had been taken by a privateer and carried to Virginia, and there sold for four years." [5, p. 118]. *Negro Conspiracy* known also as the *Negro Plot of 1741* or the *Slave Insurrection of 1741* was slaves and poor whites' revolt to destroy New York City with fire, as in: "...they have very bad water in the City most of it being hard and brackish ever Since the Negroe Conspiracy." [9, p. 106]. After that event, there were special people appointed to carry and sell drinking water on sledges, while the black people were suspected of conspiracy during water delivery and prohibited both to carry water and be on streets without a lantern after dark [ibid]. Some items refer to the American Revolution and reflect its paraphernalia, e.g.: "The desertion of the Indians, Canadians, and Provincials was exceedingly mortifying." [1, p. 252], *provincials* 'early names of American soldiers of the British provinces'; "They have in this province... minute-men, so named, as they are in constant readiness at the first summons of their officers, to march at a minute's warning; they are composed of the most active and expert of the militia." [ibid, pp. 28-9]; "...the Upper Party consisted of the partizans of the Americans, and the Lower Party of the American Loyal Refugees, they reside in New York." [ibid, p. 277]; "I am suspected of being what they call a Tory (that is a Friend to my Country) and am threatened with Tar and Feathers, Imprisonment..." [4, p. 128], *Tory* 'an American loyalist to the British crown'; "A number of Hessian Chasseurs or Yaugers arrived in green uniforms and boots, all armed with rifles." [ibid, p. 231], *yager* 'a short-barreled rifle, a mercenary armed with that'; "...a numerous rabble, under the title of Refugees and Loyalists, followed the army, not to assist in the field, but to partake of the plunder." [3, p. 213], *Loyalist* 'an American who favors British cause'.

Slavery, an America institution written in infamy, left its ugly traces in obsolete and historical vocabulary. J. Davis in his travels (1798-1802) writes on *sugar-house*, places where slaves were severely whipped: "...they send both their men-slaves and women-slaves, for the most venial trespass, to a hellish-mansion, called the Sugar-house: here a man employs inferior agents to scourge the poor negroes: a shilling for a dozen lashes is the charge: the man, or woman, is stripped naked to the waist; a redoubtable whip at every lash flays the back of the culprit, who, agonized at every pore,

rends the air with his cries.” [6, p. 90]. Among other numerous examples of that group are: *buckra* ‘white man, boss’: “...too much buckra come here to-day, for true!” [ibid, p. 99]. The author also explains other words: “The term *drive*, requires some little note explanatory to the English reader... An Overseer on a Plantation, who preserves subordination among the negroes, is said to drive well.” [ibid, p. 50]; “When taken, the men are put in irons, and the boys have their necks encircled with a “pot-hook [=iron collar].” [ibid, p. 93]; “*negur* [=Negro] day-time –A cant term among the negroes for night; they being then at leisure.” [ibid, p. 385]; “I walked away to the “Quarter. This is what is called ‘the place of abode for the negroes...’” [ibid, p. 382].

The other semantic fields, wherein many obsolete and historical Americanisms are found, include everyday life, finance, religion, etc. J. Lambert, e.g., gives an obsolete humorous classification of drinks in Virginia: “A *gum-tickler* is a gill of spirits, generally rum, taken fasting. A *phlegm-cutter* is a double dose just before breakfast. An *antifogmatic* is a similar dram before dinner. A *gall-breaker* is about half a pint of ardent spirits.” [12, p. 229]. N. Cresswell explains to his readers *fish-pot*: “These fish pots are made by throwing up the small stones and gravel, beginning at the side of the River and proceeding in a diagonal line, till they meet in the middle of the stream, where they fix a thing like the body of a cart, contracted where the water flows in just to admit the fish, but, so contrived as to prevent their return or escape.” [4, p. 69]. Many authors elaborate on the term *Congress money* ‘paper money authorized by the Continental Congress in 1775’, as Th. Anburey [1, p. 147-8], N. Cresswell [4, p. 130-131]; *burying-yard* is described by Ph. Fithian: “Most of the landed estates had their private burial grounds, wherein the lords of the manor and their families were laid to rest; the churchyard being reserved for the lower classes.” [7, p. 74]; *ordinary* ‘inn’ – by Th. Anburey [1, p. 42] and F. Chastellux [3, p. 222]. The sect of *Dumplers* is described by Th. Anburey: “...there is a sect called the Dumplers; this sect took its origin from a German, who retired to a very solitary place, about fifty miles from Philadelphia...” [1, p. 165], etc.

Quite a specific case is the description of American folk traditions, customs, games that have not survived nowadays. Thus, A. Hamilton in 1744 relates the diversion called ‘*hauling the fox*’, practiced on a simpleton: a rope is stretched across a pond, with strong fellows concealed in the bush holding one end of it. Then the prankers tied a large fox to a stump in view and trick the poor fellow into a wager that a fox can pull him through the pond. The fool usually let himself tied to the rope and then dragged not by the fox but the guys in the hiding, getting wet to the amusement of viewers [9, pp. 165-166]. Ph. Fithian in 1767 describes the old game ‘*break the Pope’s neck*’: “So soon the Company formed into a semicircle round the fire, & M Lee, by the voice of the Company was chosen Pope, and M Carter, M Christian and the rest of the company were appointed Friars, in the Play call’d “break the Pope’s neck.” [7, p. 65].

Obsolete and historical idioms also deserve consideration. Thus, Th. Anburey in 1776 states that “...the New-Englanders have a saying, when a man is in liquor, he is making Virginia fences.” [1, p. 186]. Many old idioms mentioned in the 19th c. are not registered by DA and OED at all, as (*old goose*) we biled [=boiled] it and biled it but it was tougher than the wrath of God, coffee strong enough to bear an iron wedge, talk off the ears of cast-iron dog ‘talk too much’, the whole kit and biling ‘all inclusive’, crooked as

Virginia fence ‘dishonest’, draw a straight furrow ‘to live honestly’, my name is Haines ‘I must leave’, etc. [16]. J. Davis quotes *curse that Orpheus!* – an imprecation used among in the South in 1799 [6, p. 123].

One very specific case relates to the use of obsolete colloquial and slang vocabulary in the end of the 18th c. Th. Anburey, e.g., in 1776 writes: “New Haven is remarkable for having given the epithet of pumpkin-heads to the New Englanders, which arose from a severe and religious code of laws, made at the first settlement of Connecticut; which enjoin every male to have his hair cut round by a cap, and when caps were not readily at hand, they substituted the hard shell of a pumpkin, which being put on their head every Saturday, the hair was cut by it all round the head.” [1, p. 304]; “...we left these buck-skins to fight by themselves, it may not be amiss to explain this epithet which was given to the Virginians, by the New Englanders, (in retaliation for their calling them Yankees) in allusion to their ancestors, being hunters, and selling buck, or rather deer-skins, for there are no roe-bucks in Virginia.” [ibid, p. 228]. Both lexemes mentioned in the extracts *pumkin-head* ‘New Englander’ and *buck-skin* ‘Virginian’ are obsolete slang now.

The very term ‘slang’ in combination *slang-whanger* ‘noisy talker or writer’ first was used in AE by W. Irving in his satirical periodical *Salmagundi* in 1807. The author wrote under different names – William Wizard, Launcerott Langstaff, Mustapha Rub-a-dub Keli Khan. In the same year, J. Lambert refers to this expression, without knowing the author: “Every day,” as Mustapha Rubadub observes in *Salmagundi*, “have these slang-whangers made furious attacks on each other, and upon their respective adherents, discharging their heavy artillery... loaded with scoundrel! villain! liar! rascal! numskull! nincompoop! dunder-head! wise-acre! block-head! jackass!” [12, p. 112]. The obsolete spelling of the living words comes across quite seldom, as in the next examples. “There is an animal supposed to be peculiar to New England, called the cuba.” [1, p. 303], *cuba* is an earlier form for cougar. “My young master was a mighty one for music, “and he made me learn to play the Banger. A kind of rude Guitar.” [6, p. 379]. *Banger* is banjo.

The analysis of the material reveals in many instances much earlier references, different from those established by the most authoritative sources – OED and DA. Part of this vocabulary is not obsolete now but worth consideration. Thus, the earliest citation for *rapids* ‘place in a river where water falls very quickly’ is 1765 [13, p. 1359], while it has been known since 1722: “After having navigated for about sixty leagues through very strong rapids, one lands.” [14, p. 77]. *Timber* as ‘wood, forest’ is a case of controversy: OED denies this sense an American origin [15, p. 2063], while DA cites its first American usage in 1792 [13, p. 1733]. Anyway, it had been known some 30 years before: “The land on both Banks of this River, is in general good and Strong --, and the timber I did see, began to decrease both in Size and Number.” [14, pp. 407-08]. *Lick*, as in place names (from *salt lick*) is mentioned 10 years earlier than the first citation in DA, 1775 [13, p. 971]: “We Encamped opposite the great Lick, and next day I went with a Party of Indians and Batteau-Men to view this much talked of Place.” [14, p. 466]. Another correction should be made regarding the old English card game *all-fours*, later known in the USA as *seven-up*. Described firstly in 1674, it is thought to have been brought to America in the 19th c. In fact, the game had been popular

there at least a quarter of century before “*I saw her with three Partners round a Table playing Cards at that vulgar game fit only for the meanest gamblers "all Fours."*” [7, p. 163]. In the next example – “*A few days ago, I went with several officers to see a diversion peculiar to this country, termed quarter-racing, which is a match between two horses, to run a quarter of a mile in a straight direction.*” [1, p. 227] – quarter-racing is referred to 1792 by DA [13, p. 1339], while in fact the source states 1776.

The following source of 1780 gives three instances of such earlier reference: “*We were now in a section where... the soil is mostly sand, glittering with isinglass.*” [14, p. 596], *isinglass* ‘sandy soil full of glimmering particles’ is referred by DA to 1800 [13, 891]; “*...we crossed marshy, ground on a corduroy road half a mile long, to drive over which would certainly be good medecine for a hypocondriac.*” [14, p. 596], *corduroy road* ‘road made of stumps, logs, stones’ is referred by DA to 1828 [13, 394]. The word *lovefeast* ‘banquet, jubilee’, with the earliest citation in DA in 1876 [ibid, p. 1004], in fact, came in use almost a century earlier: “*Then the whole congregation had their harvest "Lovefeast," which had been postponed to welcome the Reichels.*” [14, p. 610]. *Indian hoe cake* ‘one made of corn’ did not appear in 1789 [13, p. 868], but 10 years earlier: “*I had lived for a constancy on poor dried Buffalo bull beef... without any addition but a piece of Indian hoe cake which made my breakfast.*” [14, p. 641]. Likewise, *cider-brandy* is 20 years earlier than 1800 [13, p. 327]: “*The cellar was not so well stored as the library, for there was neither wine, cider nor rum; nothing in short but some vile cider-brandy, with which I must make grog.*” [3, p. 159].

One important correction should be made regarding the formation of American dialect and cultural areas in the end of the 18th c. N. Cresswell in his *Journal* (1774) comes out with an important observation on the English language in

America: “*Though the inhabitants of this Country are composed of different Nations and different languages, yet it is very remarkable that they in general speak better English than the English do. No County or Colonial dialect is to be distinguished here, except it be the New Englanders, who have a sort of whining cadence that I cannot describe.*” [4, p. 271]. This signature of New England – ‘whining cadence’ was firstly mentioned by G. Krapp in 1783 who paid much attention to that ‘flat, drawling pronunciation’, ‘the nasal twang, nasalization, whine’ [10, p. 13-14]. The author also states that it was N. Webster who first noticed this feature: “*...in New England we hear a flat, drawling pronunciation.*” This is the earliest mention of the New England drawl [ibid, p. 13]. G. Krapp reports on controversial evidence by T. Dwight, L. Lowell, F. Cooper, S. Worcester, D. Pickering and tries to clarify this characteristic: “*...the last word, as pronounced in New England, unusually long and with a circumflex that is a rising-falling inflection.*” [ibid, p. 16]. The input of this ‘drawl’ is Essex dialect of Great Britain. It is vital to state that the New England ‘whining cadence’ had been known at least nearly 10 years before N. Webster’s testimony.

Summary. American obsolete and historical items reflect constant cultural and language changes along with their interaction. Etymologically, a many of them go back to Dutch, Indian languages, and to British dialectisms and archaisms. Semantically, the stock in many cases refers to such fields as the American frontier, politics, historical events, slavery, folk traditions and old customs. Obsolete and historical idioms along with slang and colloquial vocabulary are well-pronounced. The text analysis reveals in many instances much earlier references, different from the established ones. The prospect of further study lies both in extending the period of analysis and in considering together the units of grammar, spelling, and phonology.

REFERENCES

1. Anburey T (1923) *Travels through the Interior Parts of America*. Boston & New York: The Riverside Press Cambridge.
2. Burnaby A (1904) *Burnaby's Travels through North America 1759-1760*. New York: A. Wessels Co.
3. Chastellux F (1828) *Travels in North America In the Years 1780-81-82: Vol.1*. New York.
4. Cresswell N (1924) *The Journal of Nicholas Cresswell 1774-1777*. New York: The Dial Press.
5. Danckaerts J (1913) *Journal of Jasper Danckaerts, 1679-1680*. New York: Charles Scribner's Sons.
6. Davis J (1803) *Travels of Four Years and a Half in the United States of America; during 1798, 1799, 1800, 1801, and 1802*. London: T. Ostell.
7. Fithian P (1900) *Philip Vickers Fithian Journal and Letters 1767-1774*. Princeton: The Univ. Library.
8. Grant A (1836) *Memoirs of an American Lady. With sketches of manners and scenery in America*. New York: George Dearborn.
9. Hamilton A (1908) *Hamilton's Itinerarium: Being a Narrative of a Journey from Annapolis, Maryland...1744*. Saint Louis, Mo: W.K. Bixby.
10. Krapp G (1925) *The English Language in America*. Vol. 2. Kansas City: The Century Co.
11. Kraitsberg R (2011) *On Some Typology of Regional Language Variation*// Kharkiv National University Series, 2011. № 954, Is. 66, P. 190-196.
12. Lambert J (1810) *John Lambert's Travels through Canada, and the United States of North America, in the years 1806, 1807, & 1808*. London: Richard Phillips.
13. Mathews M (1966) *A Dictionary of Americanisms*. Chicago: The University of Chicago Press. (DA).
14. Mereness M (1916) *Travels in the American Colonies*. New York: The Macmillan Co.
15. Simpson J, Weiner T (1994) *The Compact Oxford English Dictionary*. Oxford: Clarendon Press.
16. de Ver Sh (1872) *Americanisms; the English of the New World*. New York: Charles Scribner & Co.

Устаревшие американизмы и историзмы Колониального периода

Р. Я. Крицберг

Аннотация. Вышедшие из употребления американизмы 17-18 вв. Колониального периода развития американского варианта английского языка (АЕ) отражают культурный фон того времени. Этимологически часть этого корпуса восходит к голландскому языку и индейским языкам США, многие лексемы – британские архаизмы и диалектизмы, сохранившиеся в АЕ. Семантически многие единицы относятся к освоению Запада, политике, историческим событиям, рабовладельческому укладу Юга США, народным традициям и обычаям. Заметно употребление устаревших и исторических идиом, сленгизмов, разговорной лексики. В ряде случаев текстовый анализ позволяет отнести начало употребления языковых единиц в АЕ к более раннему, по сравнению с известными данными, периоду.

Ключевые слова: устаревшие американизмы, историзмы, семантические группы, происхождение, архаизмы.

Ідилічний простір рустикального дискурсу в прозі Івана Семеновича Нечуя-Левицького

Т. В. Лопушан

Уманський державний педагогічний університет
Corresponding author. E-mail: voitrom@ukr.net

Paper received 05.02.18; Revised 07.02.18; Accepted for publication 08.02.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-152V145-08>

Анотація. Стаття присвячена дослідженню особливостей побутування рустикального дискурсу в творчості Івана Семеновича Нечуя-Левицького в контексті розвитку селянської тематики і проблематики в українській літературі другої половини XIX – початку XX століття. Специфічні риси становлення та трансформації авторського підходу до творення рустикального дискурсу аналізуються на основі художніх та публіцистичних текстів письменника, в яких особливо виразно артикульована заявлена проблема. Художні тексти І. С. Нечуя-Левицького засвідчують прагнення письменника до пошуку ідилічного українського світу, який замальовується ним як «ідилічна» селянська минувшина, у зображенні якої головними елементами у плані змістовому та формальному є тяглість традиції, етнографізм, фольклорна поетика, ідеї утопічного соціалізму, індивідуалізму та анархізму, як способу самоорганізації українського громадського життя.

Ключові слова: *Нечуй-Левицький, дискурс, рустикальний, селянство, традиція, ідилія, національний.*

Вступ. Рустикалізація українського літературного дискурсу XIX століття в першу чергу пов'язана з активним процесом модерного націєтворення, що розпочався в цей час по всій Європі, особливо коли мова йде про становлення нових колонізованих націй, які входили до складу різних імперій. Втрата Україною номінальних залишків політичної самостійності, призвела до трагічного занепаду українського літературного життя у добу класицизму. Відбулося своєрідне «вимивання» інтелектуального прошарку українського суспільства з сфери тяжіння національної культури та інкорпорація її представників у царину культури загальноімперської. Вже в першій половині XIX століття в українському літературному дискурсі починає активно формуватися уявлення про рустикальність українського життя, культури і літератури. Уявлення про українство в текстах вітчизняних та іноземних письменників починає набувати характеру зображення ідилічного буття загубленого в часі і просторі етносу.

Рустикальний дискурс, починаючи з античних часів, нерозривно пов'язаний з уявленнями про ідилічність селянського буття, що стали у формальному плані втілюватися у вигляді ідилій як жанрового різновиду поетичних текстів, що набули особливо широкого розповсюдження в літературі доби бароко. В українській літературі XIX ст. жанр ідилії не набув широкого вжитку, але елементи ідилії виразно простежуються в текстах багатьох письменників, зокрема в творчості І.С.Нечуя-Левицького. Протягом досить тривалого часу постать І. С. Нечуя-Левицького в літературознавчих розвідках ідентифікувалася як хрестоматійного автора, чия творчість нерозривно пов'язана з народною, насамперед селянською стихією, оскільки багато його текстів, присвячених історичній проблематиці, питанням становлення української національно свідомої інтелігенції тощо, залишалися не те щоб забороненими, але небажаними для популяризації.

Наукова новизна дослідження. Проблема впливу на проблематику та стилістику творів І. С. Нечуя-Левицького рустикального дискурсу, загалом домінуючого в українській літературі XIX століття становить цікаве і перспективне поле для досліджень. Ми використовуємо у своєму дослідженні термін «рустикальний», а не селянський свідомо, намагаючись вивести його поза межі досить широко розповсюдженої в літературознавчих працях опозиції «місто – село». Йдеться про своєри-

дність селянського світогляду і культури в цілому, її автентичність й архаїчність, та опозиційність культурі «офіційній», визнаній мірилом модерної цивілізованості в сформованій новою індустріальною епохою новій системі морально-етичних і культурних координат.

Короткий огляд публікацій по темі. Творчість І.С.Нечуя-Левицького українським літературознавством практично однозначно трактується як зразок етнографічно-реалістичного напрямку з властивим йому домінуванням селянської тематики. Вона викликала інтерес у сучасників, а пізніше, вже по смерті письменника з'явилися спеціальні дослідження, найбільш детальним з яких є розвідка С.Єфремова «Іван Нечуй-Левицький» (1924). Втім, після почасті компліментарної, а почасті досить гострої Єфремовської розвідки 1924 року інтерес до вивчення творчості письменника був дещо знижений, оскільки він не вписувався в сталінську епоху повальної індустріалізації та активного творення нової радянської людини ані тематикою, ані ідейною спрямованістю своїх творів. Лише в 60-х роках було видано друком чотиритомне видання творів Нечуя-Левицького з передмовою О.Білецького. Водночас його творча постать стала об'єктом наукових студій М.Походзіла [13], В.Омельченка [12], Є.Кругікової [8], Р.Іванченка [7], Р.Міщука [9]. У всіх цих дослідженнях власне продовжується задана С.Єфремовим тенденція аналізу текстів письменника, як співвія підневільного українського селянства, а добір аналізованих творів є досить тенденційний. Інші аспекти творчості письменника або не стають об'єктом наукової обсервації, або представлені вкрай обмежено.

Більш глибокими спробами дослідження творчості письменника можна вважати захищену 1972 р. докторську дисертацію «Літературно-естетичні погляди і творча практика І.С.Нечуя-Левицького» М.Тараненка та його посібник «І.С.Нечуй-Левицький. Семінарій» [15]. В 90-х увага дослідників головним чином була зосереджена на поверненні до активного читацького і наукового вжитку історичних творів письменника та дослідженні його націєтворчих ідей. Зокрема цій проблемі присвячені нариси Б.Червака «Образ гетьмана Івана Виговського в українській літературі» [16] та І.Приходько «Українська ідея у творчості І.Нечуя-Левицького» [14], дисертація О.Поді «Проблема трансформації історичної правди у творчості І.С.Нечуя-Левицького» (2000). Широкого розголосу в наукових колах здобула розвідка представ-

ниці феміністичної школи в українському літературознавстві пострадянського часу Н.Зборовської «Український світ Нечуя-Левицького: гендерний підхід» [6]. Проте нас цікавлять насамперед особливості вияву ідилічних елементів як складових домінуючого в українській літературі XIX століття рустикального дискурсу в творчості І.С.Нечуя-Левицького, що і стало **предметом** нашого дослідження.

Об'єктом дослідження нами обрано широко відомі повісті та оповідання І.С.Нечуя-Левицького «Микола Джеря», «Кайдашева сім'я», «Бурлачка», «Старосвітські батюшки і матушки», «Дві московки», «Баба Параска та баба Палажка», а також публіцистичні тексти письменника.

Результати і їх обговорення. У 90-х роках XIX століття творчість І.С.Нечуя-Левицького стає яскравим і цілком довершеним виявом рустикальної тенденції, що сформувалася на основі ідей російського народництва, забарвлених тяжінням до культурництва та національного самоозначення як окремішньої одиниці на протилежну імперським асиміляційним прагненням. У плані культурному, задекларований в публіцистиці та художньо втілений в повістях та оповіданнях позиція І.С.Нечуя-Левицького рустикальний дискурс неминуче вступив у суперечність з дискурсом модернізму, що виявилося в доконечно нереалізованій, але явній літературній дискусії між українськими традиціоналістами і модерністами на межі XIX-XX століть.

Не випадково в одній з перших студій, присвячених творчості письменника, С.Єфремов, який хоча й не був прихильником модерністичних поглядів на культуру, зауважує: «Сільська стріха була тоді єдиним пристановищем української, не скажу ідеї, швидше стихії, потенціальної можливості, що лиш за відповідних обставин, часто од випадкового штовхана, розгорталась і dorostala до ідеї. З-під тієї стрихи й виходили переважною масою наші письменники» [5; 397]. Ця розлога цитата дає досить цілісне уявлення про складну ситуацію щодо можливостей культурного розвитку колонізованого українства після кількох десятиліть категоричного заперечення і невизнання самого факту його існування як окремішньої національної одиниці і, відповідно, щодо сфери вжитку української літератури як виключно явища вторинного, провінційного. Втім й українське письменство часто зводило коло своїх інтересів до використання фольклорних мотивів, побутописання та замилювання українською екзотикою. Таку позицію декларував І.С.Нечуй-Левицький у своїх публіцистичних текстах, зокрема у статті «Сьогочасне літературне прямування» (1878). Його явна «проселянськість» не викликає сумніву, оскільки навряд чи зумів хтось інший з українських письменників створити цілу галерею таких виразних характеристичних образів селян та селянок, яка пізніше стала, до певної міри, джерелом творення численних кітчевих персонажів в пізню радянську та пострадянську добу. Однак вже на час написання автором художніх текстів, зображуваний ним селянський простір позначений певною двоїстістю. З одного боку І.С.Нечуй-Левицький намагається створити образ особливого селянського раю, яким за його переконанням має бути Україна, але на відміну від українських поетів-романтиків харківської школи, Г.Квітки-Основ'яненка, представників українських шкіл в польській та російській літературах XIX століття, його ідеальний селянський світ знахо-

диться в минулому, в царині міфологічній, його існування засвідчене спогадами про старовину, героїчну минувшину, що незворотно припинила своє існування в часі реальному. Вдаючись до бахтінської класифікації [2] ідилічного простору художнього тексту, який на основі дослідження особливостей «сублімації ідилії» у Ж.-Ж.Руссо, «повернення ідилії» у Л.Толстого та «краху ідилії» у Флобера констатує, що у російському романі XIX століття «людина з народу <...> дуже часто ідилічного походження», а межі цього явища виявляються з запізненням, порівняно з літературами європейськими, можемо зауважити, що герої І.С.Нечуя-Левицького цілком у неї вписуються. Цікаво, що у ранніх текстах автора явно проступає прагнення письменника до реконструювання, відновлення ідилічного селянського світу («Дві московки», «Баба Параска та баба Палажка», «Бурлачка») або ж пошуки його на чужині («Микола Джеря»), а у більш пізніх відчувається усвідомлення «краху ідилії», неможливості повернення до неї через формування нових суспільних та економічних реалій життя.

Важливим елементом творення ідилічного простору є пейзажі, які автор часто використовує в експозиції творів. Описи природи, створені письменником надзвичайно яскраві, у них домінує веломовність і широке використання народнопоетичних образів. Загалом природа слугує не лише розкішним тлом, але й втіленням дикого, буйного і квітучого світу, що заворожує своєю первісністю і щедрістю барв. Рельєф описуваної автором місцевості зазвичай відзначається значною складчастістю, закритістю, складністю для споглядання. Неодмінним його атрибутом є високі горби, які письменник називає горами («Дрібні та кругі гори од самої Росії йдуть ніби кругими хвилями» [11; II; 6]; «Яр в'ється гадюкою між кругими горами, між зеленими терасами [11; II; 153]»; «Висока гора спускалась покатою і обірвалась над самою Росією високими, рівними як стіни, кам'яними скелями і проваллями. Глибоке провалля розійшлося вгору рукавами далеко на всі боки, повиставляло проти сонця свої жовті глинясті боки. [11; I; 79]»). Горбиста місцевість подекуди вкрита густими лісами, та садами, описуючи які, письменник підкреслює їхню слабку окультуреність, первозданну архаїчну красу, якої, здається, не торкалася рука людини. Всі описувані в текстах рослини і дикі, і садові, відзначаються в описах І.С.Нечуя-Левицького виключною розвинутістю та довговічністю: «По крутих горах, по глибоких долинах подекуди зеленіють дубові та грабові старі ліси. Усі села суспільні ніби залиті старими садками. Ідеш селами, наче густими лісами: по обидва боки улиць скрізь стоять садки, неначе зелені стіни. Здорові черешні та груші зовсім закривають білі хати. Село Керелівка, де жив і бідував Тарас Шевченко, все потонуло в старих садках, неначе в здоровому лісі. [11; II; 6]». Таким чином автор створює образ місцевості, що тяжіє до біблійного райського саду, ідилічного простору, де людина щаслива з божої ласки і від неї не вимагається докладати зусиль для творення впорядкованого «окультуреного» життєвого простору, водночас відчувається ремінісценція до знакової для рустикального дискурсу в українській літературі поезії Т.Шевченка «Садок вишневий біля хати...». Не випадково часто апофеозом краси у Нечуя-Левицького є картина розквітлого весняного саду. Цей огорожений стінами садків український простір надзвичайно герметич-

ний і самодостатній, але водночас вразливий до зовнішніх впливів.

У ранніх оповіданнях і повістях І.С.Нечуя-Левицького ідилічний простір селянського буття протиставляється імперському, що стає джерелом неминучого його руйнування. Причиною занепаду цього світу стає рекрутчина («Дві московки»), панщина («Микола Джеря»), промислове виробництво («Бурлачка», «Микола Джеря»).

Для творення образу національного буття письменник часто вдається до описів народних обрядів, звичаїв, традицій, побутописання, що стало підставою для визначення його індивідуальному авторському стилю як етнографічного реалізму. Письменник підкреслює властивий селянству особливий архаїчний спосіб позачасового життя-орядодійства, міцно закоріненого в потребу дотримання природних життєвих ритмів землеробства, коли для успішності виживання в природному середовищі на перший план виходить необхідність дотримання обряду, ритуалу. Їх неухильне дотримання є запорукою існування селянського соціуму. Наприклад, старий Джеря витрачає останні припаси і кошти, навіть закладає кожуха, щоб справити весілля синові, оскільки в очах селян сам лише церковний обряд не є підставою для того, щоб вважати шлюб цілком законним без виконання пов'язаних з ним ритуалів родючості і плідності.

Тексти рясніють описами довгих застіль, багато декорованих народних строїв, які супроводжують найважливіші моменти життя персонажів. Натомість існування бурлак і бурлачок, що маргіналізуються, втрачаючи зв'язок зі своїм соціумом, позначене неповнотою існування (відсутність родини, хати, запевненого соціального становища) через їхню одірваність від вироблених століттями канонів. Цікаво, що в повісті «Старосвітські батюшки і матушки» старе священство також намагається не відступати від народних звичаїв. Зокрема, після смерті первістка Мосаковські беруть за кумів до своєї дитини старця Шмида і вбогу сусідку, що, за народними уявленнями, має забезпечити благополуччя майбутніх нащадків. Після пологів вони спочатку збирають сільських молодич, для виконання традиційних обрядів і святкують родини, а лише за тиждень – хрестини. Власне, І.С.Нечуй-Левицький показує, що отець Мосаковський відрізняється від своїх прихожан лише вмінням читати святе письмо, проте освіту він отримав домашню, неофіційну. Його на посаду священника обирає громада для виконання своїх ритуальних потреб, які в умовах українського двовір'я часто переплітаються з язичницькою архаїкою, а сам панотець посідає функцію жерця-посередника, якого утримує громада. Подальша централізація церковної влади внаслідок проведених в 60-70 рр. реформ стає згубною для цих відносин. Зокрема, отець Харитін помирає від завданої йому ганьби після архієрейської інспекції, яка замальовується пись-

менником як святотатство, наруга над звичаями громади.

Особливо виразно момент «втраченої ідилії» простежується в найвідомішій хрестоматійній повісті І.С.Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я». Радянським літературознавством сформовано ставлення до цього тексту як гумористичного, однак за комічними сценами жіночої «хатньої війни» розгортається трагедія рустикального ідилічного світу. На нашу думку, втіленням її є образ старого Джері, котрий намагається стримати наступ нових реалій і утримати життя своєї родини в традиційному руслі. Але вже в експозиції твору спостерігається руйнування ідилічних родинних відносин. Прозаїк змальовує в твору як сини виявляють непокору і відмовляються працювати даремно задля громадського добра, невістки, хоч і різними методами, але рішуче опираються спробам перетворити їх на дармову робочу силу, а далі родина атомізується, і архаїчне напучування батька щодо того, що «в гурті все-таки краще жити», «в гурті каша їсться, а гуца дітей не розгонить», натикається на натикається на одноосібну логіку старшого сина: «Буду плакати на себе, а не на вас» [11; II; 198]. Єдиним способом повернення втраченого ідилічного простору стає для Кайдаша алкогольне забуття. Його гарячкові візії письменник щедро насичує образами народної демонології, переносючи в позачасовий ідилічний простір, що несвідомі мандри в якому врешті стають причиною його смерті. Замість виконання канонів ритуальної батьківської влади розв'язанням подальших конфліктів у родині починає опікуватися державна інституція – волость, до якої апелюють члени родини, а отже звичаєве право поступається новому, інституційному.

Традиційна національна культура свідомо протиставляється І.С.Нечуєм-Левицьким імперській космополітичній, носіями якої є представники іншого світу: пани, державні чиновники, старше духовенство. З цього приводу влучно резюмує А.Еткінд [4], заявляючи, що «Людина з Народу» зазвичай протиставляється «Людині Культурі», оскільки перша закорінена у своєму часі і космополітична, тоді як друга наділена надісторичними, проте національними рисами.

Висновки. Таким чином, в аналізованих у дослідженні творах І.С.Нечуй-Левицький творить цілісну картину руйнування і занепаду ідилічного національного українського селянського простору під навалом нового індустріального суспільства. Перебуваючи в контексті рустикального дискурсу, письменник протиставляє внутрішній національний український мікрокосмос, заснований на народному ритуалі і традиції зовнішнім інституційним державним впливам, визнаючи за ним моральні переваги, але усвідомлюючи його неспроможність протистояти модернізуючим культурним викликам нової індустріальної епохи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амбіцька, А. Архетипи розп'ятого Бога і хресної дороги в повісті І. Нечуя-Левицького «Микола Джеря» / А. Амбіцька // «Іван Нечуй-Левицький : постать і творчість». Черкаси, 2008. С. 290-301.
2. Бахтин, М. М. Форми времени и хронотопа в романе. Очерки по исторической поэтике. // М. М.Бахтин Вопросы литературы и эстетики. М.: Худож. лит., 1975. С. 234-407.
3. Власенко, В. О. Художня майстерність І. С. Нечуя-Левицького / В. О. Власенко. Київ : Радянська школа, 1969. 184 с.
4. Еткінд, А. Внутренняя колонизация. Имперский опыт России / Александр Эткинд; авториз. пер. с англ. В.Макарова. 2-е изд. М.: Новое литературное обозрение, 2013. 448 с.
5. Єфремов, Сергій. Вибране: Статті. Наукові розвідки. Монографії / Сергій Єфремов, Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України; Накладом Елеонора Степанівна Соловей. Київ: Наукова думка, 2002. 760 с.
6. Зборовська, Н. Український світ у творчості Нечуя-Левицького: гендерний підхід / Н.Зборовська // Українська

мова й література в середніх школах, гімназіях ліцеях та колегіумах. 2000. N 5. С. 54-66.

7. Іванченко Р. Г. Іван Нечуй-Левицький : Нарис життя і творчості / Р. Г. Іванченко. К. : Дніпро, 1980. 147 с.
8. Крутікова, Н. Є. Творчість І. С. Нечуя-Левицького : Статті та матеріали / Н. Є. Крутікова. К. : Наукова думка, 1961. 248 с.
9. Міщук, Р. С. Співець душі народної. До 150-річчя від дня народження І. С. Нечуя-Левицького / Р. С. Міщук. К. : Тов. «Знання» УРСР, 1987. 49 с.
10. Нечуй-Левицький, І. С. Світогляд українського народу. Ескіз української міфології / І. С. Нечуй-Левицький. Київ : Обереги, 2003. 143 с.
11. Нечуй-Левицький, І. С. Твори : в 2 т. Т. 1 : Повісті та оповідання. П'єса / І. С. Нечуй-Левицький ; [упорядкув. і прим. В. Я. Пипченко ; ред. В. А. Зіпа]. Київ : Наукова думка, 1985. 640 с.; Т. 2 : Повісті та оповідання / І. С. Нечуй-Левицький ; [упорядкув. і прим. Н. О. Вишневіської ; ред. Н. Є. Крутікова]. Київ : Наукова думка, 1986. 638 с.
12. Омельченко, В. І. Живописець слова. До 130-річчя від дня народження І. С. Нечуя-Левицького / В. І. Омельченко. К. : Тов. «Знання» УРСР, 1968. 48 с.
13. Походзіло, М. У. Іван Нечуй-Левицький : Літературний портрет / М. У. Походзіло; 2. вид. перероб. і доп. К. : Дніпро, 1966. 128 с.
14. Приходько, І. Ф. Українська ідея утворчості І. Нечуя-Левицького / І. Ф. Приходько. – Львів : Каменяр, 1998. – 70 с.
15. Тараненко, Микола Афанасович. І. С. Нечуй-Левицький: семінарії / М. А. Тараненко ; за ред.: Н. Й. Жук. Київ : Вища школа, 1984. 183 с.
16. Червак, Б. Образ гетьмана Виговського в українській літературі / Б. Червак; [Ред. Іванишин В.]. Дрогобич : Відродження, Б. р. 70 с.

REFERENCES

1. Ambitska, A. Archetypes of the crucified God and the crossroad in I. Nechui-Levytskyi's story «Mykola Dzheria» / A. Ambitska // «Ivan Nechui-Levytskyi: postat i tvorchist». Cherkasy, 2008. P. 290-301.
2. Bakhtyn, M. M. The forms of time and in the chronotope in the novel. // Bakhtyn M. M. Voprosy literatury i estetiki. M.: Khudozh. lyt., 1975. P. 234-407.
3. Etkynd, A. Internal colonization. Imperial experience of Russia. / Aleksandr Etkynd; avtoryz. per. V. Makarova. M.: Novoe lyteraturnoe obozrenye, 2013. 448 p.
4. Yefremov, Sergij. Favorites: Articles. Scientific Intelligence. Monographs / Sergij Yefremov. Ky' yiv: Naukova dumka, 2002. 760 s.
5. Zborovska, N. Ukrainian world in Nechui-Levytskyi's heritage: gender approach / Zborovska N. // Ukrainska mova i literatura v serednikh shkolakh, himnaziakh, litseiakh ta kolehiumakh. 2000. N 5. P. 54-66.
6. Ivanchenko R. H. Ivan Nechui-Levytskyi: The story of life and heritage / R. H. Ivanchenko. K.: Dnipro, 1980. 147p.
7. Krutikova, N. Ie. I. P. Nechui-Levytskyi's heritage: Articles and materials / N. Ie. Krutikova. K.: Naukova dumka, 1961. 248 p.
8. Mishchuk, R. P. The singer of the national soul. To 150 of I. Nechui-Levytskyi born / R. P. Mishchuk. K.: Tov. «Znannia» URSR, 1987. 49 p.
9. Nechui-Levytskyi, I. P. Tvory: v 2 t. T. 1: Stories and tails. The play / I. P. Nechui-Levytskyi; [uporiadkuv. i prym. V. Ia. Pypchenko; red. V. A. Zipa]. Kyiv: Naukova dumka, 1985. 640 p.; T. 2: Stories and tails / I. P. Nechui-Levytskyi; [uporiadkuv. i prym. N. O. Vyshnevskia; red. N. Ie. Krutikova]. Kyiv: Naukova dumka, 1986. 638 p.
10. Nechui-Levytskyi, I. P. Worldview of Ukrainian people. Sketch of Ukrainian mythology / I. P. Nechui-Levytskyi. Kyiv: Oberehy, 2003. 143 p.
11. Omelchenko, V. I. Painter of the word. To 130 years of I. Nechui-Levytskyi born / V. I. Omelchenko. K.: Tov. «Znannia» URSR, 1968. 48 p.
12. Pokhodzilo, M. U. Ivan Nechui-Levytskyi: Literature portrait. / M. U. Pokhodzilo; 2. vyd. pererob. i dop. K.: Dnipro, 1966. 128 p.
13. Prykhodko, I. F. Ukrainian idea in I. Nechui-Levytskyi's heritage / I. F. Prykhodko. – Lviv: Kameniar, 1998. – 70 p.
14. Taranenko, Mykola Afanasovych. I. P. Nechui-Levytskyi: seminars / M. A. Taranenko; za red.: N. I. Zhuk. Kyiv: Vyscha shkola, 1984. 183 p.
15. Vlasenko, V. O. I. P. Nechui-Levytskyi art mastery / V. O. Vlasenko. Kyiv: Radianska shkola, 1969. 184 p.
16. Chervak, B. The picture of hetman Mazepa in Ukrainian literature / B. Chervak; [Red. Ivanyshyn V.]. Drohobych: Vidrozhennia, B. r. 70 p.

Idyllic space of rustic discourse in the prose of Ivan Semyonovich Nechuy-Levitsky

T. V. Lopushan

Abstract. The article is devoted to the study of the peculiarities of the construction of the rustic discourse in Ivan Semenovich Nechui-Levytskyi's heritage in the context of the development of the peasant topic and problems in Ukrainian literature of the second half of the 19th and early 20th centuries. Specific features of the formation and transformation of the author's approach to the creation of a rustic discourse are analyzed on the basis of the writer's artistic and journalistic texts, in which the stated problem was particularly articulated. I. S. Nechui-Levytskyi's art texts testify to the writer's aspiration to find the idyllic Ukrainian world, which is depicted as «golden» peasant past, in that image the main elements in terms of content and formality are the continuity of traditions, ethnographicism, folklore poetry, the ideas of utopian socialism, individualism and anarchism as a way of self-organization of Ukrainian social life.

Keywords: *Nechui-Levytskyi, discourse, rustic, peasantry, tradition, idyll, national.*

Идиллическое пространство рустикального дискурса в прозе Ивана Семеновича Нечуй-Левицкого

Т. В. Лопушан

Аннотация. Статья посвящена исследованию особенностей проявления рустикального дискурса в творчестве Ивана Семеновича Нечуй-Левицкого в контексте развития крестьянской тематики и проблематики в украинской литературе второй половины XIX - начала XX века. Специфические черты становления и трансформации авторского подхода к созданию рустикального дискурса анализируются на основе художественных и публицистических текстов писателя, в которых особенно отчетливо артикулирована заявленная проблема. Художественные тексты И. С. Нечуй-Левицкого свидетельствуют о стремлении писателя к поиску идиллического украинского мира, который трактуется им как «золотая эпоха» крестьянства, в изображении которой главными элементами в плане содержательном и формальном является преемственность традиции, этнографизм, использование фольклорной поэтики, идеи утопического социализма, индивидуализма и анархизма, как методы самоорганизации украинской общественной жизни.

Ключевые слова: *Нечуй-Левицкий, дискурс, рустикальный, крестьянство, традиция, идиллия, национальный.*

Строфічна силабіка в українській поезії XVIII століття

В. С. Мальцев

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Paper received 03.02.18; Revised 05.02.18; Accepted for publication 07.02.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-152V145-09>

Анотація. У статті розглянуто особливості функціонування однієї з форм силабічного вірша української поезії XVIII століття – строфічної силабіки. Такі структури було представлено, головним чином, у релігійних, філософсько-релігійних та світських піснях. Характерною ознакою релігійних та філософсько-релігійних текстів є широке застосування регулярної внутрішньої рими (здебільшого, в передцезурній позиції та клаузулі). У світських піснях менш суворо витримано ізосилабічний принцип відповідних частин різних строф, рідше трапляються внутрішні рими.

Ключові слова: силабічний вірш, строфа, цезура, клаузула, рима.

Строфічна силабіка становить своєрідну, досить численну в українській поезії XVIII ст., групу віршових форм. Для неї характерне поєднання в строфах рядків різної довжини, але в чітко визначеній послідовності, яка повторюється в кожній строфі. Російський віршознавець М. Гаспаров так пояснював суть аналогічного поняття – грецької антифонної силабіки: „Це було теж силабічне віршування, але не ізосилабічне, не рівноскладове [...]. Тут текст був строфічним, а строфи склалися з силабічних рядків різної довжини, але в одній і тій же послідовності – скажімо, 8, 9, 9, 11, 13, 7 і знову 8, 9, 9, 11, 13, 7 складів” [2, с. 94]. Ця форма перейшла у візантійську антифонну силабіку, звідки, „розповсюдилась у двох напрямках: на слов'янську північ і на латинський захід” [2, с. 98].

Ця форма реалізується, переважно, у пісенних текстах, причому якнайрізноманітнішою тематичною спрямованістю (виняток становить сапфічна строфа, яка значно частіше з'являється в текстах без будь-якої пісенної маркованості). Це й релігійні пісні „Богогласника”, й філософсько-релігійні тексти Г. Сковороди, і травестії, й різноманітні „пісні світські”, а також пісенні партії, уплетені в канву драматичних творів (як шкільної драми, так і (хоч і рідше) інтермедії). Така пісенна маркованість строфічної силабіки пояснюється складністю її будови. М. Гаспаров (щодо візантійської антифонної силабіки) відзначав, що „простежити за цією складною послідовністю [рядків різної силабічної довжини, розташованих в одній і тій же послідовності в межах строф. – В. М.], як і в античності, допомагав наспів: ізосилабічна силабіка була віршем як речитативним, так і пісенним, строфічна силабіка – лише пісенним” [2, с. 94].

У текстах з такою будовою (як і у звичайній, „рядкової” силабіці) можливі різні ступені дотримання ізосилабічності: побутують як строфи з чітко витриманим чергуванням рядків різної довжини в певній послідовності, так і доволі розхитані структури, з коливанням довжини відповідних рядків. Скажімо, строфи анонімного вірша „Ци не жаль сердечне” (середина XVIII ст.) побудовано за схемою ККДККД¹, де довжина коротших рядків – 6 – 7 складів, довгих – 7 – 8:

Ци не жаль сердечне, 6
Що-м гуляв безпечне 6
Я, серденько, у тебе? 7
Прошу, миленькая, 6
Чорнобривенькая, 6

Не покидай ти мене. 7

Ци не болить серце, 6
Мой милий младенче, 6
На таку любов смотрячи, 8
Що мя ошукало, 6
Нещастя споткало, 6
Злая фортуна при ночі? [5, с. 95]. 8

У найменш упорядкованих зразках міра вірша базується не тільки й не стільки на урегульованому чергуванні рядків певної довжини у межах кожної строфи, скільки на чергуванні й протиставленні рядків у межах бінарної опозиції „довгий – короткий” чи навіть потрійного співвідношення „довгий – середній – короткий”. При цьому абсолютна силабічна довжина рядка може відігравати лише допоміжну, другорядну роль, позаяк довжина рядків у межах „довгих” та „коротких” позицій часто досить вільно варіюється. Більше того, рядки однієї й тієї ж довжини в різних строфах можуть займати навіть протилежні позиції. Скажімо, у „Пісні свіцькій” („Нехай нагородять неба твої труди...”) довші та коротші рядки в межах катренів чергуються за схемою ДКДК (у цьому тексті такі строфи чергуються із катренами, що майже повністю складаються з 10-складових рядків із подвоєним останнім). При цьому довгими виступають 11- та 12-складові рядки, коротшими – 8- та 9-складові. 10-складові рядки можуть займати як позицію довшого (на тлі коротких 8- чи 9-складових), так і позицію коротшого (на тлі довгих 11- та 12-складових):

А тепер, як милость нам руки зв'язала 12 (Д)
Через поприсяги, то трудно 9 (К)
Тому, которому вірне слюбовала, 12 (Д)
В парі проводити вік любимий. 10 (К)
.....
Нехай за тоє Господь свої дари 11 (Д)
Зливаєт з небес з високості, 9 (К)
Щоби могли по милостной парі 10 (Д)
Повіншувати взаємності [5, с. 102]. 9 (К)

У першому катрені наведеного прикладу 10-складовий рядок займає позицію короткого (на тлі довгих, 12-складових), у другому – позицію довгого (на тлі коротких, 9-складових).

Такі структури трапляються, зазвичай, у жанрах „низового” бароко. У текстах „середнього” та „високого” бароко (вірші Ф. Прокоповича, Г. Сковороди, частини драматичних творів з відповідною структурою чи релігійні пісні) відступи від схем, зазвичай, мінімальні (хоча й тут є винятки, наприклад, у одній з частин анонімної

¹ Тут і далі: Д – умовно довгий, С – умовно середній, К – умовно короткий рядок.

шкільної драми „Торжество естества человеческого”, у вірші Ф. Прокоповича „О суетный человек, рабе неключимый” тощо).

У межах гетерометричних строф можливі якнайрізноманітніші поєднання рядків різної довжини. Проте найчастіше трапляються сполуки, загальну структуру яких можна визначити як спадну: строфа починається довгим рядком чи рядками, завершується коротким чи короткими. Найчастіше довжина рядка скорочується поступово, від початку до кінця строфи, так що перший рядок чи група рядків – найдовші, останній чи останні – найкоротші. Іноді також у строфі виділяється 2 „вершини”, після кожної з яких настає спад.

Один із найпростіших зразків гетерометричної строфи такого типу зреалізовано у „Пісні свіцькій” („Гей, не тіштеся, вороженьки, не тіштеся...”):

Гей, не тіштеся, вороженьки, не тіштеся, 13
Не ворогуйте на мене, 8
Прошу я вас, змилюйтеся. 8

Утішила вас моя невинна пригода: 13

Нещасная моя доле, 8

Смутна ж мені нагорода [5, с. 97]. 8

Така тривіршова структура 13, 8, 8 повторюється упродовж усього тексту (при одному винятку – 13, 8, 9).

П’ятивірші „Пісні 11-ї” Г. Сковороди мають схему 15, 15, 13, 13, 8:

Нелзя бездны окіана горстыю персти забросать. 15₈

Нелзя огненнаго стана скудной капль прохладать. 15₈

Возможет ли в темной яскинѣ гулять орел. 13₆

Так, как в поднебесный край вилетѣв онъ отсель? 13₇

Так не будет сыт плотским дух [4, с. 61]. 8

Взагалі ж, довжина гетерометричних строф зі спадною схемою коливається від 3 до 9 рядків. Скажімо, у одній з пісень на Різдво Христове, уміщених у „Богогласнику” („Марія, дівства не вредивши, нам Бога породивши...”) чергуються терцети зі схемою 9, 7, 6; одна з пісенних партій „Трагедо-комедії” С. Ляскоринського має чотиривіршову будову 8, 8, 6, 6; для твору І. Пастеля „Пастирю душевний” характерна п’ятивіршова будова 11, 11, 8, 8, 5 тощо. Наведемо зразок з останнього:

Пастирю душевний, попе ізбранный 11

Людей просвіщати од Бога данний. 11

Як же ти їх просвіщаєш 8

Кедь осквернен сам зостаєш. 8

Жиючи блудно! [5, с. 238]. 5

У драмі „Торжество естества человеческого” фіксуємо один зі зразків строфічної силабіки з приблизним дотриманням ізосилабічного принципу. Партії хору („Хор на небеси поеть”) притаманна 5-віршова будова зі схемою ДДККК, де в позиції довгих рядків – 11- та 13-складовик, у позиції коротких – 5-, 6- та 7-складовий вірш:

Истошит гробы, яко побѣдитель, 11₅

Смерт здѣ оубиет живота хранител, 11₅

Ада разорить, 5

Всю твар свободит, 5

Сущу во плѣнении. 7

Се градет некосненно, живот всѣмъ даруя, 13₇

Отимет з очес твоих прегорких слезъ струя, 13₇

Токмо ожидай, 5

А милости чай, 5

Ревности Матерня! [3, с. 247 – 248]. 6

Ще більш розхитані силабічні схеми бачимо, наприклад, у таких текстах: „Гей, сам же я не знаю, що так бардзо нудно!” – ДДККК (у позиції довгого – 13- та 14-складовик, короткого – 5-, 6-, 7-, 9-складовик), „Пісні о світі” О. Падальського – ДДДДК (Д – 11, 12, 13, 14 складів, К – 7, 6, 9 складів). Наявна також і низка текстів, де, замість опозиції „довгий – короткий”, з’являється співвідношення „довгий – середній – короткий”. Скажімо, у анонімному вірші „Ах, монах! Умними очима...” ця схема має такий вигляд: ДДССК (Д – 8, 9, 10, 11 складів, С – 5, 6 складів, К – 3 склади).

Ах, монах! Умними очима 9

Посмотри, что смерть за плечима. 9

Куда в мислі бродиш, 6

Почто в мир ходиш? 5

Как живеш? 3

Как живеш! Точиш сміх і бали, 9

Бавишся, частими бокали 9

Впиваєшся часто, 6

Грасш в свиріль гласно, 6

Ах, монах! [5, с. 229 – 230]. 3

Ще одна група текстів строфічної силабіки схожа до попередньої, але тут у кожній строфі виділяються 2 вершини, після яких іде спад довжини рядка. Це, наприклад, релігійні пісні „О воскресеніи Створителевом играйте...” (13, 13, 9, 9, 10, 8), „Ангели свіют небеса и вострубят гласно...” (14₈, 14₈, 9, 11, 9, 6), „Всяческая сотвори дланію...” (9, 9, 7, 7, 10, 7, 7, 3), „Законом хваляся, чудеса імія...” (12, 12, 12, 12, 9, 11, 7, 7, 5) тощо.

Іншою, доволі поширеною, схемою гетерометричної строфи є така, при якій довгі та короткі рядки чергуються. Таке чергування, зазвичай, реалізується в межах катрена (ДКДК або КДКД), рідше – шестивірша (ДДКДК, КДКДД, ККДККД і под.), інші за величиною строфи трапляються значно рідше. У таких сполуках часто поєднуються 6-складовик із 12-складовиком (наприклад, структура строф однієї з пісенних партій в „Трагедо-комедії” С. Ляскоринського – 12, 6, 12, 6, 12, 12, 6; у драмі „Комическое дѣйствие” М. Довгалецького – 12, 12, 6, 12, 12, 6 тощо) або 4-складовик із 10-складовиком („Плачет пастушок в долгом ненасть” Ф. Прокоповича чи „Комическое дѣйствие” М. Довгалецького – 10, 4, 10, 4).

До групи з чергуванням довгих та коротких рядків, належить і „Пѣсьн 1-а” та „Пѣсьн 16-а” Г. Сковороди, що мають будову 10, 8, 8, 12, 8, 6 (з варіаціями силабічної довжини 1-го рядка) та 13, 10, 14, 13 відповідно, чи його ж (Г. Сковороди) переклад „O Delicati blanda etc” – 12, 8, 12, 8. Також у межах катрена часто поєднуються 12- та 14-складовий вірш (релігійні пісні „Не в царской палаті, но между бидляти...”, „Где Христос родился, з Діви воплотился...”, світська пісня „Годі вам шуміти, зелені луги!...” тощо).

Цікавий варіант вірша з регулярними внутрішніми римами фіксуємо в одній з пісень „Богогласника” – „Не в царской палатѣ, но между бидляты”. У катренах цього тексту поєднано традиційні для української силабіки 12- та 14-складовий вірші за схемою 12, 14, 12, 14. У рядках обох розмірів багато регулярних внутрішніх рим на межах піввіршів:

Не в царской палатѣ, но между бидляти, 12
 Во пустині, во яскині, а треба всѣм знати. 14
 Иж то Бога иста Марія Пречиста 12
 И рождаетъ, и питаеть его як невѣста [1]. 14
 Порівняймо з однією зі світських ліричних пісень:
 Прийшли літа скоро, як бистрії ріки, 12₆
 А я живу у нещастю через усі віки [5, с. 118]. 14₈

Як бачимо, ритміка текстів – дуже схожа. Але в релігійній пісні наявні регулярні внутрішні рими, яких немає у пісні світській. Це ж стосується й інших зразків цих жанрів.

У кількох випадках (переважно в пісенних партіях драматичних творів) у довгих рядках строфічної силабіки цієї групи наявні внутрішні рими на межах піввіршів, при цьому короткі рядки римуються між собою. Тобто, можна говорити про своєрідний варіант логоеда. Наведемо зразок з анонімною драми „Торжество естества человеческого”:

Престань ридати, Больш сѣтовати, 5 + 5
 Злѣ опечаленна! 6
 Гласъ ти с небесе Радость принесет: 5 + 5
 Будешъ потѣшенна! [3, с. 226]. 6

Окрім наведених загальних схем побудови гетерометричних строф, наявні також менш поширені чи й узагалі поодинокі структури, представлені одним – двома текстами. Скажімо, двовірші анонімного твору „Ой Боже мой, Боже, діет ми ся негоже...” мають схему КД (К – 11, 13, 14, 15, 16; Д – 16, 17, 18 складів), структура чотиривіршів пісні „Іхав козак за Дунай” С. Климовського – 7, 7, 8, 5, катрени „Пісні 4-ї” Г. Сковороди побудовано за схемою 14, 16, 8, 10; п’ятивірші анонімною „Пісні свіцької” („Ци я була ци не красная”) мають будову ККДДК (К – 8, 9, 10, 11, Д – 13, 14, 15, 16 складів), одна з пісенних партій драми Г. Кониського „Воскресеніє мертвих” – 13, 13, 5, 5, 6, 6, 7, одній з „Пісень на Рождество Христово” („Цвѣтъ мысленній днесь ся родить...”), уміщених у „Богогласнику”, притаманна складна структура 8, 8, 14₇, 8, 10, 8, 5 (з поодинокими відступами) із численними внутрішніми римами тощо. Наведемо зразок останньої:

Цвѣтъ мысленній, днесь ся родить, 8
 Бога от небес зде приходитъ; 9
 Котораго лелгѣя, Пречистая Марія 14
 Намъ рождаетъ и питаеть 8
 Сосцы своими, зѣло драгими 10
 Во пустинѣ, во яскинѣ, 8
 Преславно нынѣ [1]. 5

Цікаву строфічну структуру фіксуємо в анонімому вірші „Нашо сушиш голову, небоже?”. Текст побудовано на діалогові Розуму та Волі. Кожна з реплік – 6-вірш із певним чином впорядкованим чергуванням рядків: кожен 1-й, 2-й та 4-й рядки кожної строфи – ізосилабічні, з послідовно витриманим цезуровим поділом (по 10₄, 11₄ та 12₆ складів відповідно), довжина решти рядків – більш-менш довільна (від 10 до 19 складів):

Розум
 Гнієт зерно, жеби плод родило; 10₄
 Гнієт жолнір, бо звитяжити мило; 11₄
 Сієт орач з охотою і тучі пожадаєт, 15₈
 Ти смерті боїшся, власне, як би тіло, 12₆
 Не повставши не суд страшний, вічне гнити мило, – 14₈
 Такая-то любов Бога в твоєм серцю палаєт? 15₈

Воля
 Бог єсть силен, трудно не признати, 10₄
 Але ж трудно смерті ся не лякати: 11₄
 Плачуть люде по улицах, плач їх єсть безмірний. 14₈
 Гради, весі, поля, ліси трупів полни, 12₆
 Смутний погреб пси і круки, звірі в собі ледво чинити 19

Сами навет священники одмели люд свій вірний [5, с. 110]. 15₈

За формальними ознаками, до строфічної силабіки умовно зараховуємо також досить поширену у XVIII ст. сапфічну строфу (точніше, її силабічний еквівалент). Її традиційна будова – катрен зі схемою 11, 11, 11, 5 (хоча трапляються й варіації щодо довгих рядків). Найчастіше строфа зустрічається у драматичних текстах, рідше – в текстах інших жанрів („Пісня 8-а” Г. Сковороди, сатиричний вірш „В тысяча сімсот п’ятнадцять годі...” тощо).

У шкільній драмі сапфічною строфою писали як репліки пісенного, так і говірного типу, навіть у межах одного й того ж тексту. Скажімо, у анонімній драмі „Мудрость предвѣчная” (1703) у яві 3-й першої дії така будова притаманна репліці Разума (3 сапфічні строфи, після яких ідуть 6 рядків „чистого” 11-складовика), тоді як ява 6-та другої дії починається пісенним уривком („Пѣніє в небѣ”), що складається з 7-ми „правильних” сапфічних катренів. У яві 6-й частини II анонімною драми „Торжество естества человеческого” (1706) сапфічна строфа виступає засобом індивідуалізації мовлення одного з персонажів (Милость Божая мовить сапфічною строфою, з нею полемізує Естество, репліки якого мають ізосилабічну 13-складову будову). А вже у частині III (ява 7-ма) сапфічною строфою співає „Хор аггелський” (всього 3 партії по одній строфі кожна).

Зазвичай, відповідний силабічний обсяг рядка у сапфічній строфі в драматичних текстах витримано чітко. Проте є й винятки. Так, у „Трагедо-комедії” С. Ляскоринського (1737 – 1738) в досить великому за обсягом уривку („плач Естества” та репліки Гнѣву; всього 18 чотиривіршів) наявні чимало відхилень від ізосилабізму в 11-складовій частині (на 1, інколи – на 2 склади). Скажімо, починається „плач” „правильною” сапфічною строфою, а вже наступний катрен має будову 10, 12, 11, 5. Цей „плач” переривається 1-рядковою реплікою Гнѣву, яка, хоч і містить 13 складів, все одно сприймається як частина наступної сапфічної строфи:

Плач Естества
 [...] Кто жь безнадежной надежди отрада 11
 Въ болѣзней огнѣ будетъ днесь охлада? 11
 На милость твою надежда, мой Боже, 11
 Та мне поможе. 5
 Гнѣвъ.
 Кія гласи и вопль многъ, рци ми, вопрошаю? 13
 Естество.
 Твоей, Господи, милости желаю: 11
 Помилуй я падшу, на смертельной стези 12
 Утоли слези [3, с. 294]. 5

Отже, строфічна силабіка – особливий тип українського силабічного вірша, що функціонував і широко культивувався щонайменше у трьох жанрових групах української поезії XVIII ст.: релігійній, філософсько-релігійній та світській ліриці, а також у пісенних партіях шкільної драми. Цій формі притаманні дуже різноманіт-

ні комбінації рядків різної довжини, при переважанні спадної та альтернованої схем. Часто засобом додаткової ритмізації вірша виступає регулярна внутрішня рима у

позиції передцезурного закінчення (за винятком світської лірики, де така „прикраса” є, радше, винятком).

ЛІТЕРАТУРА

- [1] Богогласник. – Почаїв: Друкарня Успенського монастиря, 1790. – [292] с.
[2] Гаспаров М. Очерк истории европейского стиха. – Москва: Фортуна Лимитед, 2003. – 272 с.
[3] Резанов В. Драма українська. – К. : З друк. Укр. акад. наук. – 1926. – 389 с.
[4] Сковорода Г. Повна академічна збірка творів / За редакцією проф. Леоніда Ушкалова. – Харків–Едмонтон–Торонто: Майдан; Видавництво Канадського Інституту Українських Студій, 2011. – 1400 с.
[5] Українська література XVIII ст. Поетичні твори. Драматичні твори. Прозові твори. – К.: Наук. думка, 1983. – 696 с.

REFERENCES

- [1] The theologian. – Pochayiv: Printing House of the Assumption Monastery, 1790. – [292] p.
[2] Gasparov M. Essay on the history of European verse. – Moscow: Fortuna Limited, 2003. – 272 p.
[3] Rezanov V. Ukrainian Drama. – K.: From print. Ukr acad. sciences – 1926. – 389 p.
[4] Skovoroda Hrehory. Full Academic Collection of Works / Under the editorship of prof. Leonid Ushkalov – Kharkiv-Edmonton-Toronto: Maidan; Publishing House of Canadian Institute of Ukrainian Studies, 2011 – 1400 p.
[5] Ukrainian literature of the XVIII century. Poetry. Dramatic works. Prose works – K.: Science. opinion, 1983. – 696 p.

Strophic syllabic in Ukrainian poetry of the XVIII century

V. S. Maltsev

Abstract. The article deals with the peculiarities of the functioning of one of the forms of syllabic poetry in Ukrainian poetry of the XVIII century – a strophic syllabic. Such structures were presented mainly in religious, philosophical and secular songs. A characteristic feature of religious and philosophically-religious texts is the widespread use of regular internal rhyme (mostly in the position of pre-caesura ending). In secular songs, the isosyllabic principle of the corresponding parts of various stanzas is less strictly maintained.

Keywords: *syllabic verse, stanza, caesura, clause, rhyme.*

Строфическая силлабика в украинской поэзии XVIII века

В. С. Мальцев

Аннотация. В статье рассматриваются особенности функционирования одной из форм силлабического стиха украинской поэзии VIII века – строфической силлабике. Такие структуры были представлены, главным образом, в религиозных, философско-религиозных и светских песнях. Характерной особенностью религиозных и философско-религиозных текстов было широкое применение регулярной внутренней рифмы (чаще всего в предцезурной позиции и клаузуле). В светских песнях менее строго выдержан изосиллабизм соответственных частей разных строф, реже встречаются внутренние рифмы.

Ключевые слова: *Силлабический стих, строфа, цезура, клаузула, рифма.*

Культурно-історичний простір концептуальної метафори в арабському політичному дискурсі (на матеріалі політичної промови президента Палестини Махмуда Аббаса на засіданні Генеральної Асамблеї ООН)

Л. М. Музаннар

Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Corresponding author. E-mail: lolita_muzannar@ukr.net

Paper received 31.01.18; Revised 03.02.18; Accepted for publication 05.02.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-152VI45-10>

Анотація. Статтю присвячено дослідженню реалізації концептуальної метафори в арабському політичному дискурсі. Окрім цього, у статті розглянуто декілька класифікацій метафори у сучасному мовному дискурсі. На прикладі політичної промови президента Палестини Махмуда Аббаса проаналізовано вплив культурно-історичних обставин на процес людського пізнання та сприйняття концептуальних метафор у тексті політичної промови.

Ключові слова: концептуальна метафора, арабський політичний дискурс, політична промова, культурно-історичний контекст, ментальність, цільова аудиторія.

Вступ. Процес метафоризації реалій людського буття існував ще здавна, адже вже тоді людина намагалася осягнути, проаналізувати та осмислити усі процеси та явища дійсності, що оточували її. Деякі дослідники взагалі вважають, що з поширенням метафоричного осмислення буття людиною й почався довгий та кропіткий процес становлення феномену культури та цивілізації. Саме у той час людина починає сприймати саму себе як окрему особистість, яскраво усвідомлюючи власну неповторність та оригінальність. На сьогоднішній день вивчення метафори є не лише прерогативою філологічних студій, а також і тих дисциплін, які оперували до людської свідомості та пізнання, таких як психологія та філософія тощо. Завдяки метафорі намагалися пояснити різні мисленнєві процеси у свідомості, надаючи їй гносеологічний характер. Таким чином, вивчення метафори набуває яскравий інтердисциплінарний характер. Цей факт породив відповідно зростання інтересу до досліджень метафори, зважаючи на наявність великої кількості метафоричних виразів у різноманітних типах текстів – від художніх до наукових та публіцистичних. Отже, представники різних наукових кіл почали досліджувати метафору з неабияким науковим інтересом. Наразі, досить актуальними стають дослідження метафори у ЗМІ, рекламній та комп'ютерній сферах. Вчені почали звертати увагу не скільки на естетичну цінність метафори (поетична метафора), скільки на її практичну користь (наукова метафора).

Короткий огляд публікацій за темою. Концептуальна метафора становить широке поле для досліджень лінгвістів минулого та сучасності. Проблема метафоризації концептів займалися як вітчизняні вчені: Н. Д. Арутюнова, О. С. Кубрякова, А. П. Чудінов, так і зарубіжні вчені: Дж. Серль, Д. Девідсон, М. Джонсон, Е. Стейнгарт, П. Рікер, Дж. Лакофф, Е. МакКормак та інші. Як відомо, біля витоків досліджень з теорії концептуальної метафори одні з перших стояли американські вчені Джордж Лакофф та Марк Джонсон. На їхню думку, концептуальна метафора – це феномен людської думки та міркування, коли людина намагається термінами одного, вже зрозумілого для неї поняття пояснити інше, незрозуміле або малозрозуміле поняття[5], таким чином, процес метафоризації відбувається на рівні людської психіки і побудований найчастіше за аналогією. Концептуаль-

на метафора породжує у свідомості людини певний логічно вибудований ланцюжок думок або ментальних актів, відображаючи когнітивні концепти у людській свідомості. Тому, власне, вчені послуговуються у своїх працях новим терміном – «концептуальна або когнітивна метафора». Наразі дослідження з концептуальної метафори було й залишається досить важливим й цікавим явищем у галузі когнітивної лінгвістики, який несе у собі практичну користь. Незважаючи на велику кількість досліджень феномену концептуальної метафори, все ще існує багато аспектів, які залишаються нез'ясованими та недостатньо дослідженими. У статті розглядається процес реалізації концептуальної метафори на прикладі арабського політичного дискурсу та окреслюється вага роль культурно-історичних обставин, що впливають на процес людського пізнання та сприйняття концептуальних метафор у політичних промовах. У статті нами було проаналізовано промову президента Палестини Махмуда Аббаса у вересні 2014 року на засіданні Генеральної Асамблеї ООН.

Метою статті є вивчення й осмислення процесу реалізації концептуальної метафори в арабському політичному дискурсі, також дослідження впливу культурно-історичних обставин на процес людського пізнання та сприйняття концептуальних метафор у тексті політичної промови.

Матеріали і методи. Основою дослідження авторської інтерпретації культурно-історичного простору реалізації концептуальної метафори в арабському політичному дискурсі стали описово-історичний та аналітичний методи на матеріалі політичної промови президента Палестини Махмуда Аббаса на засіданні Генеральної Асамблеї ООН у вересні 2014 року.

Результати та їх обговорення. Лінгвісти протягом всієї еволюції у науковому дискурсі по-різному розглядали та оцінювали феномен метафори та її функції. Приміром, Аристотель досліджував здебільшого формальну сторону метафори. Він писав у «Поетиці»: «Метафора є перенесення незвичного імені чи з роду на вид, або з виду на рід, або з виду на вид, або за аналогією» [1]. Римські вчені та дослідники доби Відродження лише надали уточнення деяким визначенням, розглядаючи метафору лише як риторичний прийом під час виголошення промов ораторами. Отже, вчені у добу античності та Відродження розгляда-

ли метафору радше як прикрасу, яка в основному використовується для більш яскравого увиразнення змісту сказаного ораторами під час їхніх виступів перед аудиторією [6, с. 105]. Дослідники пізніших століть, зокрема європейські вчені А. Річардс та К. Блер, розглядали метафору як феномен, в основі якого лежить приховане порівняння за подібністю у скороченому вигляді. Підтвердженням цієї думки є визначення Блера: «Метафора – це фігура, яка базується на схожості одного об'єкта з іншим. Тому вона багато чому споріднена із подібністю або порівнянням; і, звичайно ж, вона являє собою не що інше, як порівняння, виражене в скороченій формі» [7, с. 295]. З ними частково погоджується американський вчений Ерік Стейнгатт, який у своїй праці «Логіка метафори» [13] фокусує свою увагу на логічних аспектах в утворенні та інтерпретації метафори. Він також наголошує на важливій ролі метафори у процесі опису різних теорій, оскільки вчений погоджується з думкою про те, що за допомогою метафори ми намагаємося зрозуміти незрозумілі для нас явища дійсності. Стейнгатт, таким чином, описує метафору, як один із найбільш ефективних технік викладання [13, с. 6], коли викладач за допомогою вже відомого факту починає оперувати і пояснювати студентам якийсь новий та малозрозумілий феномен дійсності. В цілому, дослідження метафори стало досить поширеним явищем у наукових колах минулих століть, зважаючи, за словами Т. Дрейнджа, на неможливість її буквального розуміння реципієнтами, тобто на необхідність її цілковитого переосмислення. Наступним кроком у розвитку теорії метафори є дослідження метафори у контексті когнітивних студій. Наприклад, Д. Лакофф та М. Джонсон говорять про вагомий роль метафори, яка пронизує усі сфери нашого життя, і завдяки власне їй будується розуміння людського досвіду. На їхню думку, метафори є складовими не мовленнєвого акту, а скоріше процесу ментальної діяльності людини. Більше того, спосіб нашого мислення експліцитно відображений у нашому мовленні. Лакофф наголошує на тому, що «метафора є частиною нашого щоденного мислення, і тому система, згідно з якою будуються наші думки та міркування є метафоричними за своєю суттю» [10]. Інший французький вчений-когнітивіст Поль Рікер погоджується з думкою Лакоффа. Для підтвердження цієї думки можна навести цитату з його доробку «Жива метафора»: «Метафора відсутня в словнику, залишаючись при цьому всюдисущою у людському мовленні» [12]. Таким чином, сучасні наукові підходи вивчають метафору як неодмінну складову мислення та свідомості людини. Власне цей підхід й призвів до появи нового терміну у лінгвістичній науці – когнітивна або концептуальна метафора.

Як ми бачимо, побутує безліч думок вчених щодо визначення поняття метафори та відповідно її функцій у мові. Дослідники подавали різноманітні класифікації цього явища в залежності від тієї сфери, де вона реалізовувалася, а також функцій, які вона виконувала. Тому існує чимала кількість різноманітних класифікацій метафори, але ми розглянемо декілька з них. Відповідно до класифікації, запропонованої Н. Д. Арутюновою, метафори поділяються на такі види: 1) номінативна метафора, в основі якої лежить заміна

одного значення іншим, основна її функція – номінативна; 2) образна метафора, функція якої полягає у розвитку художніх засобів у мові та породженні певних образів у свідомості людини. Образна метафора найчастіше зустрічається у художніх творах; 3) когнітивна метафора, що виникає у результаті перенесення значення від одного слова до іншого, породжуючи таким чином явище багатозначності у мові. Відповідно Дж. Лакофф та М. Джонсон виділяють іншу класифікацію, за якою метафора поділяється на три основні типи: 1) структурна метафора, тобто коли один концепт метафорично структурований у термінах іншого концепту; 2) орієнтаційна метафора, що організовує одну систему концептів відносно іншої системи; вона пов'язана з орієнтацією у просторі; таким чином, цей вид метафори надає концепту просторову орієнтацію; 3) онтологічна метафора, в основі якої лежить розуміння різних концептів (події, емоції, думки та дії) як дискретної сутності або субстанції; таке розуміння концепту базується на багатовіковому людському досвіді. Під час аналізу реалізації метафори у тексті арабомовної політичної промови ми послуговатимемося класифікацією метафори, запропонованою американськими вченими Д. Лакоффом та М. Джонсоном.

Якщо розглядати процес реалізації концептуальної метафори у політичній сфері, зокрема на прикладі арабського політичного дискурсу, то перш за все варто зазначити, що використання метафор у своїх промовах є чи не найулюбленишим інструментом у політиків, який вони використовують задля впливу на аудиторію. Місце, час та культурно-історична складова народу, до якого звертається політик зі своєю промовою, відіграють величезну роль у формуванні специфіки самої політичної промови. Тому деякі лінгвісти виділяють окремо т.зв. політичну метафору, за допомогою якої політики намагаються маніпулювати своєю цільовою аудиторією. При цьому автор політичної промови мусить враховувати звички, звичаї та думки своєї цільової аудиторії. Адже, як відомо, головна роль будь-якої політичної промови – це перш за все зорієнтувати реципієнтів на досягнення конкретної мети, тобто суто прагматична ціль. Якщо окремо розглядати структуру політичної промови, арабомовної зокрема, то вона базується на трьох основних елементах, які наявні у кожній політичній промові, а саме: 1) автор промови або диктор; 2) текст виступу або власне промова; 3) читач або слухач (реципієнт).

Так, реципієнт часто визначає специфіку змісту та форми політичної промови. Оскільки головною метою кожної політичної промови є здійснення впливу на свідомість реципієнтів, то відповідно автору промови необхідно розробити нові концепти, спираючись на особливості ментальності, культури та традицій слухачів, задля досягнення найбільшої ефективності. Отже, феномен культури та ментальності цільової аудиторії відіграє вирішальну роль у процесі породження концептуальної метафори в політичному дискурсі в цілому та в політичній промові зокрема.

Як один із прикладів реалізації концептуальної метафори в арабському політичному дискурсі, ми проаналізуємо промову палестинського лідера Махмуда Аббаса на засіданні Генеральної Асамблеї ООН у

вересні 2014 року.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
السيد الرئيس
السيدات والسادة

في هذا العام الذي اختارته الجمعية العامة للأمم المتحدة كي يكون عاما دوليا للتضامن مع الشعب الفلسطيني اختارت إسرائيل أن تجعله شاهدا على حرب إبادة جديدة ارتكبتها ضد الشعب الفلسطيني.

(Переклад: В ім'я Аллаха Всемилоного та Милосердного

Пане президенте,
Шановні пані та панове!

Цей рік, який був обраний Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй в якості міжнародного року солідарності з палестинським народом, Ізраїль вирішив зробити свідком нової війни – геноциду проти палестинського народу).

РІК – СВДІОК

ДЕРЖАВА – ЖИВА ІСТОТА

У цьому уривку ми чітко бачимо, що концепти рік та держава розглядаються як окремі живі сутності. Використання у цьому випадку онтологічних метафор допомагає реципієнтам глибше збагнути та осмислити усю трагічність подій. А оратору це допомагає вплинути на аудиторію, породивши у неї почуття жаху та співчуття. Окрім цього, варто зазначити, що абсолютна більшість політичних промов в арабомовному світі починається висловом *بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ* (В ім'я Аллаха Всемилоного та Милосердного), що підкреслює релігійну забарвленість усіх сфер життя арабів.

وفي هذا العام الذي أردتموه باسم دول وشعوب العالم معبرا عن توق العالم وإصراره على إنجاز السلام العادل، اختارت دولة الاحتلال أن تتحدى العالم بأسره بشن حربها على غزة، وكانت طائراتها ودباباتها وهي تغتال بوحشية حياة وبيوت ومدارس وأحلام آلاف الأطفال والنساء والرجال الفلسطينيين.

(Переклад: Цей рік, який ви хотіли від імені держав і народів світу, проголосити роком рішучості та прагнень світової спільноти досягти справедливого миру, держава-окупант вирішила кинути виклик усьому світові, розпочавши війну у Секторі Газа, а її літаки та танки жорстоко вбивали життя, будинки, школи та мрії тисяч палестинських дітей, жінок та чоловіків).

ЛІТАКИ ТА ТАНКИ – ВБИВЦЯ

ДЕРЖАВА – ОКУПАНТ

У наведеному уривку також бачимо використання автором промови онтологічних метафор, де військова техніка (літаки і танки) уособлюють живу істоту жорстокого вбивці, а концепт ворожої держави – живу істоту, яка чинить зло, кидаючи виклик мирному існуванню людей та розпочавши війну. Так само як і в попередньому випадку онтологічна метафора стає інструментом для впливу на свідомість та емоційний стан аудиторії.

وعدت بعد شهرين إلى نفس القاعة وفلسطين تضمد جراحها، وشعبها يدفن الشهداء من أحبته الأطفال والنساء والرجال بعد حرب أخرى شنت حينذاك على قطاع غزة.

(Переклад: Двома місяцями пізніше я повернувся в ту ж залу, коли Палестина загоювала свої рани, а її народ: діти, жінки і чоловіки були поховані мучениками після чергової війни у секторі Газа).

ДЕРЖАВА – ХВОРА ІСТОТА

ВТРАТИ – РАНИ

На прикладі цього уривку ми бачимо використання

онтологічної метафори, коли держава уявляється нами як поранена жива істота, яка загоює свої рани, тобто оговтувалася від численних людських та матеріальних втрат. Увесь сенс одного концепту осмислюється у терміні іншого (втрати – рани).

لقد كانت الحرب الأخيرة على غزة سلسلة من جرائم الحرب مكتملة... فلا يعقل أن يدعي أحد الآن أنه لم يدرك حجم وهول الجريمة. ولا يعقل، أن يكتفي البعض بإعلان دعمه حق إسرائيل في الدفاع عن نفسها دون الاهتمام بمصير آلاف الضحايا من أبناء شعبنا متجاهلا حقيقة بسيطة نذكره بها وهي أن حياة الفلسطيني غالية، تماما كحياة أي إنسان آخر.

(Переклад: Нещодавня війна в Газі була серією повномасштабних військових злочинів... Нечувано, що хтось нині стверджує, що він не усвідомлює увесь масштаб і жах злочину. Нечувано, що деякі люди заявляють, що вони підтримують право Ізраїлю захищати себе, не звертаючи уваги на долю тисяч жертв нашого народу, ігноруючи той простий факт, що життя палестинця настільки ж дороге, як і життя будь-якої іншої людини).

ВІЙНА – СЕРІЯ ЗЛОЧИНІВ

ЖИТТЯ – ЦІНА

У першому випадку використання метафори допомагає нам краще усвідомити та оцінити весь масштаб трагічності подій. А життя людини сприймається як ціна, що має свою вартість та темпоральність. Таким чином, автор промови намагається за допомогою метафори дати свою оцінку ситуації, що склалася на той час.

وأؤكد أمامكم أن الشعب الفلسطيني متمسك بحقه المشروع في الدفاع عن نفسه أمام آلة الحرب الإسرائيلية، وتمسك بحقه المشروع في مقاومة الاحتلال العنصري الاستيطاني الإسرائيلي...

وفي نفس الوقت أؤكد أن حزننا وفجيعتنا وصدمتنا وغبصنا لن يجعلنا للحظة نتخلى عن إنسانيتنا وعن قيمنا وأخلاقياتنا، بل سنحافظ على الدوام على احترامنا والتزامنا بالقانون الدولي.

(Переклад: Я запевняю вас, що палестинський народ буде обстоювати своє законне право захищатися від ізраїльської військової машини та захищати своє законне право протистояти ізраїльській расистській та колоніальній окупації...)

У той же час я стверджую, що наше горе, наша гордість, наш подив та гнів не змусять нас відмовитися від нашої людяності, наших цінностей та моралі. Ми завжди будемо поважати та дотримуватися норм міжнародного права).

АГРЕСІЯ – МАШИНА

ПОЧУТТЯ – СУТНІСТЬ

У наведеному прикладі метафоричних пар ми бачимо використання автором онтологічної метафори, де ворожа військова агресія сприймається як військова машина, яка знищує все живе на своєму шляху. Ця машина створює у свідомості уяву про потужний механізм, який здатний до експлуатації. У той час, як людські почуття постають у нашій уяві як живі істоти-сутності, які наділені здатністю впливати на нашу поведінку. Такий інструмент дозволяє нам раціонально осмислити навколишні реалії, наш досвід.

Висновки. Процес породження метафори нерозривно пов'язаний з інтерпретацією, осягненням феноменів людської дійсності кожною людиною, тобто, суб'єктивізацією нами навколишньої дійсності. Таким чином, людина за допомогою метафор намагається пояснити своє розуміння явищ навколишнього світу і лаконічно представити його у межах декількох слів

або цілої фрази, надаючи останній найчастіше певної образності та яскравій забарвленості; оскільки використання метафор має місце там, де є певна емоційна забарвленість тексту. Іншими словами, людина передає сенс однієї ідеї засобами іншої, більш спрощеної і тим самим більш зрозумілої для себе та інших. Джордж Лакофф цілком влучно характеризує суть концептуальної метафори як явища, яке «дозволяє нам розуміти досить абстрактні або за своєю природою неструктуровані смисли у конкретніших та більш структурованих смислах» [10]. На нашу думку, процес метафоризації має місце найчастіше у тих випадках, коли мова йдеться про ті явища та концепти людської діяльності, які становлять для неї найважливішу цінність, базуючись на нашому досвіді. Таким чином, концептуальна метафора має місце у всіх сферах людського буття, стаючи тим самим неодмінною складовою процесу породження думок та міжособистісної комунікації. Використання метафор настільки укори-

нилося у нашій свідомості, що ми вже не сприймаємо їх як щось «чуже», тобто процес метафоризації концептів відбувається у нашій свідомості автоматично. Підводячи підсумок, ми хотіли б звернути увагу на те, що вдало структуровані лінгвістичні єдності іменників та дієслів – метафори дають ораторам можливість здійснювати неабиякий психологічний вплив на свою цільову аудиторію, тому метафора відіграє важливу роль у контексті політичних впливів та маніпуляцій, таким чином привертаючи увагу реципієнтів та формуючи у них певне позитивне або негативне ставлення щодо фактів дійсності. Наразі існує безліч аспектів, які можуть використовуватися авторами політичних промов, але стає очевидним той факт, що культурно-історичний аспект виступає чи не найважливішим. У статті ми намагалися розглянути роль концептуальних метафор в арабському політичному дискурсі, беручи до уваги його культурно-історичну складову.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аристотель, Поэтика / Сочинения в 4-х томах, Том 4, М., «Мысль», 1983 г., с. 669-670.
2. Арутюнова Н. Д. Теория метафоры: Сборник статей: — М.: Прогресс, 1990. — 512 с.
3. Баранов Х.К. / Арабско-русский словарь : В 2 т. // 8-е изд. — М. : Русский язык, 1996., — 936с.
4. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон // Теория метафоры — М. : Прогресс, 1990. — С. 387–415.
5. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем [Электронный ресурс] / Дж. Лакофф, М. Джонсон. — Режим доступа: http://www.metaphor.nyu.edu/lacoff_2.htm
6. Рьжков А. Специфика концептуальной метафоры в кинодискурсе / А. Рьжков // Когнитивные аспекты изучения языковых явлений в германском языке. — Самара: Самар. у-т, 2000. — С.105 – 113
7. Blair H. Lectures on Rhetoric and Belles Lettres. London, 1783
8. Drange T. Type Crossings. — In: "Janua Linguarum", Series Minor, 44. Mouton, The Hague, 1966.
9. Johnson M. The body in the mind: The bodily basis of meaning, imagination and reason / M. Johnson. — Cambridge : Cambridge University Press, 1987. — 272 p.
10. Lakoff, George. 1975. "Hedges: A Study in Meaning Criteria and the Logic of Fuzzy Concepts". Pp. 221-71 in Donald Hockney et al., eds., Contemporary Research in Philosophical Logic and Linguistic Semantics. Dordrecht: D. Reidel.
11. Richards I. A. Practical Criticism. Routledge and Kegan Paul, London, 1929.
12. Paul Ricoeur. La metaphore vive. Paris, Editions du Seuil, 1975: Ch. VI "Le travail de la ressemblance", p. 242-272
13. Steinhart, E. (2001) The Logic of Metaphor: Analogous Parts of Possible Worlds . Synthese Library Vol. 299. ISBN 0-7923-7004-X. Dordrecht: Kluwer Academic, p. 261
14. www.almadenahnews.com/.../323479-كلمة-الرئيس-الغلس

REFERENCES

1. Aristotle, Poetics / Works in 4 volumes, Volume 4, M., "Dumka", 1983, p. 669-670.
2. Arutyunova ND Theory of metaphor: Collection of articles: — M.: Progress, 1990. — 512 p.
3. Baranov H.K. / Arabic-Russian Dictionary: In 2 volumes. // 8th ed. — M.: Russian language, 1996., — 936p.
4. Lakoff, J. Metaphors we live by / J. Lakoff, M. Johnson // Theory of metaphor — M.: Progress, 1990. — P. 387-415
5. Lakoff, J. Metaphors we live by [Electronic resource] / J. Lakoff, M. Johnson. — Access mode: http://www.metaphor.nyu.edu/lacoff_2.htm
6. Ryzhkov A. Specificity of the conceptual metaphor in the film discourse / A. Ryzhkov // Cognitive aspects of the study of linguistic phenomenon in the Germanic language. — Samara: Samara University, 2000. — P.105 – 113

Cultural-historical space of conceptual metaphor in Arabic political discourse (based on Palestinian President Mahmoud Abbas's speech at a meeting of the General Assembly of the United Nations)

L. M. Muzannar

Abstract. The article is devoted to the study of the implementation of the conceptual metaphor in the Arab political discourse. In addition, the article deals with several classifications of metaphor in contemporary language discourse. On the example of a political speech by Palestinian President Mahmoud Abbas, the influence of cultural and historical circumstances on the process of human knowledge and perception of conceptual metaphors in the text of a political speech is analyzed.

Keywords: *conceptual metaphor, Arabic political discourse, political speech, cultural-historical context, mentality, public cible.*

Культурно-историческое пространство концептуальной метафоры в арабском политическом дискурсе (на материале речи президента Палестины Махмуда Аббаса на заседании Генеральной Ассамблеи ООН)

Л. М. Музаннар

Аннотация. Статья посвящена исследованию реализации концептуальной метафоры в арабском политическом дискурсе. Помимо этого, в статье рассмотрено несколько классификаций метафоры в современном языковом дискурсе. На примере политической речи президента Палестины Махмуда Аббаса проанализировано влияние культурно-исторических обстоятельств на процесс человеческого познания и восприятия концептуальных метафор в тексте политической речи.

Ключевые слова: *концептуальная метафора, арабский политический дискурс, политическая речь, культурно-исторический контекст, ментальность, целевая аудитория.*

Психологічні виміри історичної прози Ю. Мушкетика

Н. Л. Павлюк

Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, Україна, м. Одеса
Corresponding author. E-mail: pavlyuknadya@gmail.com

Paper received 29.01.18; Revised 02.02.18; Accepted for publication 05.02.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-152V145-11>

Анотація. У статті здійснено аналіз специфіки використання засобів психологізму в історичній прозі Ю. Мушкетика. У результаті дослідження з'ясовано, що письменник послуговується досить широким спектром засобів психологічного аналізу. Доведено, що у творах на історичну тему автора домінує внутрішній монолог як засіб передачі рефлексії персонажів («Прийдімо, вклонімося...») та важливий сюжетно-композиційний елемент («Гетьманський скарб»), засоби ретроспективи («Яса», «Останній гетьман», «Погоня», «На брата брат», «Гетьманський скарб»), самоаналіз («Яса», «Прийдімо, вклонімося...») та драматичні моменти з уповільненою темпоральністю.

Ключові слова: психологізм, внутрішній монолог, самоаналіз, ретроспекція, психологічні реакції.

Одним із найважливіших складових компонентів поетикального аналізу будь-якого художнього твору є психологічне дослідження внутрішнього світу персонажів. Так, наприклад, літературознавець В. Фащенко стверджував, що психологізм – це «...універсальна, родова якість художньої творчості. Його предметом є відображення внутрішньої єдності психічних процесів, станів, властивостей і дій, настроїв і поведінки людини, а також соціальних груп і класів. Це та властивість справжнього мистецтва, в якій істина постає як процес. Завдяки психологізму з'являється багатогранність образів, переконливість реальних колізій, мотивів поведінки дійових осіб і правдивість діалектики людської душі» [16, 57].

У літературознавчій науці з приводу окресленої проблеми відомі наукові праці М. Гуменного, Г. Клочека, М. Кодака, М. Моклиці, Л. Левчук, В. Фащенко тощо, у яких категорія «психологізм» розглядається «...як художня система форм (типів) і засобів зображення та вираження людської психіки в літературі» [16, 57]. Так, науковець А. Єсін серед засобів психологічного зображення виокремлює: психологічний аналіз (оповідь від третьої особи), самоаналіз (оповідь від першої та третьої особи), внутрішній монолог, потік свідомості як крайня форма внутрішнього мовлення, діалектику душі, художню деталь (портрет, пейзаж, світ речей), прийом замовчування. У свою чергу, літературознавець М. Гуменний, здійснюючи поетикальний аналіз творчості О. Гончара, наголошує, що у творах митця психологізм «...досягається різноманітними засобами і зводиться до аналізу почуттів, думок, переживань персонажів і автора. Він здійснюється у формі прямих авторських роздумів або у формі самоаналізу персонажів, або опосередкованим шляхом – відображенням їх вчинків, жестів» [3, 153], а також за допомогою пейзажу, колористики, портрету, діючого характеру, внутрішнього монологу, потоку свідомості, авторських відступів. Тобто, психологізм – це взаємообумовлена єдність прийомів та засобів, спрямованих на розкриття душевної сутності героїв, проникнення у їхній внутрішній світ.

Мета статті – проаналізувати найхарактерніші засоби розкриття психологічного стану персонажів в історичній прозі Ю. Мушкетика, що є показником не лише особливостей авторського світобачення, але й важливою складовою його письменницької майстерності.

Специфічною стильовою ознакою ідіостилю Ю. Мушкетика є «...значне посилення людинознавчих прагнень літератури, які знаходили своє вираження в поглибленні аналітичного дослідження особистості, намаганнях сягнути в надра її психіки, тайники душі...» [1, 136], саме тому автора неодноразово «...вабить оте «задзеркалля» людської душі, куди сама людина неохоче зазирає, а тим більше – відкриває перед іншими» [5, 6].

Одним із найдомінантніших художніх засобів проникнення у глибини людської сутності в історичній прозі Ю. Мушкетика є ретроспекція – пригадування подій, колізій, що передують моментів фабули. Вона використовується письменником, у більшості випадків, із психологічною метою: для того, щоб заглибитися у внутрішній стан героїв, а також, щоб читач більше дізнався про їхні життєві історії. Для історичних творів автора характерне включення у сюжетну основу романів та повістей різноманітних спогадів персонажів, авторського повіствування та снів ретроспективного характеру.

Особливою рисою творів Ю. Мушкетика є те, що ретроспективне повернення героїв у минуле відбувається на асоціативному рівні: коли одна якась річ, дрібниця викликає цілий згусток спогадів. У переважній більшості це стосується згадування дитинства як часово-віддаленого минулого. Так, гетьманові Самойловичу спогади дитинства навіюють різні запахи: «Деся приглушено голосила під молотком на бабці коса, полини над кручею пахли далеким дитинством і молодістю» [12, 105-106]. Теплою хвилею накривають спогади і Семена Білокобилку, коли він повертається хоч на декілька днів додому: «Снується, снується вервечка спогадів. Он там, у заростях малини, я ховався нашкодивши. Ось тут ми з батьком набивали нові обручі на бочку...» [10, 276]. Саме на асоціативному рівні побудована більшість епізодів ретроспективного характеру у повісті «Ніч без світання». Кожна дрібниця пробуджує у Юрія Хмельницького безцінні спогади з дитячих років: «У п'ятні сіріла церква – батькова, Богданова. Спомини тислися до голови... Отамо була конюшня, отамо три криниці. Там росла шовковиця з великими слизькими ягодами» [9, 75]. Неодноразово згадує своє дитинство й Іван Сулима, герой роману «Гетьманський скарб»: «Он з тієї яблуні, тоді ще яблуньки, обірвав геть усі перші яблучка-зеленці, й вітець посмикав мене за вухо...» [6, 117]. Як бачимо,

спогади дитинства навіюють у героїв творів Ю. Мушкетика почуття ніжної ностальгії.

У плані введення ретроспекцій у сюжетну канву відрізняється від інших творів Ю. Мушкетика на історичну тему роман «Гетьманський скарб». Потрібно зазначити, що твір побудований у вигляді суцільного спогаду на схилі літ оповідачем Іваном Сулимою свого життя, тобто, цей роман є своєрідним ретроспективним поглядом на історичні події XVIII століття. Він навіть нагадує літопис очевидця, канцеляриста, сина генерального хорунжого Івана Сулими. Про це неодноразово говорить і сам протагоніст: «Якби я тоді став на своїй правді супроти мачухи й не пішов з міста, все було б інакше. Але тоді не було б усього іншого, не споминав би, що споминаю нині. Літа мої довгі, і все, що лишилося в мене, це спомини...» [6, 119]; «Спомини давно стали моїм життям...» [6, 120]; «Сьогодні знаю, що все те суєта, томління духу, спокушеного мирськими принадами» [6, 183]. Тобто, події твору «Гетьманський скарб» викладаються за допомогою одного із провідних засобів ретроспективи – спогаду. Крім того, «Монологів оповідача, – стверджує дослідниця К. Пастушенко, – притаманна складна структура, складовими якої є пейзажі, портретні характеристики, діалоги, полілоги, інтер'єри» [14, 98].

Крім поодиноких епізодів пригадування минулого автор також подає розлогі ретроспективні блоки. Так, наприкінці «Яси» письменник описує життєвий калейдоскоп подій отамана Сірка, а у романі «На брата брат» Ю. Мушкетик у ретроспективному плані протягом усього твору ніби окрему сюжетну лінію зображує життєву історію гетьмана Виговського. У творі «Останній гетьман» у формі ретроспективного блоку, тільки вміщеного майже на початку роману, письменник розповідає про дитячі роки Олексія в Лемешах, про те, як він пас корови, як навчався у дяка, як забрали його в хор до Петербургу, як познайомився з Єлизаветою. Таким чином описані й життєві пригоди протагоніста роману «Погоня»: як «...на Синій колодязь напали татари й полонили всіх сельчан...» [10, 184], як чотири роки Семен «...веслував велетенським веслом на турецькій торговій галері, перевеслував усе Чорне море...» [10, 184]. За таким же принципом автор вводить у сюжетну канву твору розповідь про Пиво, який після загибелі Семенової сестри Василини з друга перетворився для на запеклого ворога.

Перехід від актуального хронотопу до часового пласту минулого здійснюється письменником також через сонні візії. Так, отаману Сірку сниться згадується похід під проводом Богдана Хмельницького на шляхтянський табір, а Лаврін, перебуваючи в неволі, «...бачив якесь видиво, а може, то було не видиво, а спомин. Йому привиділася стара хата на белерні, над хатою стара груша і в'яз» [13, 368], привиділася мати, убоге життя. За допомогою сну-спогаду у романі «На брата брат» автор розповідає про один із моментів із дитячих років братів Журавок: «Брати послули, й снівся їм один сон: широкий луг у жовтих кульбабах, і сірий у яблуках кінь, який ступає білими копитами по жовтих квітах, вони обоє – одному п'ять літ, другому сім – сидять на коневі..., батько веде коня за повід, ступає поважно й трохи гордовито

то – гожих немає синів, славних кохає козаків на заздирість сусідам і на страх ворогам» [7, 12]. Цей сон ретроспективного характеру ніби спрямований у майбутнє: мужніми козаками стали Супрун та Матвій, але розвела їх доля по ворожих таборах. Сні-спогади також мають важливе значення у загальній побудові роману «Погоня». Через сонні візії, які показують еволюцію формування характеру, світогляду Семена Білокобилки, Ю. Мушкетик розповідає про дитинство головного героя, про вагоме у його житті знайомство з Пивом.

Крім того, роздуми, як і спогади, стають невід'ємною частиною життя всіх персонажів історичних творів митця. У романі «Яса» роздуми набувають філософського відтінку у зв'язку з тим, що для образу головного героя – отамана Сірка – характерна певна «замисленість». Дійсно, перед читачем кошовий постає постійно зануреним у світ власних думок: «Річки текли вспак, несли свої темні вони повільно і тихо. Й так само вспак текли отаманові думки. Не спалося» [12, 291]; «О та його крута дума, ота нахмареність – то дума не за себе. Він, може, й радий би позбутися тих думок, та не може. Душа кошового присохла струпами, але під тією шкарупкістю лежала така любов, доброта та щирість, що тому, хто до неї добувався, вистачало її на все життя» [12, 276]. Роздуми персонажів переростають у розлогі внутрішні монологи – «...безпосередня фіксація і відтворення думок героя, більшою чи меншою мірою, імітує реальні психологічні закономірності внутрішнього мовлення» [4, 322].

Самоаналіз героїв безпосередньо здійснюється у нічний час, коли вони, занурені у стан безсоння, починають у важкі думи, спричинені розтаванням із домівкою, болючими втратами рідних людей, розлукою з коханими, роздумами над сенсом життя, над майбутнім. Так, наприклад, ніч стає часом роздумів для Лавріна. Козак після розмови з батьком коханої Килияни замислюється: «Чи стане йому родиною Брус? І чи то його місце в широкому світі? Задумався парубок. У задумі обличчя його стало сумним» [12, 168]. Неодноразово у нічний час доби розмірковує над своїм життям та долею меншого брата й Матвій: «Весь вечір і всю ніч горіла лампада у Матвієвій кімнаті у вдови Клименчихи, де знімав помешкання для себе та для Сидора. <...> Думки – круки над бойовищем, яке тільки розпочинається» [7, 97]. Герої роману «Прийдімо, вклонімося...» також не можуть спокійно спати вночі. Так, молодий аспірант Олег Зайченко роздумує над усім почутим від Чорного Василя про гайдамацьке повстання та над прочитаним із цього приводу у літописі: «Йому довго не спалося тієї ночі, було душно, й думки товклися в голові, неначе злодії в чужій коморі» [прийдімо 28]. Тривожні думки вночі не дають спокою і Якиму Коробченку, який взагалі втратив сон з того моменту, як на даху своєї сторожки почав переховувати невідомого йому чоловіка – Данила Засядька: «Він не спав усю ніч. Щойно засинав – жахався, схоплювався» [11, 38]. Почуття небезпеки, яке тривожить душу, як бачимо, особливо посилюється вночі.

До того ж ніч сприяє розкриттю душевного світу героїв, є часом важливих та відвертих розмов, що ми спостерігаємо у всіх історичних творах автора, адже,

як зазначає письменник у романі «На брата брат»: «В темряві говорити легше: більше довіри» [7, 151].

Історична проза Ю. Мушкетика насичена драматичними моментами, які не завжди співпадають із кульмінаційними точками творів. Вони, зазвичай, супроводжуються уповільненою темпоральністю, що дає змогу письменникові заглибитися у надра душі персонажа, зафіксувати найменші зміни виразу обличчя, проаналізувати кожен його жест. Психологічно насиченим епізодом роману «Яса» є момент прийняття рішення кошовим Сіркою розстріляти визволених з татарського полону людей. Ю. Мушкетик проявляє неабияку майстерність, відтворюючи стенограму душевного стану отамана. Побачивши звернені до Криму погляди визволених людей, «Сірко відчував себе так, мовби в душу кинули жменю снігу» [13, 255], «...йому здалося, що хтось ввіткнув у спину довге шило й повільно повертав у серці. Він несамохіть засунув під сорочку руку, стиснув груди» [13, 264]. На рівні серця «...заболіло, запекло, як ніколи раніше, і вже то було не серце, а відрита рана. Стиснуті в кулаки руки теж були гарячі, і він великою напругою розтис долоню. У горлі став клубок на очі накопилися сльози, кожної миті вони могли потекти по щоках» [13, 266], проте Сірко знайшов у собі сили і, з думкою про майбутнє віддав наказ. «Він оплакував своїх порубаних зрадливих земляків і козаків, що погинули марно, визволяючи тих зрадливців, оплакував власну долю і долю України... Ніхто не чув того страшного плачу, тільки самотня, ясна й червона, неначе крапля крові, зірка стояла над його головою, а тоді враз зірвалася й шугонула синю безодню, лишивши по собі вогненний слід. Та повесні на тому місці, куди падали отаманові сльози, виросла тирса вище людського зросту, яку не могли втяти ні коса, ні шабля» [13, 270] – використаний автором художній засіб гіперболи психологічно підкреслює невимовний біль, страждання та душевні муки протагоніста.

Глибоко психологічним та символічним у романі «Останній гетьман» є танець Олексія Розумовського на балу в імператриці: «Олексію набридло тупати назад-вперед, його щось звар'ювало, він вирвався, увійшов до галереї – саме настала тиша – й наказав оркестрові: «Метелицю!» І так вдарив закаблуками, аж застогнав паркет, і пішов, і понісся...» [10, 21]. Шалений танок Олексія вмістив у себе цілий згусток почуттів, болю та навіть відчаю. Цей момент дещо нагадує останній танець Івана Дідуха з новели В. Стефаніка «Камінний хрест», він став символом трагізму та розпачу, прощання з рідним краєм.

Роман «На брата брат», можна сказати, побудований із суцільних драматичних епізодів, що спричинено природою досліджуваного конфлікту та віддзеркалено в самій темі твору. Надзвичайно тонко та душевно передано автором психологічний стан Матвія Журавки у момент поховання брата: «Колюча удавка стискала горло. Все дужче й дужче. Вже темніло в очах. Враз відпустило. Навіть майнуло крилом кажана в думці: це – кінець всьому, страхові, тривогам... Й стиснуло серце знову. Під горлом закипіли сльози, він міцно до болю стиснув зуби – не показати печалі та хвилювання, аби ніхто не дізнав, що в цьому рову засипають його рідного брата» [7, 275]. Отже, письменник у цьому творі уникає «...прямих авторських характеристик, ставить...» своїх персонажів «...у ситуації, де їхні розум і серце промінилися всіма барвами» [15, 100], однак такий принцип характеротворення спостерігаємо не лише в аналізованому романі, але й у всіх творах митця на історичну тему.

Варто також зазначити, що характерною рисою історичного твору «Прийдімо, вклонімося...» є звернення Ю. Мушкетика до психологічного аналізу «нового ступеня вартості» [2, 75]. Дійсно, у творі майстерно поєднані елементи потоку свідомості персонажів, їхні роздуми та, сповнені душевного болю, спогади. Митець, майстерно відтворюючи хвилини марення Дениса, його передсмертні міркування («Ніколи не думав, що буде так важко помирати. Мав себе за дужу людину, і ось... Помирати отак... У чужому краю, в чужому лісі, чужий усім... Згниє отут, у прикорінні дуба... Вовки або собаки... Якщо й знайде хтось...» [11, 28]); моменти непереборної жаги до знань Олега («І враз несподівана думка стрілою пройняла мозок: чому Василь Гордійович не прислав знайдені сторінки, «клапти», а переписав їх? Навіщо? Ще й попував при переписуванні, зросійщив?» [11, 50]); дикого страху Якіма («І думка – думка гаряча немов розжарений прут: «А може ,зараз, поки в маячні? Злодій, бандит... Ніхто не знатиме». В горлі шерхло. Затрусився, не наче пес. Думка гойдулася ще раз – туди – сюди, неначе кладка над прірвою» [11, 38]); приступів хвороби Іполита («Сьогодні мені було зовсім погано... Задахався... Кашляв усю ніч, залив кров'ю простирadlo. До цього я не так боявся смерті. А тепер... Чому цей світ такий жорстокий? І ти, Боже?... Я вперше полюбує життя і втрачаю. Чому?» [11, 95]), використав внутрішній монолог, насичений різними стилістичними фігурами (риторичні питання, інверсії, три крапки) з метою підсилення психологічного стану героїв.

Отже, в історичній прозі Ю. Мушкетика широко представлені різноманітні засоби і прийоми зовнішнього та внутрішнього проявів психології персонажів. Письменник використовує сюжетотворчі можливості хронотопу, звертається до засобів ретроспективи (спогади, сни), у романах «Яса», «Останній гетьман», «Погоня», «На брата брат». Спогади героїв, більшою мірою, ґрунтуються на асоціативному та одоративно-акустичному рівнях. Крім того, у вигляді спогаду побудований роман «Гетьманський скарб». Персонажі також постійно заглиблені у власні думки: їхні роздуми, самоаналіз (внутрішні монологи), зазвичай, відбуваються у нічний час та супроводжуються станом похмурої, чорної меланхолії, туги та самотності.

Автор розкриває внутрішній світ персонажів і за допомогою введення в канву творів драматичних, глибоко психологічних епізодів, що спричинюють біфуркацію (роздвоєння) душевного стану героїв. У романі «Прийдімо, вклонімося...» психологічне напруження передається через уривчастість оповіді, поєднання діалого-монологічного мовлення з потоком думок протагоністів у стані афекту (хвилини перед смертю, страх, хвороба).

Як бачимо, Ю. Мушкетик неабияку увагу звертає на внутрішній стан персонажів: настрої, спогади, роздуми, переживання, портретні характеристики,

посилення психологічної функції пейзажів, психічні реакції – все це письменник зображує з великою ху-

дожньою проникливістю та психологічною точністю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волинський К. До глибини людського: До 50-річчя письменника Ю. Мушкетика / К. Волинський // Дніпро. – 1979. – № 3. – С. 136-143.
2. Гуляк А. Концепція героя в романах Юрія Мушкетика про гайдамачину / А. Гуляк, Ф. Кейда // Київська старовина. – 2004. – № 2. – С. 74-85.
3. Гуменний М. Поетика романного жанру Олеса Гончара: проблеми типологій: [монографія] / М. Гуменний. – Київ: Акцент, 2005. – 240 с.
4. Есин А. Психологізм / А. Есин // Введение в литературоведение. Литературное произведение: Основные понятия и термины: [учеб. пособие] / [Л. В. Чернец, В. Е. Хализев, С. Н. Бройтман и др.]; под. ред. Л. В. Чернец. – М.: Высшая школа: Изд. центр «Академия», 1999. – С. 313-328.
5. Жулинський М. Виводив душу з п'їтьми / Микола Жулинський // Літературна Україна. – 2004. – 8 квітня.
6. Мушкетик Ю. Гетьманський скарб: [роман] / Ю. Мушкетик. – Харків: Фоліо, 2007. – 415 с.
7. Мушкетик Ю. На брата брат: [роман] / Ю. Мушкетик. – Харків: Фоліо, 2007. – 317 с.
8. Мушкетик Ю. Ніч без світання / Ю. Мушкетик // Київ. – 2011. – № 7-8. – С. 48-87.
9. Мушкетик Ю. Ніч без світання / Ю. Мушкетик // Київ. – 2011. – № 6. – С. 81-126.
10. Мушкетик Ю. Останній гетьман. Погоня / Ю. Мушкетик. – Харків: Фоліо, 2011. – 373 с.
11. Мушкетик Ю. Прийдімо, вклонімося...: [роман] / Ю. Мушкетик // Сучасність. – 1996. – № 7-8. – С. 15-114.
12. Мушкетик Ю. Яса: [роман]: Розд. 1-17 / Ю. Мушкетик. – Харків: Фоліо, 2006. – 415 с.
13. Мушкетик Ю. Яса: [роман]: Розд. 18-33 / Ю. Мушкетик. – Харків: Фоліо, 2006. – 415 с.
14. Пастушенко К. Монолог як засіб психологізму у романі Ю. Мушкетика «Гетьманський скарб» / К. Пастушенко // Історико-літературний журнал. – Одеса: Астропринт, 2008. – № 15. – С. 92-100.
15. П'янов В. З високих вершин: Штрихи до портрета Юрія Мушкетика / В. П'янов // Вітчизна. – 2001. – № 9 – 10. – С. 87-116.
16. Фашенко В. У глибинах людського буття: [літературознавчі студії] / В. Фашенко / [упоряд.: М. М. Фашенко, В. Г. Полтавчук]. – Одеса: Маяк, 2005. – 639 с.

REFERENCES

1. Volynsky K. To the Depth of Man: To the 50th Anniversary of the writer Yu. Mushketyk // Dnipro, 1979, № 3. P. 136-143.
2. Huliak A., Keida F. The concept of the hero in the novels of Yuriy Mushketyk about Haydamachyna // Kyivska starovyna, 2004, № 2. P. 75-85.
3. Humennyi M. Poetics of the novel genre of Oles Gonchar: problems of typology. – Kyiv, 2005. – 240 p.
4. Esin A. Psychology // Introduction to Literary Studies. Literary work: Basic concepts and terms / sub. ed. L.V. Chernets. – M., 1999. P. 313-328.
5. Zhulinsky M. Removed the soul from the darkness // Literary Ukraine, April 8, 2004.
6. Mushketyk Yu. Hetman Treasure. – Kharkiv, 2007. 415 p.
7. Mushketyk Yu. Brother against brother. – Kharkiv, 2007. 317 p.
8. Mushketyk Yu. Night without dawn // Kiev, 2011, №. 7-8. P. 48-87.
9. Mushketyk Yu. Night without dawn // Kiev, 2011, №. 6. P. 81-126.
10. Mushketyk Yu. Pursuit // Mushketyk Yu. The Last Hetman. Pursuit. – Kharkiv, 2011. P. 137-373.
11. Mushketyk Yu. Come, bow down... // Suchasnist, 1996, № 7-8. P. 15-114.
12. Mushketyk Yu. Yasa: Rozd. 1-17. – Kharkiv, 2006, 415 p.
13. Mushketyk Yu. Yasa: Rozd. 18-33. – Kharkiv, 2006, 415 p.
14. Pastushenko K. Monologue as a mean of psychology in the novel of Yu. Mushketyk «Hetman treasure» // Historical and literary magazine. – Odessa, 2008, №. 15. P. 92-100.
15. Pianov V. From the highest peaks: Strokes to the portrait of Yuriy Mushketyk // Vitchyzna, 2001, № 9-10. P. 87-116.
16. Faschenko V. In the depths of human existence. – Odessa, 2005, 639 p.

Psychological features of Yu. Mushketyk's historical prose

N. L. Pavliuk

Abstract. The specificity of the using of psychological tools in Yu. Mushketyk's historical prose is analyzed in the article. As a result of the study, it was found that the writer uses a very wide range of the tools of psychological analysis. It is proved that in the author's works on the historical theme dominate the internal monologue as a mean of transferring the character's reflection («Come, bow down...») and an important plot-compositional element («Hetman treasure»), retrospective means («Yasa», «The Last Hetman», «Pursuit», «Brother against brother», «Hetman treasure»), self-examination («Yasa», «Come, bow down...») and the dramatic moments with slow temporality.

Keywords: *psychologism, internal monologue, self-analysis, retrospection, psychological reactions.*

Психологические измерения исторической прозы Ю. Мушкетика

Н. Л. Павлюк

Аннотация. В статье осуществлен анализ специфики использования средств психологизма в исторической прозе Ю. Мушкетика. В результате исследования установлено, что писатель пользуется достаточно широким спектром средств психологического анализа. Доказано, что в произведениях на историческую тему автора доминирует внутренний монолог как средство передачи рефлексии персонажей («Придите, поклонимся...») и важный сюжетно-композиционный элемент («Гетманское сокровище»), ретроспектива («Яса», «Последний гетман», «Погоня», «На брата брат», «Гетманское сокровище»), самоанализ («Яса», «Придите, поклонимся...») и драматические моменты с замедленной темпоральностью.

Ключевые слова: *психологизм, внутренний монолог, самоанализ, ретроспекция, психологические реакции.*

Когнітивно-комунікативні аспекти стратегії введення в оману адресата (на матеріалі політичного інтерв'ю з Д. Трампом)

Ю. В. Розенгарт

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, Україна

Paper received 31.01.18; Revised 04.02.18; Accepted for publication 05.02.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-152VI45-12>

Анотація. Обман – предмет вивчення багатьох галузей науки, включаючи філософію, біологію, теорію комунікації, військову сферу, психолінгвістику, політичну лінгвістику. Це дослідження мало за мету описати лінгвальні маркери неправдивості на прикладі політичного інтерв'ю. У політичному дискурсі під час породження неправдивих висловлень мовець застосовує стратегії, що відбивають комунікативні, когнітивні та метадискурсивні категорії дискурсу (Шевченко, 2017). Аналіз інтерв'ю з Д. Трампом установив застосування політиком у своєму мовленні трьох видів стратегій введення в оману – комунікативної, когнітивної та метакогнітивної. Найпоширенішими засобами їхньої реалізації виявилися тактики дистанціювання від змісту повідомлення, уникнення несхвалення, підтримка авторитетності, уникнення напруги у взаємодії. Серед мовних маркерів стратегій введення в оману зафіксовано засоби сугестії: інтенсифікатори, «читання думок», універсальні квантифікатори (Bandler, Grinder, 1975), а також когнітивні дієслова, заперечні частки, слова зі семантикою винятковості, повтори.

Ключові слова: неправда, стратегія, тактика, політичний дискурс.

Вступ. Здатність людини до обману має еволюційні корені, позаяк брехня, завдяки своїй адаптивній природі, була невід'ємною запорукою виживання людини, її комунікативним умінням [29]. У межах досліджень біологічної еволюції неправди, що представляє собою перевагу над іншими суперниками, відведено важливу роль у становленні людини [36]. Ще І. Кант, говорячи про зміст моральної поведінки, зазначав, що в людини триває постійна боротьба двох світів. Центральним пунктом його «Критики чистого розуму» було питання про передумови реалізації здатності людини до пізнання і про межі людських можливостей у цьому пізнанні. Завдяки тому, що людина може породжувати не лише аналітичні, а й синтетичні судження, вона може розширювати своє знання [1, с. 376-377]. Водночас в такому розширенні знань на основі синтетичних суджень криється небезпека: вони можуть потенційно призводити до неправдивості їхнього автора, адже людина в цьому разі породжує не об'єктивні смисли, як, наприклад, під час продукування аналітичних суджень, а суб'єктивні.

Велику увагу поняттям істини та неправди у своїх філософських роздумах присвятив Ф. Ніцше, який подекуди в парадоксальний спосіб говорив про фундаментальність і значущість брехні для життя: «При всій цінності істинного, правдивого, безкорисного, все ж можливо, що ілюзії, волі до обману, користоловству та пожадливістю має бути приписано вищу та більш незаперечливу цінність для всього життя» [10, с. 242]. Для Ф. Ніцше брехня значуща не сама по собі, а як здатність до життя. Розмірковуючи щодо переоцінки цінностей, філософ додає: «Брехливість настільки глибоко захована, має такий всебічний прояв, воля в такій мірі спрямована на боротьбу з прямим самопізнанням і називанням всього власними іменами, що великої ймовірності набуває таке припущення: істина, воля до істини є, власне, зовсім не тим, за що вони себе видають, а лише маскою» [9, с. 168]. Правдивість філософ розглядає як одну з основоположних моральних чеснот, що здійснюється в межах християнської максими «не лжесвідчи». Проте правдивість для Ніцше – частка слабких, що встали на шлях примусу й авторитету [11, с. 275]. У цьому контексті кантівські «трансцендентальна ілюзія», «евристична фікція», «софістика чистого розуму» з позиції Ніцше належать до сфери життєвих фальсифікацій. Недовільна або довільна фальсифікація – сама дійсність життя, породжувана живими істотами, які зорієнтовані на самоз-

ростання, «волю до влади», одним із модусів якої є «воля до істини».

Короткий огляд публікацій із теми. Особливого поширення проблема введення в оману набула у військовій сфері. Міністерство оборони США визначає термін неправди як “заходи, спрямовані на неправильне інформування ворога шляхом маніпуляції, викривлення або фальсифікації свідчень із метою змусити його реагувати у спосіб, який завдасть шкоди його інтересам” [22, с. 17]. Обман іноді помилково плутають із неінтенційною дезорієнтацією або неправильним інформуванням. Проте не слід ототожнювати ці форми адресатуного інформування з дезінформацією, що є зумисною (інтенційною) формою комунікативної поведінки, спрямованою на одержання переваги над співрозмовником чи вигоди для її автора [24; 30].

Незважаючи на те, що в суспільстві існують очікування щодо вірогідності інформації [27; 21, с. 191], в актуальній комунікації співрозмовники нерідко додержуються думки, що щирість – не найкраща стратегія. Тому вдаються до брехні, яка, на їхній погляд, сприятиме досягненню їхніх інтенцій. «Брехня – адаптивна поведінка, що її переслідують у ситуаціях, що віщують успіх <...> її ефективність полягає у вирішенні міжособистісних чи інших проблем. Той факт, що обман як комунікативна стратегія часто винагороджується, спонукає нас часто вдаватися до певних фабрикацій задля задоволення наших особистих прагматичних цілей» [28, с. 16]. Дослідники неправди визначають її як комунікативний акт, що має за мету створити в співрозмовника переконання, яке джерело вважає неправдивим, шляхом випрацювання фальшивої думки або перетворення існуючої думки на неправдиву [38]. Комунікативні акти розгортаються в межах стратегій: введення в оману дослідники кваліфікують як різновид міжособистісного впливу, тобто способу, через який відправник здатен посилювати чи змінювати когніції, емоції чи поведінку інших. Тому обман як вид маніпулювання, в основі якого лежить конкретна мета, передбачає використання конкретного арсеналу вербальних та невербальних засобів, що викликають когнітивну, афективну та конативну (поведінкову) реакцію адресата.

Незважаючи на те, що обман – традиційний компонент політичного та військового конфлікту, багато дослідників погоджуються, що неправдивість властива всім сферам міжособистісної взаємодії. Будь-яка особистість виявляє себе й свою суб'єктність не лише на основі пре-

дметної діяльності, а й шляхом спілкування, що невід'ємне від мови й мовлення [12, с. 25]. Мовлення індивіда неминуче відбиває внутрішній світ мовця, будучи джерелом знань про його особистість [4; 5]. Отже тема неправди в міжособистісній взаємодії залишається однією з провідних і актуальних у лінгвістичних дослідженнях дискурсу [8; 13; 14; 20; 26; 32]. Викладене вище визначає *актуальність* нашого дослідження вербальних проявів неправди в політичному дискурсі, адже політика й політичне мовлення – традиційні царини, що відбивають, за термінами Ф. Ніцше, жагу людей до влади, яку зазвичай супроводжує неправда. *Мета* цієї розвідки – встановити лінгвальні маркери застосовуваних політиком стратегій введення в оману інтерв'юера та аудиторії.

Матеріал та методи. Матеріалом дослідження слугували тексти інтерв'ю з чинним Президентом США Д. Трампом, що присвячені темі стосунків його передвибороного штабу зі спецслужбами РФ. Провідні *методи* дослідження охоплюють дискурс- та контент-аналіз, психолінгвістичний аналіз із елементами статистичного аналізу; контекстологічний аналіз, що допоміг з'ясувати випадки набуття мовними одиницями особливого прагматичного значення під впливом чинника неправди.

Обговорення результатів. Провідною властивістю дискурсу є здатність до поєднання функцій різних типів дискурсу, що вважають його конститутивною ознакою [17, с. 123]. Таке поєднання здатне підсилити, наприклад, емоційність й експресивність формальності політичного дискурсу. Отже, визначальними категоріями політичного дискурсу є когнітивні, комунікативні, метадискурсивні, а також контекстні категорії, що включають політичну ідеологію адресата та адресанта, регулюють стиль і прагматичний вимір політичного дискурсу [3; 17; 18; 25]. До когнітивних категорій дискурсу належать субкатегорії інформативності й когезії. Комунікативні містять інтенціональність, адресованість і ситуативність дискурсу. Серед метадискурсивних категорій слід виокремлювати категорії кооперації та ввічливості, жанрово-стилістичні особливості, фатичну метакомунікацію, операціональну категорію зміни ролей. Нарешті, слід виокремлювати гіперкатегорію інтердискурсивності, що характеризує інтеракцію, – перетин та інтеграцію різних видів знань і практики інших видів дискурсу в конкретному дискурсі [17, с. 119-122].

Зупинімося докладніше на теоретичних підставах лінгвістичного дослідження неправди в політичному дискурсі в контексті окреслених вище дискурсивних категорій. Із погляду когнітивної категорії дискурсу, що включає субкатегорії інформативності й когезії, породження неправди, за даними дослідників [28; 38], вимагає більших когнітивних зусиль та планування з боку мовця, ніж продукування правдивих висловлень. Учені стверджують, що поряд із наміром обманути, відправник повинен вербалізувати думку про те, що він вважає правдивим або хибним. Водночас передавання неправдивої вербальної інформації не завжди призводить до появи обману. Комуніканти також можуть створити в ментальності адресата неправдиве переконання, передаючи йому повідомлення з неоднозначним або неясним змістом, замовчуючи інформацію з вірогідних повідомлень. Під час цього відбувається варіювання інтенсивності подання правдивої інформації шляхом перебільшення чи применшення, маніпулювання зовнішніми сигналами заради створення фальшивих фреймів. Отже обман визначаємо як інтенцію мовця ввести в оману аудиторію

шляхом контролювання інформації з метою зміни позиції адресата.

Інформаційна неоднорідність комунікативного внеску суб'єкта неправдивої комунікації відбита у формах вербалізації змісту неправдивого висловлення, які науковці пропонують поділяти на два типи: стратегічний і нестратегічний. Властивість вилучати інформацію та використовувати її собі на користь дає змогу вважати комунікативну діяльність інгерентно стратегічною. Стратегію слід тлумачити в термінах когнітивно-комунікативного підходу, що пояснює її невід'ємність від фонду декларативних енциклопедичних знань, потрібних для формування соціально значущих комунікативних намірів, наприклад, спонукання аудиторії доголосування за конкретного політика, а також від неусвідомлених процедурних знань як інструментів реалізації згаданих намірів. Водночас, у комунікації не доцільно принципово розмежовувати ці два види знань [7, с. 46]. А. П. Мартинюк визначає стратегію в термінах патернів комунікативної поведінки, пов'язаних із вирішенням задач, що виникають упродовж розгортання комунікативної взаємодії, і контрольованих свідомістю лише частково, на рівні раціональної оцінки того, що відбувається [7, с. 46]. Ідеться про двоплановість стратегії, бо вона – продукт свідомих (довільних) та несвідомих (недовільних) мисленнєвих операцій продуцента.

Щодо дискурсивної стратегії, то І. Є. Фролова пропонує розуміти її як комунікативний намір мовця, сформований шляхом використання суспільного досвіду для власних індивідуальних потреб і бажань, та мовну об'єктивацію цього наміру, що надає йому інтерактивного статусу під час осмислення вербалізованого наміру всіма суб'єктами [16, с. 66]. За кожною стратегією приховано бажання впливу на адресата. Отже зі стратегічного погляду, впродовж передавання інформації важливим є те, чи передавати її правдивою, чи модифікувати її таким чином, щоб вона не відповідала дійсності, «підконтрольній» мовцеві. Форми вербалізації змісту неправдивого висловлення стратегічного типу класифікують як наслідок довільного (свідомого) відбору мовцем лінгвальних засобів для формування спотвореного уявлення адресата про референтну ситуацію.

Отже нещиро комунікацію характеризує стратегічність, а в основі стратегічної комунікації лежить ідея про те, що люди здатні контролювати інформацію своїх повідомлень [37]. Оскільки існують відмінності в структурованні неправдивого дискурсу мотивованим та немотивованим мовцем, зупинімося докладніше на мотивах породження неправдивого мовлення. Мотиви неправдивого впливу суттєво не відрізняються від звичайного комунікативного впливу, що його чинить мовець на слухача. Слід виокремлювати інструментальні, міжособистісні, особистісні цілі комунікації. Інструментальні цілі за своєю сутністю є конативними, передбачаючи конкретні зміни мовцем ставлення та поведінки адресата, бажані адресантом. Міжособистісні цілі (афективні) стосуються афективного плану комунікації, а саме встановлення й підтримки інтерперсональних стосунків комунікативних партнерів. Особистісні цілі стосуються здебільшого когнітивних аспектів комунікації, зокрема: збереження іміджу адресанта, довіра, домінантність (статусні стосунки), досвід і самовладання. На основі запропонованої концепції мотивів та в результаті аналізу чинних концепцій [23; 31; 37], виокремлюємо інструментальні,

інтерперсональні та особистісні види дискурсивних стратегій та відповідні їм мовленнєві тактики.

За своєю сутністю інструментальні є комунікативними, інтерперсональні – метакогнітивними, а особистісні – когнітивними стратегіями. На основі аналізу фактичного матеріалу до тактик реалізації *комунікативної* стратегії введення в оману включаємо такі: встановлення та підтримка влади й домінантності [15] над слухачем; уникнення дисонансу; уникнення покарання чи несхвалення; захист своєї вигоди; спроба зашкодити спробі адресата мати вигоду тощо. Тактики реалізації *метакогнітивної* стратегії введення в оману охоплюють: встановлення та підтримання стосунків між комунікативними партнерами; уникнення напруги чи конфлікту в стосунках; підтримка соціальної взаємодії; зміна теми дискурсу; уникнення самовикриття. Щодо *когнітивної* стратегії, то засобами її реалізації є тактики збереження свого «обличчя» в очах адресата або іміджу адресата чи третіх осіб; підтримання або підвищення самооцінки себе чи партнера. Серед інших тактик реалізації когнітивної стратегії обману назвемо приховування правдивої інформації, комбінування правдивої та неправдивої інформації, імплікування хибних умовиводів чи відвертання уваги. Нерідко мовці вдаються до комбінування кількох тактик різних видів стратегій обману.

Двоплановість стратегії, що полягає, як зазначено вище, до деякої міри, в її неконтрольованості, відкриває в дискурсі місця «витікання» неправдивих намірів мовця. Ідеться про нестратегічний характер комунікації, властивий мимовільним (неусвідомлюваним) формам вираження неправдивого смислу, який передає мовець вербальними або невербальними засобами поряд із неправдивим повідомленням [14]. Інакше кажучи, нестратегічні форми вербалізації змісту таких висловлень виникають незалежно, або навіть всупереч, когнітивним зусиллям мовця щодо контролю над ними. Так, наприклад, фокусуючись на реалізації певного виду стратегії введення в оману адресата, адресант не здатен контролювати її операційний (процедурний) бік, що імплементується мовними засобами вираження змісту. Натомість, його когнітивних ресурсів «вистачає» лише на породження смислу повідомлення, змістовому (декларативному) аспекті передавання інформації. Через нестачу когнітивних ресурсів когнітивна складність мовлення політика знижуватиметься. Вербальними індикаторами цього слугуватимуть такі: низька кількість прийменників, когнітивних дієслів, слів із семантикою винятковості *but, without*, займенника першої особи *I* поряд із вищою питомою вагою заперечних часток і конструкцій, дієслів-позначників руху. Поява останніх пояснюється полегшеним доступом до цих одиниць у когнітивно напруженій ситуації (вигадання нереальних подій), аніж до когнітивних дієслів. Власне, такий дефіцит уваги є перевагою для лінгвіста-дослідника, адже дає йому змогу проаналізувати несвідомий вибір слів, граматичних конструкцій, помилок тощо в мовленні. Слід також згадати і лексичну неоднорідність під час аналізу мовних одиниць, наявність повнозначних слів, спрямованих на відбиття змістових характеристик дискурсу, та функціональних слів, які слугують операторами, виконуючи процедурну роль у дискурсі [33]. Так, незалежно від особи займенників, існує позитивна кореляція між кількістю займенників та ймовірністю повідомлення неправди.

У низці досліджень відведено тенденцію неправдомовців до зміщення арсеналу використаних стратегій у

бік відчуження, дистальності, що можна описати в термінах С. Московічі (1967) як «тиску» та «дистанції». Рівень «тиску» визначається відношенням між комунікантами, рівень «дистанції» – ставленням кожного з них до змісту повідомлення. Отже в нашому випадку йдеться не про дистанціювання від співрозмовника (комунікативний аспект), тобто «тиск», а про рівень «дистанції» від порожуваних висловлень (когнітивний аспект) [6, с. 31]. Останній феномен тлумачимо в контексті надання мовцем пріоритету когнітивній стратегії над комунікативною, оскільки йому потрібно спершу «впорядкувати» власні думки, перш ніж комунікувати неправдиву інформацію. Більш того, намагання несвідомо дистанціюватися від змісту повідомлення, вдаючи ніби то не його слова, засвідчує міру згадуваної лінгвістами [7] нецілковітої контрольованості стратегій введення в оману слухача.

Наведемо приклад інтерв'ю з Д. Трампом виданню *The New York Times*, де простежуються ці мовні феномени:

[1] SCHMIDT: *What's your expectation on Mueller? When do you —*

TRUMP: *I have no expectation. I can only tell you that there is absolutely no collusion. Everybody knows it. And you know who knows it better than anybody? The Democrats. They walk around blinking at each other.*

SCHMIDT: *But when do you think he'll be done in regards to you —*

TRUMP: *I don't know.*

SCHMIDT: *But does that bother you?*

TRUMP: *No, it doesn't bother me because I hope that he's going to be fair. I think that he's going to be fair. And based on that [inaudible]. There's been no collusion. But I think he's going to be fair. And if he's fair — because everybody knows the answer already, Michael. I want you to treat me fairly. O.K.?*

SCHMIDT: *Believe me. This is —*

TRUMP: *Everybody knows the answer already. There was no collusion. None whatsoever. [1]*

Аналіз наведеного уривку інтерв'ю свідчить про схильність мовця до застосування тактики дистанціювання від змісту висловів (“*And you know who knows it better than anybody? The Democrats. They walk around blinking at each other*”) як одного із засобів реалізації когнітивної стратегії введення в оману. Комунікативні внески Д. Трампа за багатьма ознаками можна кваліфікувати як приклад «дефензивного» дискурсу [35], який характеризує висока питома вага займенників, ужитих Д. Трампом понад два десятки разів. Серед них «універсальні квантифікатори» *everybody, anybody* з розряду сугестивних засобів генералізації інформації, семантика яких розмита й неконкретна. Завдяки своїй абстрактності вони також маркують тактику дистанціювання когнітивної стратегії введення в оману. У відповідях на «незручні» питання інтерв'юера (Майкла Шмідта) щодо розслідування спецпрокурором Мюллером підозри про змову передвиборного штабу чинного Президента з російськими спецслужбами, в мовленні топ-політика з'являється велика кількість заперечних конструкцій. Вони маркують тактику уникнення несхвалення комунікативної стратегії введення в оману. Інтенсифікатори *absolutely, already* маркують застосування тактики підтримки авторитетності з розряду тієї ж стратегії. Серед тактик метакогнітивної стратегії назвемо встановлення та підтримання взаємодії між комунікативними партнерами та уникнення напруги у стосунках шляхом введення конструкцій —

маркерів «читання думок» *you know*. Загалом, маніпулятивна функція інтенсифікаторів *absolutely, already*, «універсальні квантифікаторів» *everybody, anybody* у складі засобів генералізації (*generalization*) та *you know* як засобів спотворення (*distortion*) інформації, відповідно, полягає в навіюванні слухача. Наявність переривання на початку, повторів *everybody knows (3), he's going to be fair (3), there's been (was) no collusion (2)* як сигналів тактики уникнення самовикриття під час реалізації метакогнітивної стратегії, загалом суголосно дослідженням інших лінгвістів [26] щодо характеристики неправдивого дефензивного дискурсу. Крім того, вживання політиком шести одиниць із семантикою «правда» (*fair(4), fairly, believe*), згідно з оцінками психолінгвістів [6], може слугувати маркером тактики збереження іміджу правдомовця під час реалізації когнітивної стратегії введення в оману.

Висновки. Стратегію слід тлумачити в термінах когнітивно-комунікативного підходу, що пояснює її невід'ємність від фонду декларативних енциклопедичних знань, потрібних для формування соціально значущих комунікативних намірів, а також від неусвідомлюваних процедурних знань як інструментів реалізації згаданих намірів. Ці два види знань не доцільно розмежовувати, адже стратегії характерна двоплановість стратегії, бо вона – продукт свідомих (довільних) та несвідомих (недовільних) мисленнєвих операцій продуцента.

Маніпулятивний арсенал засобів реалізації когнітивних, комунікативних та метакогнітивних стратегій, до яких вдається мовець, аби приховати правду, досить варіативний. Проаналізований приклад інтерв'ю засвідчив, що політик здатен конструювати обман шляхом комбінування всіх трьох груп стратегій із метою зменшення ступеню виявлення неправди адресатом або власного дистанціювання від неправдивого повідомлення для забезпечення неможливості його заперечення. Найпоширеніша форма керування інформацією під час конструювання неправди – зменшення її точності шляхом зниження інформативності повідомлення, що немичче відбивається на субкатегорії інформативності як когнітивної категорії дискурсу. Отже до маркерів мовленнєвих тактик стратегій введення в оману належать мовні одиниці із дистальною семантикою, заперечення, повтори, введення дієслів, що позначають когнітивні механізми. Не менш частотним є використання засобів сугестії – генералізації та викривлення інформації. Усі окреслені вище мовні засоби, окрім когнітивної категорії, відбивають комунікативні, метадискурсивні категорії, а також гіперкатегорію інтердискурсивності. Перспективними напрямками й завданнями подальшого дослідження неправдивості політика вбачаємо з'ясування ступеня впливу його концептуального стилю й соціолінгвальних чинників, зокрема гендеру й віку, на вибір пріоритетних дискурсивних стратегій введення в оману адресата.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вступ до філософії/ред. Г. Волинки. К.: Вицашкола, 1999. 624с.
2. Калішук Д. Узгалення (генералізація) як засіб сугестивного впливу в сучасному політичному дискурсі // East European Journal of Psycholinguistics. 2014. Vol. 1, No. 1. С. 51-58.
3. Карасик В. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. М.: Гнозис, 2004. 390 с.
4. Крючкова П.Г. Дискурсивні риси авторитарних особистостей // Вісн. Київ. нац. лінгв. ун-ту. Сер. Філологія. К.: Вид. центр КНЛУ, 2003. Т. 6, №1. С.115-119.
5. Кубрякова Е.С. Язык и знание: на пути получения знаний о языке: части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира. М.: Языки славянской культуры, 2004. 560 с.
6. Леонтьев А. А. Прикладная психолінгвістика речевого общения и массовой коммуникации / Под ред. А. С. Маркосян, Д. А. Леонтьева, Ю. А. Сорокина. М.: Смысл, 2008. 271 с.
7. Мартынюк А. П. Онтология языка в структурном vs. Когнитивно-комунікативном функціоналізм: суб'єкт-об'єкт и метод // Как нарисовать портрет птицы: методология когнитивно-комунікативного анализа языка : кол. монография / [Бондаренко Е. В., Мартынюк А. П., Фролова И. Е., Шевченко И. С.]; под ред. И. С. Шевченко. Х.: ХНУ имени В. Н. Каразина, 2017. С. 12-58.
8. Морозова О.І. Лінгвальні аспекти неправди як когнітивно-комунікативного утворення (на матеріалі сучасної англійської мови): Автореф. дис. ...д-ра філол. наук: 10.02.04.К., 2008. 32 с.
9. Ницше Ф. Воля к власти: Опыт переоценки ценностей / пер. с нем. М.: Культурная революция, 2005. 880 с.
10. Ницше Ф. По ту сторону добра и зла. Прелюдия к философии будущего / пер. Н. Полилова // Соч. : в 2 т. / Ф. Ницше. Т. 2. М.: Мысль, 1990. С. 243.
11. Ницше Ф. Человеческое, слишком человеческое. Книга для свободных умов / пер. С. Л. Франка // Соч.: в 2 т. / Ф. Ницше. Т. 1. М.: Мысль, 1990.
12. Петлюченко Н. В. Харизматична особистість політичного лідера в просторі німецького та українського апелятивних дискурсів: зіставний аспект. Дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.19. Одеса: ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2010.
13. Пироженко О. Г. Когнітивні та комунікативні аспекти вербалізації концепту неправди у діалогічному дискурсі (на матеріалі сучасної англ. мови): Автореф. дис. канд. філол. наук. Харків, 2001. 20 с.
14. Терещенко Л. Я. Неправдиве висловлювання: до проблеми виділення структурно-семантичних компонентів // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. 2009. № 16. С. 101-106.
15. Ущина В.А. Соціолінгвістична категорія доміантності та її реалізація в англійському політичному дискурсі. Дис. ...канд. філол. наук: 10.02.04. Луцьк: ВНУ ім. Лесі Українки, 2003. 210 с.
16. Фролова І. Є. Регулятивний потенціал стратегії конфронтації в англійському дискурсі. Дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.04. Х.: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2015. 508 с.
17. Шевченко І. С. Концептуалізація комунікативного поведіння в дискурсе // Как нарисовать портрет птицы: методология когнитивно-комунікативного анализа языка: кол. монография / [Бондаренко Е. В., Мартынюк А. П., Фролова И. Е., Шевченко И. С.]; под ред. И. С. Шевченко. Х.: ХНУ имени В. Н. Каразина, 2017. С. 106-147.
18. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса. Волгоград: Перемена, 2000. 367 с.
19. Bandler, R., Grinder, J. The Structure of Magic. Palo Alto: Science and Behavior Books, 1975. 225 p.
20. Berry, D. S., Pennebaker, J. W., Mueller, J. S., & Hiller, W. S. Linguistic bases of social perception // *Personality and Social Psychology Bulletin*. 1997, # 23. P. 526-537.
21. Buller D. B., Burgoon, J. K. Deception: Strategic and nonstrategic communication. In: J. A. Daly & J. M. Wiemann (Eds.), *Strategic Interpersonal Communication*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 1994. P. 191-223.
22. Caddell, J. W. Deception 101. Primer on Deception. U.S. Army War College, 2004. 26 p.
23. Camden, C., Motley, T., Michael & Wilson, A. White lies in interpersonal communication: A taxonomy and preliminary investigation of social motivations. *Western Journal of Speech Communication*. 2009. Vol. 48. 309-325.
24. Dewar, M. The Art of Deception in Warfare. Newton Abbot, Devon, UK: David & Charles Publishers, 1989, P. 9-22.
25. Dijk, T. van. Discourse and Power. N.Y.: Palgrave Macmillan, 2008. 256 p.
26. Glick, P. J., Schober, M. F. Self-deceptive speech: A psycholinguistic view // C. Piers (Ed.), *Personality and Psychopathology: Critical Dialogues with David Shapiro*. New York: Springer, 2011. P. 183-200.

27. Goffman, E. The presentation of self in everyday life. Garden City: Doubleday, 1959.
28. Knapp, M. L., Hart, R.P., Dennis, H.S. An exploration of deception as a communication construct // *Human Communication Research*. 1974. Vol. 1. P. 15-29.
29. Kraut, R. Humans as lie detectors: Some second thoughts // *Journal of Communication*. 1980. Vol. 30. P. 209-216.
30. Latimer, J. Deception in War: The Art of the Bluff, the Value of Deceit, and the Most Thrilling Episodes of Cunning in Military History, from the Trojan Horse to the Gulf War, Woodstock, NY: The Overlook Press, 2003, 384 p.
31. Lindskold, S. Walters, P. S. Categories for acceptability of lies // *Journal of Social Psychology*. 1983. Vol. 120. P. 129-136.
32. Newman, M. L., Pennebaker, J. W., Berry, D. S., & Richards, J. M. Lying words: Predicting deception from linguistic style // *Personality and Social Psychology Bulletin*. 2003, # 29. P. 665-675.
33. Pennebaker, J. The Secret Life of Pronouns. What Our Words Say About Us. N.Y.: Bloomsbury Press. 368 p.
34. Piwek, P., Beun, R.-J., Cremers, A. 'Proximal' and 'distal' in language and cognition: Evidence from deictic demonstratives in Dutch // *Journal of Pragmatics*. 2008. Vol. 40, No 4. P. 694-718.
35. Shapiro, D. (1996). On the psychology of self-deception // *Social Research*. 1996. Vol. 63, #3. P. 785-800.
36. Smith, D. L. Why We Lie: The Evolutionary Roots of Deception and the Unconscious Mind. Taylor & Francis, 2005.
37. Turner, R. E., Edgley, C., Olmsted, G. Information control in conversations: Honesty is not always the best policy // *Kansas Journal of Speech*. 1975. Vol. 11. P. 69-89.
38. Zuckermann, M., DePaulo, B. M., Rosenthal, R. Verbal and non-verbal communication of deception // *Advances in Experimental Social Psychology*/ L. Berkovitz (Ed.). 1981. Vol. 14. P. 1-59.

SOURCES

1. <https://www.nytimes.com/2017/12/28/us/politics/trump-interview-excerpts.html>

REFERENCES

1. Introduction to philosophy / H. Volynka, (Ed.). Kyiv: Vyshcha Shkola, 1999. 624 p.
2. Kalishchuk, D. Generalization as a Means of Suggestion in Modern Political Discourse // *East European Journal of Psycholinguistics*. 2014. Vol. 1, No. 1. C. 51-58.
3. Karasik, V. Language circle: personality, concepts, discourse. Moscow. Gnozis, 2004. 390 p.
4. Kryuchkova P. Discourse features of authoritarian personalities // *Visnyk of Kyiv National Linguistic University*. 2003. Vol. 6, No 1. P.115-119.
5. Kubryakiva, Y. Language and cognition: On the Way to achieving knowledge about language: parts of speech from cognitive perspective. The role of language in cognition of the world. Moscow: Yazyki Slavyanskoi Kultury, 2004. 560 p.
6. Leontiev, A. Applied psycholinguistics of verbal communication and mass communication / A. Markosyan, D. Leontiev, Y. Sorokin, (Eds.). Moscow: Smysl, 2008. 271 p.
7. Martyniuk, A. P. Language ontology in structural vs. Cognitive and communicative functionalism: subject-object and method/How to Paint A Bird's Portrait: Methodology of Cognitive and Communicative Analysis of Language: Collective monograph/[Y. Bondarenko, A. Martyniuk, I. Frolova, I. Shevchenko], I. Shevchenko, (Ed.). Kharkiv: V. Karazin National University of Kharkiv, 2017. P. 12-58.
8. Morozova OI. Linguistic aspects of deception as a cognitive and communicative entity (based on modern English): Extended Summary of Doctor of Sciences in Philology Dissertation. Kyiv, 2008. 32p.
9. Nietzsche, F. Human, All Too Human. Vol. 1. Moscow: Mysl, 1990.
10. Nietzsche, F. The Will to Power. Moscow: Kulturnaya Revolutsiya, 2005. 880 p.
11. Nietzsche, F. Beyond Good and Evil. Vol. 2. Moscow: Mysl, 1990.
12. Petliuchenko, N. V. Charismatic personality of political leader in the space of German and Ukrainian appellative discourse: comparative aspect. Dissertation of Doctor of Sciences in Philology. Odesa: Odesa National University, 2010. 487 p.
13. Pirozhenko, O. Cognitive and communicative aspects of verbalizing a concept of lie in dialogical discourse (based on modern English language): Extended Ph.D. dissertation summary. Kharkiv, 2001. 20p
14. Tereshchenko, L. Deceptive utterance: on the issue of defining structural and semantic components // *Naukovyi Visnyk of Lesya Ukrainka Volyn State University*. 2009. No 16. P. 101-106.
15. Ushchyna, V. Sociolinguistic category of dominance and its implementation in English political discourse. Ph.D. dissertation. Lutsk: Lesya Ukrainka Volyn State University, 2003. 210 p.
16. Frolova, I. Regulative potential of confrontation strategy in English discourse. Dissertation of Doctor of Sciences in Philology. Kharkiv: V. Karazin National University of Kharkiv, 2015. 508 p.
17. Shevchenko, I. Conceptualization of communicative behavior in discourse // *How to Paint A Bird's Portrait: Methodology of Cognitive and Communicative Analysis of Language: Collective monograph / [Y. Bondarenko, A. Martyniuk, I. Frolova, I. Shevchenko], I. Shevchenko, (Ed.). Kharkiv: V. Karazin National University of Kharkiv, 2017. P. 106-147.*
18. Sheygal, Y. Semiotics of political discourse. Volgograd: Peremena, 2000. 367 p.

Когнитивно-коммуникативные аспекты стратегий введения в заблуждение (на материале политического интервью с Д. Трампом)

Ю. В. Розенгарт

Аннотация. Обман – предмет изучения многих областей науки, включая философию, биологию, теорию коммуникации, военную сферу, психолингвистику, политическую лингвистику. Данное исследование имело целью описать лингвальные маркеры неправдивости на примере политического интервью. В политическом дискурсе при порождении ложных высказываний говорящий применяет стратегии, отражающие коммуникативные, когнитивные и метадискурсивные категории дискурса (Шевченко, 2017). Анализ интервью с Д. Трампом выявил применение политиком в своей речи трех видов стратегий введения в заблуждение – коммуникативной, когнитивной и метакогнитивной. Наиболее частотными средствами их реализации явились тактики дистанцирования от содержания сообщения, избегание неодобрения, поддержание авторитетности, избегание напряжения во взаимодействии. Среди языковых маркеров стратегий обмана зафиксированы средства суггестии: интенсификаторы, «чтение мыслей», универсальные квантификаторы (Bandler, Grinder, 1975), а также когнитивные глаголы, отрицательные частицы, слова с семантикой исключительности, повторы.

Ключевые слова: неправда, стратегия, тактика, политический дискурс.

Cognitive and Communicative Aspects of Deception (Based on Political Interview with Donald Trump)

Y. V. Rosenhart

Abstract. Deception has long been a question of great interest in a wide range of fields including philosophy, biology, theory of communication, military sphere, psycholinguistics, and political linguistics. The current study sought to describe a set of possible linguistic markers of lie in a political interview. Deception in political discourse is implemented through the use of strategies that reflect communicative, cognitive, and meta-discursive discourse categories (Shevchenko, 2017). The study of the interview with D. Trump found that the politician combined three types of deception strategies – communicative, cognitive, and metacognitive – in his speech. Among the most frequent tactics were distancing from the message content, avoiding disapproval, maintaining authority, avoiding tension in interaction. The linguistic markers of the deception strategies included such means of suggestion as intensifiers, “reading thoughts” device, universal quantifiers (Bandler, Grinder, 1975), cognitive mechanism words, exclusive, negation words, repetitions.

Keywords: deception, strategy, tactics, political discourse.

Когнітивна карта сучасного англомовного гастрономічного рекламного дискурсу

Т. Г. Савчук

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна
Corresponding author. E-mail: taniagafu@gmail.com

Paper received 04.02.18; Revised 07.02.18; Accepted for publication 08.02.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-152VI45-13>

Анотація. У статті створюється когнітивна карта сучасного англомовного гастрономічного рекламного дискурсу, що концентрує основну релевантну для представників англомовної етноспільноти інформацію в цій життєвій сфері. З цією метою встановлюються та за допомогою лінгвоквантитативних методів статистично верифікуються системні зв'язки між складовими концептосистемами сучасного англомовного гастрономічного рекламного дискурсу – дискурсотвірними концептами-автохтонами.

Ключові слова: концептуальний простір, гастрономічний дискурс, когнітивна карта, кореляційний аналіз, концепт.

Вступ. У лінгвістичних працях останніх років спостерігаємо намагання вчених наблизитися до розуміння способів збереження та відтворення у різнотипних структурах репрезентації знань людини про світ, що узагальнюються у поняттях картини світу, дискурсу, концепту, концептосфери та концептополя, концептосистеми та когнітивної карти тощо (В. І. Карасик, О. С. Кубрякова, А. П. Мартинюк, А. М. Приходько, Ю. С. Степанов, R. Jackendoff, G. Lakoff та інші). Відповідно, **актуальність дослідження** зумовлена загальною спрямованістю сучасної лінгвістики на розгляд концептуальних феноменів та сфер їх функціонування. **Метою** статті є створення когнітивної карти сучасного англомовного гастрономічного рекламного дискурсу (далі САГРД) як унаочнення його реконструйованого концептуального простору. Предметом дослідження виступає САГРД, а об'єктом – його концептосистема, репрезентована множиною специфічних дискурсотвірних концептів та міжконцептуальних зв'язків.

Матеріалом для дослідження обрано тексти сучасної англомовної гастрономічної реклами, представлені на інтернет-ресурсах (банерах, текстових блоках супермаркетів, міні-сайтах).

Типи дискурсу, як зразки поведінки у певних сферах життя людини, визначені комунікативно-прагматичними зразками мовленнєвої діяльності, що протікають в певній соціальній сфері, наразі перетворились на привабливий об'єкт зацікавлення дискурсологів та когнітивістів. Харчування є істотною частиною життя людини, а тому гастрономічний дискурс є однією з важливих складових дискурсу людини. Вчені відносно недавно зацікавились вивченням гастрономічного дискурсу, зосередившись насамперед на дослідженні його структури, суб'єктів, функцій, ознак, семіотики та прагматики (Головницька Н. В., Захаров С. В., Земська А. Ю., Олянич А.В.). Попри досить ретельний лінгвістичний аналіз сучасного англомовного гастрономічного дискурсу, наразі відсутні розвідки, які б представили його концептуальний простір, а також концептуальний простір його підвидів, одним з яких вважаємо сучасний англомовний гастрономічний рекламний дискурс (САГРД) – мисленнєво-мовленнєву діяльність, пов'язану з популяризацією гастрономічних уподобань і традицій у сучасному англомовному етнопросторі.

Гастрономічний дискурс Олянич А. В. визначив, “як етнокультурний феномен в рамках концептології, дискурсології та лінгвосеміотики” [9, с. 167]. На думку лінгвіста, в сучасному суспільстві їжа створює когнітивну систему етно-орієнтованих цінностей і культурних домінант, які поєднані між собою спільною ідеєю гастрономії, тобто вживання їжі та підтримки життєздатності людини. Ця система складається із знаків, створених чіткою ієрархією, та має свою лінгвістичну інтерпретацію, яка приводить вчених до висновку про правомірність розгляду гастрономічного дискурсу як окремої лінгвістичної проблеми [там само, с. 200].

Беручи до уваги викладене, вважаємо, що представлення концептосистеми САГРД у вигляді його когнітивної карти дасть змогу виявити і продемонструвати ієрархію концептів, прослідкувати динаміку їх кореляцій, які загалом утворюють складний багаторівневий каркас релевантного знання, в якому кожна складова займає своє місце та відіграє певну роль.

На думку когнітивістів, упорядкування інформації та її подальша інтерпретація відбувається шляхом конструювання (construal) та картування (mapping). Під когнітивним картуванням розуміється прикладна аналітична методика вивчення особливостей індивідуального мислення, що виникла в межах когнітивної психології. Її прихильники вважають, що таким шляхом можна пояснити поведінку людини за різних обставин, і що когнітивне картування дозволяє з високим ступенем вірогідності прогнозувати вибір, який здійснить та чи інша людина. Йдеться про пошук в структурі людського мислення пізнавальних базових конструкцій, в межах яких відбувається осмислення реальної інформації [5, с. 180].

Сам термін «когнітивна карта», запропонований 1948 року в роботі американського психолога Е. Толмена «Когнітивні карти у щурів і людини», виник задовго до появи когнітивної лінгвістики. У найзагальнішому значенні когнітивна карта – це проміжна ланка, що з'єднує дві психологічні складові – поведінку і мислення (Л. Леві-Брюль, С. Московічі, Ч. Осгуд, А. Пайвіо та ін.). Розвинувшись із номінатора карти місцевості як внутрішнього цілісного образу простору, термін „когнітивна карта” перетворився на позначення „внутрішньої картини світу” – системи образів (уявлень про світ та місце у ньому людини), зв'язків між ними та породжуваних

ними життєвих позицій людей, їх ціннісних орієнтацій, принципів численних сфер діяльності [3]. Ця картина світу є індивідуалізованою культурно-історичною базою сприйняття, визначає своєрідність інтерпретації подій і явищ. Суб'єктом картини світу може бути як індивід, так і соціальні спільноти.

Дослідження концептосистеми САГРД вважаємо логічним здійснити за такою процедурою: 1) встановити і статистично верифікувати дискурсотвірні концепти-автохтони САГРД; 2) встановити і статистично підтвердити зв'язки між ними, визначити якість цих зв'язків; 3) встановлені залежності унаочнити у когнітивній карті САГРД.

Виконання п. 1) [14] дозволило, інвентаризувавши тексти, семантично згрупувавши вербалізатори всіх концептів та залучивши лінгвостатистичні методи (критерій χ^2 та коефіцієнт K), встановити 49 дискурсотвірних автохтонів з 14 основних функціональних доменів, які вважаємо стрижневими елементами концептуального простору САГРД – “концептуальними константами дискурсу, ... доміантним (типовим, характерним, високоймовірним, прогнозованим) і регулярно реалізованим набором концептів” [12, с. 272].

Однак, оскільки лише „аналіз сполучуваності концептів, ... дозволяє вибудувати ту картину світу, що характерна буденній свідомості” [15, с. 59], вважаємо, що наступним кроком є виявлення системних зв'язків між автохтонами.

Їх встановлення здійснювалося на основі таких міркувань. Відомо, що сполучність слів мотивована семантичними властивостями [1, 2, 13], а когнітивність зв'язків між об'єктами дійсності спричинює близькість розміщення у тексті пов'язаних за смыслом слів [4]. Все це настановлює на припущення, що розгляд сумісної зустрічаності вербалізаторів концептів, їх „сусідства” у тексті може відтворити релевантний фрагмент мовної картини світу. Логічним за такого уявлення стає визначення пар автохтонів, між якими існує статистично підтверджений зв'язок. Виявити його можна за допомогою кореляційного аналізу, який фіксує характерну для лінгвістичних явищ кореляційну (статистичну) залежність.

Зупинимось на цьому докладніше. Проста лінійна кореляція Пірсона (r) передбачає, що зі збільшенням значень однієї ознаки збільшується або зменшується в певному порядку значення іншої ознаки. Якщо значення обох ознак характеризуються збільшенням, то мова йде про позитивну кореляцію, якщо ж її характеризують зворотні відношення, говорять про негативну кореляцію. Значення коефіцієнта кореляції можуть варіюватися від +1 до -1, вказуючи на ступінь зв'язку між явищами: чим ближче значення наближається до нуля, тим менша залежність; знак при цьому позначає характер зв'язку [15, с. 82]. Для обчислення коефіцієнта кореляції використовується формула

$$r = \frac{\sum(x_i - \bar{x})(y_i - \bar{y})}{\sqrt{\sum(x_i - \bar{x})^2 \sum(y_i - \bar{y})^2}},$$

де r – коефіцієнт лінійної кореляції, Σ – сума одержаних величин, x_i – значення першої ознаки, y_i – значення другої ознаки, \bar{x} – середня величина значень

першої ознаки, \bar{y} – середня величина для другої ознаки.

Уникнення випадкових величин забезпечується визначенням числа ступенів свободи – числа незалежних величин, що беруть участь в утворенні того чи іншого параметру. Цей показник для кореляційного аналізу визначається за формулою

$$df = (r - 1)(c - 1),$$

де r – кількість рядків у таблиці, c – кількість стовпчиків. Критичні значення коефіцієнта кореляції при різних показниках ступенів свободи df та різних рівнях значимості P зафіксовані в спеціальних таблицях (Perebyinis).

Число ступенів свободи в нашому випадку складає $49 - 2 = 47$. При $df = 47$ мінімально значущий коефіцієнт кореляції рівний 0,28 ($P = 0,05$) або 0,37 ($P = 0,01$) [8]. Наведені статистичні аксіоми дозволяють вважати, що величина коефіцієнту кореляції, вища за 0,37, позначає сильний зв'язок між досліджуваними елементами, величина між 0,28 до 0,37 характеризується середніми зв'язками, а показники менше 0,28 є елементами із незначною силою взаємозв'язку.

Здійснивши підрахунки в описаний спосіб, ми зафіксували у САГРД такі сильні концептуальні зв'язки: DAIRY PRODUCT – NUTRITION (0,58), WINE – COUNTRY (0,84), BRAND – BEER (0,76), FAST FOOD – BRAND (0,83), INGREDIENT – BAKERY/CANDY (0,65), BAKERY/CANDY – TASTE (0,42), INGREDIENT – JUICE (0,50), BRAND – COFFEE (0,93), SOFT DRINK – DIET (0,82), WATER – NUTRITION (0,76), BABY FOOD – AGE (0,53), BABY FOOD – NUTRITION (0,67), BRAND – PET FOOD (0,39).

Середні концептуальні зв'язки демонструють пари RECIPE – INGREDIENT (0,29), INGREDIENT – SAUCE (0,31), SMOOTHIE – INGREDIENT (0,28), SMOOTHIE – HEALTH FOOD (0,34), MEAL – SNACKS (0,36), TRADITIONAL MEAL – MEAT (0,36), TEA – COUNTRY (0,35), PET FOOD – INGREDIENT (0,32), BABY FOOD – INGREDIENT (0,33), DAIRY PRODUCT – FLAVOUR (0,28), JUICE – NUTRITION (0,29), TEA – TRADITIONAL MEAL (0,30), TEA – FLAVOUR (0,34), ENERGY DRINK – BRAND (0,35), TEA – TYPE (0,36), SEAFOOD AND FISH – FROZEN FOOD (0,28).

Слабкі концептуальні зв'язки зафіксовані між автохтонами SAUCE – RECIPE(0,20), SPICE – CUISINE (0,11), OUTDOOR MEAL – MEAT (0,13), MEAL – WINE (0,24), OFFER – FOOD (0,27), SMOOTHIE – INGREDIENT (0,24), COFFEE – TYPE (0,15), FRUIT – SMOOTHIE (0,17), VEGETABLE – FROZEN FOOD (0,25), FRUIT – FROZEN FOOD (0,16), PASTA – CUISINE (0,19), TEA – DIET (0,27), SEAFOOD AND FISH – TINNED FOOD (0,23).

Аналіз засвідчує, що з-поміж палітри концептів найбільш продуктивними є: BRAND (4 сильних, 1 середній зв'язки), INGREDIENT (2 сильних, 5 середніх та 1 слабкий зв'язки), NUTRITION (3 сильних зв'язки та 1 середній зв'язки), TEA (4 середніх та 1 слабкий зв'язки), TRADITIONAL MEAL (2 середніх зв'язки), RECIPE (1 середній і 1 слабкий зв'язки),

FROZEN FOOD (1 середній і 2 слабких зв'язки), BABY FOOD (2 сильних та 1 середній зв'язки).

Однак показник сили зв'язку між автохтонами не розкриває їх смислове навантаження, яке ми можемо спостерігати лише в певному контексті, адже тільки в контексті можна зрозуміти суть та тип відношень між конститuentами. Зв'язки між концептами формують новий смисл, який можна визначити лише логіко-семантичним аналізом. Концептуальні зв'язки збагачують зміст і наповнення концептів, що знаходять своє вербальне втілення у конотаціях ключових слів [1, с. 156].

Попри виокремлення дослідниками різноманітних типів міжконцептуальних відношень [10, с. 178]; [12, с. 250], логіко-семантичний аналіз контекстів (обсягом, як правило, в межах діалогічної єдності) із врахуванням смислових дискурсивних реалізацій їх вербалізаторів дає підстави стверджувати, що найбільш вірогідними є відношення перетину (включення – „ $X \in Y$ ”), координації (рівноцінності – „ $X = Y$ ”), слідування (наслідковості – „ $X \rightarrow Y$ ”) та каузативу (спричинення – „ $X \Rightarrow Y$ ”).

Зафіксованими у найближчих дискурсивних контекстах є такі зв'язки:

- субординативні (підпорядкування, імплікації):

а) на тлі гіперо-гіпонімічних відношень у домені, наприклад: CAT FOOD \in “їжа для тварин” (*From beef and chicken to lamb and rabbit, we're sure your cat will love the tasty textures and yummy flavours in this assorted pack of Felix cat food*); BABY FOOD \in “бренд” (*HIPP potatoes, pumpkin and mixed vegetables with chicken in a herby tomato sauce*); TINNED FOOD \in “продукти харчування” (*Peach Slices in light syrup. Princes Peach Slices are freshly harvested and packed at source to ensure a perfect taste*); INGREDIENT \in “фаст фуд” (*Vegetarian Burgers made with Mushroom, Rehydrated Textured Soya Protein and Spinach. Wonderfully tasty. High protein and fibre. Low saturated fat. Vegetarian Society approved*);

б) на тлі внутрішньодоменої концептуальної кореляції: BRAND \in PET FOOD (*Cod, Plaice, Salmon, Tuna The perfect variety pack for fish-loving felines! Our delicious FELIX. As Good As It Looks Adult Cat Ocean Feasts in Jelly include the mouth-watering tastes and textures of cod, plaice, salmon and tuna*); SEAFOOD AND FISH \in FROZEN FOOD (*A frosted mix of cooked mussel meat, raw peeled king prawns and raw squid rings. Ready to cook. Responsibly sourced*); BRAND \in COFFEE (*Sit back, enjoy a break and live the real Italian taste experience with Prontissimol Cappuccino Cremoso*);

в) на тлі міждоменої концептуальної кореляції: MEAL \in SNACK (*Follow this helpful recipe to make your next movie night with friends a hit. Gather your fellow movie-lovers and enjoy one of your favorite films with the classic big cheese snack, cheez-it*); SOFT DRINK \in DIET (*Sparkling Low Calorie Soft Drink with Vegetable Extracts with Sweeteners. A carbonated no added sugar lemon flavoured soft drink with sweeteners. Contains naturally occurring sugars*); BRAND \in BEER (*Staropramen is a traditional Czech pilsner, brewed with passion using the finest ingredients including premium*

Czech hops. A fine hoppy, slightly fruity aroma. A refreshing, well-balanced and smooth taste. Enjoy a Staropramen on its own or as a delicious partner to hearty meat dishes such as pork chops or steak stew); PET FOOD \in INGREDIENT (*Butcher's is a complete and nutritious pet food for adult dogs. A clean bowl every time! Fit as a butcher's dog. Complete & balanced. All-natural meaty goodness. Free from wheat gluten*); BABY FOOD \in INGREDIENT (*Hipp Apple Puree Mixed with Rice. Organic. Ideal first food. No added sugar – contains naturally occurring sugars. Gluten free*); PRICE \in FOOD (*Subway offers a selection of footlong sub sandwiches for \$4.99. That's \$1 under last January's footlong offer, although that was good on all sandwiches. You can choose black forest ham, meatball marinara, spicy Italian, cold cut combo, or veggie delite*); BRAND \in FOOD (*Philadelphia cream cheese, because it can't be replaced with anything else when it comes to making a cheesecake*); NUTRITION \in FOOD (*Wendy's New Spinach Chicken Salad. If this doesn't get you to eat more spinach nothing will. Fresh romaine with baby spinach, chopped egg and bacon, plus tender whole chicken breast fillet and a delicious sweet and sour bacon dressing with only 2,5 grams of fat. Enjoy*); BABY FOOD \in NUTRITION (*Yummy Wafer Wisps Pumpkin & Banana Organic and natural. Perfect for teething. Certified agriculture biologique. No added sugar – contains only naturally occurring sugars. No added salt. No artificial colours or flavours. What's Inside? Contains organic fruits and vegetables blended together with ancient grains with nothing added, not even sugar or salt. Who am I for? Everything inside is suitable from 6 months. Each handy individual is great for children on the go, family days out and even lunch boxes*); BABY FOOD \in AGE (*Fortified muesli with oats, plum and apple for babies from 10 months. With our tailored blend of ingredients. Varied texture. Natural wholegrains. Just add milk*);

- координації: FAST FOOD = BRAND (*McDonald's Corporation is the world's largest chain of hamburger fast food restaurants, serving around 64 million customers daily in 119 countries*); HEALTH FOOD = NUTRITION (*Eat like you mean it. Say no to preservatives. And believe in naturally nutritious nutrition bars (Kind bars – particularly the Nuts & Spices line – are some of the best options available across the board. This one is packed with healthy omega-3 fatty acids and vitamin E thanks to the almonds, peanuts, cashews, and walnuts*); RECIPE = INGREDIENT (*Chocolate and buttermilk sponge, layered with salted caramel buttercream and decorated with dark chocolate*); WATER = NUTRITION (*Carbonated spring water. Sparkling spring water. Drawn from organic land. Good shopping guide – ethical company. Our natural water is drawn from the Ochil Hills, Perthshire, from land certified organic by The Soil Association. Feel full of the joys with refreshing spring water that's as pure as can be*); TEA = TRADITIONAL MEAL (*English Breakfast 50 Tea Bags Foil sealed for freshness. Golden & well rounded. What does it taste like? It's a tea with a lot of body and a light finish. Where does it come from? We get to visit tea gardens all over the world to find the best teas for our English Breakfast*);

TEA = TYPE (*Pure Green A pure, easy-to-drink green tea that does not compromise on taste or quality. Specially blended to create a cup that is fresh, smooth and fragrant. Quality green tea can give you the most rewarding taste experience and sense of harmony. This tea will help you feel healthy and light;*

- слідування: INGREDIENT → JUICE (*Smooth orange juice from concentrate, refreshing and 1 of your 5 a day. It's because our orange juice is squeezed from hand-picked oranges that it's so very, very juicy and very, very refreshing. Our freshly squeezed orange juice is made from oranges that have been grown for flavour. The hand-picked fruit arrives in the UK where it is squeezed and bottled. We don't pasteurise our freshly squeezed orange juice so drink it straight away and enjoy the incredibly zesty, fresh citrus flavour of a freshly squeezed juice); DAIRY PRODUCT → NUTRITION (*From cows who enjoy an organic diet on farms with high welfare standards. Good Food – Semi-skimmed organic milk, sourced from West Country farms who work to high standards of animal welfare, quality and care for the environment. Good Farming – Organic farming promotes high animal welfare standards and encourages animals to forage and graze as nature intended); WINE → COUNTRY (*Gently bubbly with delicate crisp apple and grapefruit flavours, this special selection classic Italian fizz from Veneto makes a refreshing apéritif. Italia is one of our best-selling Italian wines and Prosecco one of our fastest-growing sparkling wines. The epitome of the Italian natural flair for style, this is elegant and refreshing. Alc Vol: 11.50% Wine of Italy. Gently aromatic, with crisp, delicate, fresh citrus fruit flavours – a classic Italian fizz from Veneto. A wine with natural Italian taste and style); SMOOTHIE → HEALTH FOOD (*A pasteurised blend of apple, pineapple and lime juices with apple, pear, kiwi, kale and fennel purées. Tasty and healthy and no added sugar or water!); TEA → COUNTRY (*Our next stop is the beautiful Sri Lankan highlands, for tea leaves that add a real depth of flavour to the blend. A worthwhile journey for a truly great cup of tea. What makes this tea different? We only use high-grown Ceylon in our English Breakfast for the full depth of flavour); ENERGY DRINK → BRAND (*Energy drink. Red Bull Energy Drinks 8 can multipack. Red Bull Energy Drink is a functional beverage providing wings whenever you need them. It is perfect when you are on the road, during lectures and study sessions, at work, whilst doing sports, playing video games or going out day and night. This forms part of Red Bull's energy drinks range);******

- каузатив: INGREDIENT => SAUCE (*Tomato sauce for lasagne. Serves 5. 100% natural ingredients. Bellissimo! Suitable for vegetarians. 1 portion = 1 of your 5 a day recommended intake of fruit and vegetables, as advised by nutritionists); INGREDIENT => SMOOTHIE (*Strawberry Raspberry & Banana Smoothie! A pasteurised blend of apple, orange and blackcurrant juices with strawberry, apple, raspberry and banana purées); INGREDIENT => BAKERY/CANDY (*Milk chocolate with fruit flavour jellies (6%), sugar coated cocoa candies (6%), and popping candy (4%). Suitable for vegetarians.); BAKERY/CANDY => TASTE (*Deliciously creamy Cadbury milk chocolate with jellies, popping candy and candy shells. Made with a Glass and a****

*Half of fresh milk. Individual 47g chocolate bar – perfect for an afternoon treat.); TRADITIONAL MEAL => MEAT (*Dreams come true. Buy a bird similar to a chicken, but larger, with sweet potatoes or yams, and cranberries jelly); DAIRY PRODUCT => FLAVOUR (*Activia strawberry yogurts. Yogurt with Fruit Exclusive bio live yogurt cultures. Suitable for vegetarians); JUICE => NUTRITION (*Tastes good, does good. This juice is a source of Vitamin C which contributes to the normal function of the immune system. Enjoy as part of a healthy lifestyle, very nutritious and balanced diet. PS Eat your greens); TEA => FLAVOUR (*Cranberry & Raspberry – A Herbal Infusion with Cranberry & Raspberry Flavours. Mango & Strawberry – A Herbal Infusion with Mango & Strawberry Flavours. Blackcurrant & Blueberry – A Herbal Infusion with Blackcurrant & Blueberry Flavours. St. Clements - A Herbal Infusion with Orange & Lemon Flavours).*****

Концепт INGREDIENT виступає одним із найпродуктивніших концептів-автохтонів САГРД. В уявленні сучасного англомовного споживача він формує різноманітні відношення (слідування та каузатив, як наприклад INGREDIENT – SAUCE / SMOOTHIE / JUICE / BURGER), що засвідчує особливу важливість використання в рекламі інгредієнтів продуктів харчування.

Викладену інформацію схематично узагальнюємо у вигляді когнітивної карти (див. рис. 1).

Результати та їх обговорення. Отже, логіко-семантичний аналіз пар автохтонів дозволяє стверджувати, що традиційній англомовній картині світу, репрезентованій у САГРД, притаманна значущість: поживності як найважливішої з характеристик та інгредієнту як показового складника продукту; бренду як показника бажаного та якісного продукту; країни як виробника продукту / товару; замороження та консервування продуктів як основного способу їх зберігання та використання; смаку та відчуття як найважливіших факторів у виборі продуктів харчування; дієтичних характеристик як основних та найважливіших показників продуктів чи напоїв; дитячого харчування як однієї з найважливіших складових їжі для дітей, де основним є бренд та поживність; віку як головного фактору при покупці дитячого харчування; їжі для тварин, насамперед для собак та котів, як окремого продукту із зазначенням інгредієнтів; води як основного компонента підтримки життєдіяльності людини; напоїв як безалкогольних (чаю, кави, соку, смузі), так і алкогольних (пива, вина, енергетичних напоїв); випічки та солодощів, де акцентується увага на витонченості смаку; фаст фуду як важливого фактору, сфокусованого на молодіжній аудиторії та дітях; рецепту приготування, де акцентуються інгредієнти; соусу як одного з найрізноманітніших додатків до продуктів харчування; здорового харчування як найважливішої та основної складової підтримки здорового способу життя; закуску між прийомами їжі або в конкретний прийом їжі; прийому їжі як найважливішого фактору у процесі харчування людини, де акцентується традиційність або нетрадиційна обстановка; морепродуктів та риби як важливого виду здорового харчування; молочних продуктів, в яких підкреслю-

ється показник поживності та бренд; ціни продукту, насамперед пропозиції або знижки на нього.

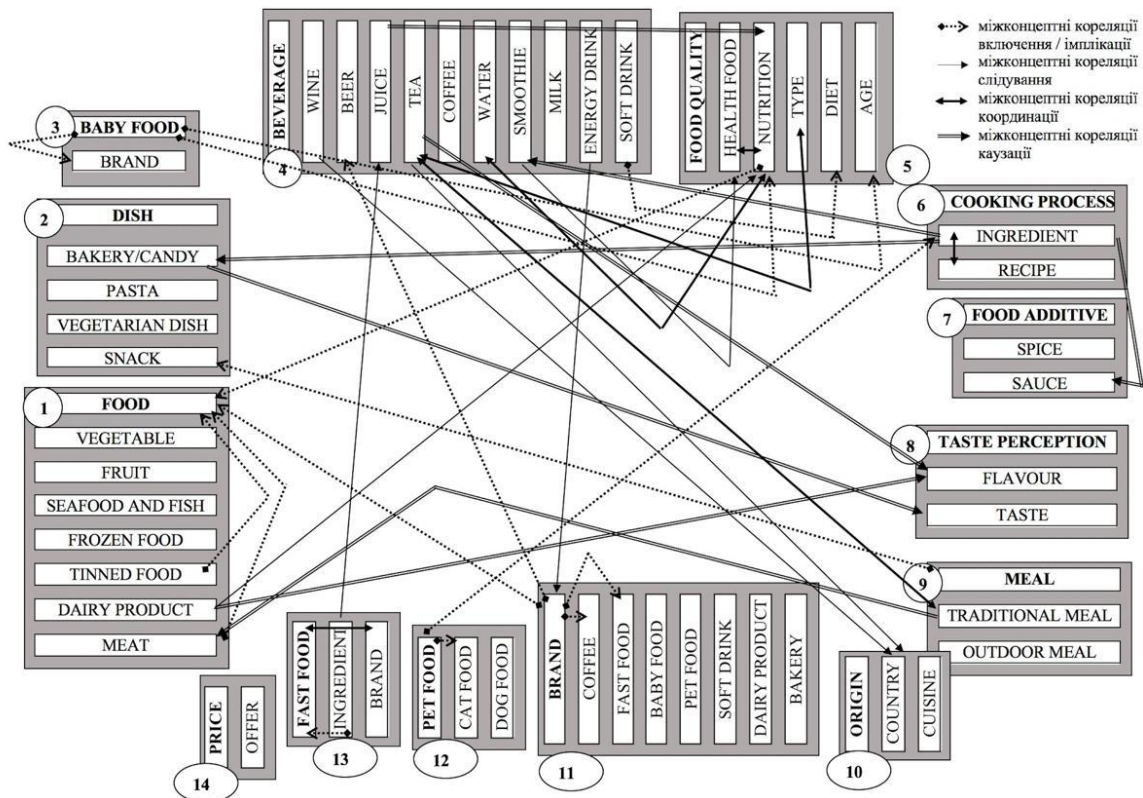

Рис. 1. Когнітивна карта САГРД

Висновки. Уся викладена інформація про концептпростір САГРД (його автохтони та статистично значущі кореляції між ними) може бути схематично відтворена у вигляді когнітивної карти, яка репрезентує його унікальний каркас. Основу його складають 49 автохтонів та 37 міжконцептуальних зв'язків (з них 6 координації, 17 імплікації, 6 слідування та 8 каузатії). Вважаємо, що описана процедура дозволила

репрезентувати основне релевантне знання, що активується представниками англомовної етноспільноти в сфері гастрономічної реклами. Перспективним в даному ракурсі вважаємо застосування розробленої комплексної методики для дослідження концептосистем різних типів дискурсів, окрім іншого і в порівняльному міжкультурному форматі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апресян Ю.Д. Коннотация как часть прагматики слова / Ю.Д. Апресян // Избранные труды. Интегральное описание языков и системная лексикография. – Т. 2. – М.: Шк. «Яз. рус. культуры», 1995. – С. 156–177.
2. Арнольд И.В. Семантика. Стилистика. Интертекстуальность / И.В. Арнольд. – 2-е изд. – М.: Книжный дом „ЛИБРИКОМ“, 2010. – 448 с.
3. Блиникова И.В. Когнитивные карты как функциональные единицы опыта / И.В. Блиникова // Вестник Московского государственного лингвистического университета. Серия „Психологические науки“. – 2012. – Том 7. – № 640. – С. 25–38.
4. Вдовиченко А.В. Расставание с „языком“: Критическая ретроспектива лингвистического знания: [монография] / В. А. Вдовиченко. – М.: Изд-во Православного Свято-Тихоновского Гуманитарного университета, 2008. – 512 с.
5. Жаботинская С.А. Когнитивное картирование как лингвосомиотический фактор / Светлана Анатоліівна Жаботинська // Функциональная лингвистика: сб. науч. работ / отв. ред. А. Н. Рудяков. – Симферополь: Изд-во Крымск. республ. ин-тут последипл. пед. образ., 2012. – № 3. – С. 179–182.
6. Караулов Ю.Н. Ассоциативная грамматика русского языка / Ю.Н. Караулов. [2-е изд.]. – М.: Изд-во ЛКИ, 2010. – 328 с.
7. Кубрякова Е.С. Язык и знание / Елена Самуиловна Кубрякова // Рос. академия наук. ин-т языкознания. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
8. Левицкий В.В. Семасиология: монография для молодых исследователей / В.В. Левицкий. – Изд. 2, исправл. и дополн. – Винница: Нова Книга, 2012. – 680 с.
9. Олянич А.В. Презентационная теория дискурса: монография / А.В. Олянич. – Волгоград: Парадигма, 2004. – 600 с.
10. Осовська І.М. Сучасний німецькомовний сімейний дискурс: ментальний і вербальний ресурс: монографія / І.М. Осовська. – Чернівці: Видавничий дім «РОДОВІД», 2013. – 402 с.
11. Перебийніс В.І. Статистичні методи для лінгвістів: [навчальний посібник] / В.І. Перебийніс. – Вінниця: Нова книга, 2001. – 161 с.
12. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А.М. Приходько. – Запоріжжя: Прем'єр, 2008. – 332 с.
13. Рахилина Е.В. Когнитивный анализ предметных имен: семантика и сочетаемость / Е.В. Рахилина. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М.: Издательский центр „Азбуковник“, 2010. – 448 с.
14. Савчук Т.Г. Автохтони концептуального простору сучасного англомовного гастрономічного рекламного дискурсу / Т.Г. Савчук // Наукові записки Центральноукраїн-

ського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія Філологічні науки. – Кропивницький : Видавець Лисенко В.Ф., 2018.

15. Тулдава Ю.А. Проблемы и методы квантитативно-системного исследования лексики / Ю.А. Тулдава. – Тарту : Тарт. гос. ун-т, 1987. – 203 с.

16. Чернейко Л.О. Металингвистика : хаос и порядок / Л.О. Чернейко // Вестник Московского университета. Сер. 9. : Филология. – 2001. – № 5. – С. 39–52.

REFERENCES

1. Apresyan Yu.D. The connotation as a part of the pragmatics of the word / Yu.D. Apresyan // Selected Works. Integral description of languages and system lexicography. – Т. 2. – М. : Shk. «The Language of Russian Culture», 1995. – P. 156 – 177.
2. Arnold I.V. Semantics. Stylistics. Intertextuality / I.V. Arnold. – 2 nd ed. – М. : Book House «LIBRIKOM», 2010. – 448 p.
3. Blinnikova I.V. Cognitive maps as functional units of experience / I.V. Blinnikova // Bulletin of the Moscow state linguistic university. Series «Psychological Sciences». – 2012. – Volume 7. – No. 640. – P. 25-38.
4. Vdovichenko A.V. Parting with the «language»: Critical retrospective of linguistic knowledge: [monography] / V.A. Vdovichenko. – М. : Publishing house of the Orthodox Holy Tikhonov Humanitarian University, 2008. – 512 p.
5. Zhabotinskaya S.A. Cognitive mapping as a lingvosemiotic factor / Svitlana Anatolijivna Jabotinska // Functional linguistics: Sat. sci. works / otv. Ed. A. N. Rudyakov. – Simferopol: Publishing house Krymsk. republic. in-here after. ped. image., 2012. – No. 3. – P. 179-182.
6. Karaulov Yu.N. Assumptive grammar of the Russian language / Yu.N. The Karaulov [2 nd ed.]. – Moscow: Izd-vo LKI, 2010. – 328 p.
7. Kubryakova E.S. Language and knowledge / Elena Samuilovna Kubryakova // Ros. Academy of Sciences. Institute of Linguistics. – М. : Languages of Slavic culture, 2004. – 560 p.
8. Levitskiy V.V. Semasiology: monograph for young researchers / V.V. Levitskiy. – Ed. 2, corrected. and add. – Vinnytsia: Nova Kniga, 2012. – 680 p.
9. Olyanich A.V. Presentation theory of discourse: monograph / A.V. Olyanich. – Volgograd: The Paradigm, 2004. – 600 p.
10. Osovskaya I.M. Modern German-language family discourse: mental and verbal resource: monograph / I.M. Osovskaya – Chernivtsi: Publishing House «RODOVID», 2013. – 402 p.
11. Perebyynis V.I. Statistical methods for linguists: [educational handbook] / V.I. Perebyynis – Vinnytsia: New book, 2001. – 161 p.
12. Pryhodko A.M. Concepts and conceptual systems in the cognitive-discursive paradigm of linguistics / A.M. Pryhodko – Zaporozhye: Premier, 2008. – 332 p.
13. Rakhilina E. V. Cognitive analysis of subject names: semantics and concordance / E.V. Rakhilina. – [2nd edition] – М.: Publishing Center «Azbukovnik», 2010. – 448 p.
14. Savchuk T.H. Autochthons of the conceptual space of the modern English gastronomic advertising discourse / T.H. Savchuk // Scientific Papers of Volodymyr Vynnychenko, Central Ukrainian State Pedagogical University. Series Philology. – Kropivnitsky: Publisher Lysenko V.F., 2018.
15. Tuldava Yu.A. Problems and methods of quantitative-system research of lexicon / Yu.A. Tuldava. – Tartu: Tartu University, 1987. – 203 p.
16. Cherneyko L.O. Metalinguistics: chaos and order / L.O. Cherneyko // Bulletin of the Moscow University. Ser. 9.: Philology. – 2001. – No. 5. – P. 39-52.

Cognitive map of the modern English gastronomic advertising discourse

T. H. Savchuk

Abstract. The article creates a cognitive map of modern English-language gastronomic advertising discourse, which concentrates the main information for the representatives of the English-speaking ethnic community in this area of life. For this purpose, the system connections between the components of the conceptual system of modern English-language gastronomic advertising discourse – discourse-based concepts-autochthons are verified statistically with the help of quantitative methods in linguistics.

Keywords: *conceptual space, gastronomic discourse, cognitive map, correlation analysis, concept.*

Когнитивная карта современного англоязычного гастрономического рекламного дискурса

Т. Г. Савчук

Аннотация. В статье создается когнитивная карта современного англоязычного гастрономического рекламного дискурса, концентрирующая основную релевантную для представителей англоязычного этносообщества информацию в этой жизненной сфере. Обнаруживаются и с помощью лингвокогнитивных методов статистически верифицируются системные связи между составляющими концептуальной системы современного англоязычного гастрономического рекламного дискурса – дискурсообразующими концептами-автохтонами.

Ключевые слова: *концептуальное пространство, гастрономический дискурс, когнитивная карта, корреляционный анализ, концепт.*

Стратифікації жанрового розмаїття текстів промов президентів Сполучених Штатів

В. І. Савчук

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

м. Переяслав-Хмельницький, Україна

Corresponding author. e-mail: valery_savchuk@ukr.net

Paper received 28.01.18; Revised 03.02.18; Accepted for publication 05.02.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-152VI45-14>

Анотація. У статті викладено результати дослідження жанрового розмаїття президентських промов. Розкрито сутність президентського звернення та його типи, що корелюють з найбільш суттєвими проявами інституту президентства та вважаються типовими зразками його риторичних практик під час перебування на посаді. Обґрунтовано провідні та диференційні характеристики президентських звернень, що найбільш повно відображають інституціональні властивості цієї сфери політичної комунікації.

Ключові слова: дискурс, жанр, типові ознаки, звернення президента, тематика виступу.

Вступ. Провідна роль президентства у суспільстві, особливе сприйняття населенням мовленнєвої діяльності цього інституту, а також розмаїття мовних засобів вирізняє її з поміж існуючих форм політичного дискурсу. Дослідження механізмів ефективності реалізації дискурсу президентів таким чином зумовлює ґрунтовне студіювання специфіки функціонування президентської промови як пріоритетного жанру зануреного в певну семіотичну сферу, яка постає рефлексією шляхів концептуалізації політико-соціальної дійсності реципієнтом.

Короткий огляд публікацій по темі. У дослідженнях останніх років приділено значну увагу лінгвальним властивостям різних зразків президентського дискурсу [14], жанровій специфіці президентської риторики [9; 17; 12; 13] поруч із виявленням структурних і функціональних особливостей текстів промов [6], аналізу мовних, семіотичних і лінгвориторичних засобів переконування [3], ідіостилям різних політичних діячів [3; 7; 12]. Недостатньо розробленим, на жаль, залишається питання стратифікації жанрового розмаїття президентських промов.

З огляду на це, **метою** нашої розвідки є розгляд жанрових ознак текстів президентських промов і виокремлення з існуючої множини провідних і диференційних характеристик президентських звернень, що найбільш повно відображають інституціональні властивості цієї сфери політичної комунікації.

Матеріалом статті слугували тексти промов, а саме щорічних виступів у конгресі, звернень з овалного офісу, згод-балотуватися, інавгураційних, суботніх, агітаційних і прощальних звернень, прес-конференцій, передвиборчих дебатів, програмних заяв і різдвяних звернень останніх 11 президентів Сполучених Штатів.

Результати і їх обговорення. Однією з основних форм реалізації президентського дискурсу є публічний виступ під яким прийнято розуміти «необмежене об'ємом, певним чином структуроване висловлювання, з властивими йому єдиною комунікативної мети, відносної автосемантії і експліцитності засобів усіх рівнів мовної організації» [5, с. 3]. Водночас, поняття публічного виступу набуває ізоморфного характеру з огляду на розмаїття об'єднаних ним текстів, де вагому частку складає властивий саме президентському дискурсу жанр звернення (presidential address), у чому можна пересвідчитися навіть з переліку відомих різновидів: інавгураційне звернення, спеціальне звернення до Конгресу, щорічне звернення президента,

звернення до Конгресу, на з'їздах партій (промови-згоди балотуватися), святкові, прощальні звернення тощо.

Якщо виходити з твердження, що промови цього типу є комунікативним актом орієнтованим на слухача, який не перебуває у відношенні прямої підлеглості оратору та містить розгорнутий аргументативний заклик здійснити суспільно-значущу дію [1, с. 117–128], то доречно вважати зверненням практично будь-який публічний виступ покликаний привертати увагу слухачів. Цілком природним у зв'язку з цим є існування цілої низки різнорівневих ознак їхньої диференціації: семантичний зміст, стилістичне оформлення, тип адресата, просторово-часові умови комунікації, обставини і тематика виступу тощо. На жаль, і значна кількість, і відмінності природи вживаних ознак суттєвого ускладнюють практичну ідентифікацію текстів, віднесених до жанру звернення. Тому, беручи до уваги загальне розуміння наведеного вище поняття доцільним видається розгляд особливостей стратифікації жанрового розмаїття текстів президентських промов.

Аналіз джерел [9; 12; 13, с. 294] засвідчує існування значного масиву даних щодо цієї проблеми. Так, зарубіжними авторами розрізняються жанри асоційовані з усталеними формами прояву політичної системи (партійні програми, дебати, політичні документи тощо), опосередковані засобами медіа (прес-конференція, ток-шоу, реклама тощо), пов'язані зі сферою публічної діяльності (зустрічі з громадянами, політичні форуми) [13, с. 294]. Р. Водак розглядає дві вісі прагматичних настанов текстів промов розрізняючи два укрупнені домени – сфера дії, у межах формується суспільна думка і самопрезентація політика (прес-конференція, інтерв'ю, ток-шоу тощо) і сфера контролю (декларації, укази і т. ін.) [17, с. 211].

Вбачаючи головну інтенцію політичної комунікації у боротьбі за владу, її реалізацію, утримання чи перерозподіл, О.Й. Шейгал пропонується диференціація на епідейктичні (ритуальні), орієнтаційні й агональні [10, с. 246]. Поглиблюючи цю ідею О.В. Спірідовським висувається теза про доцільність розгляду рівня експлікації базової інтенції на певних етапах діяльності політика, найбільш повно втілювану у ході передвиборчої кампанії. Інші етапи, на думку автора, мотивовано необхідністю підтримки існуючої системи відносин, збереження власного місця в цій системі [8, с. 170]. Подібне міркування цілком природно відображає дві ситуативно-контекстні площини президе-

нтського дискурсу – електоральну й управлінську. Якщо перша спрямована на створення підґрунтя для переконування і спонукання, то другий властивий риторичний характер, де домінування частки закликів поступається звітності, або висловленню радощів, скорботи тощо. При цьому вихідною точкою функціонування публічних промов періоду управління вважається експонування президентом своїх лідерських якостей (leadership) [14, с. 96; 12, с. 137].

Проведений таким чином огляд джерел, дозволяє пересвідчитися у доцільності розуміння жанрової палітри президентських виступів як форми організації мовленнєвої дії і відповідного мовленнєвого виступу владної особи, які характеризуються, насамперед, певними комунікативними цілями й організовано згідно специфічної комунікативної ситуації. Крім того, можемо констатувати їхній безпосередній зв'язок з вектором зростання агональності, під якою, з точки зору мовленнєвої діяльності, розуміється модус спілкування за умов конкурентної боротьби двох сторін [11, с. 147]. Її ознаки позначаються на лінгвальній організації промови, наприклад, прямій кореляції збільшення частки лексичних одиниць з пейоративною, інвективною і подібною семантикою, мотиваційно-діяльнісному аспекті – зосередженні всієї вербальної поведінки мовця довкола прагнення здобути електоральну перевагу [9, с. 186] і т. ін. Відповідно, послаблення проявів агональності чи повне нівелювання призводять до маніфестації риторики компромісу, конструктивних пропозицій, аналізу, оцінки, настанов щодо вирішення проблем, що збільшує частку ознак епідейктичної і деліберативної риторики, або часто представленої синтезованою єдністю обох. Звідси ілюкувативною метою президентських звернень управлінського періоду слід вважати здійснення акту переконування, через опис стану справ країни, проблеми чи події репрезентативними та директивними мовленнєвими актами властивими промовама орієнтаційних жанрів.

Якщо структурні, функціональні та семантичні властивості щорічного виступу президента у Конгресі цілком очевидно засвідчують його роль у якості прототипного зразка орієнтаційних жанрів, то питання віднесеності інших видів президентських звернень залишається досить неоднозначним. Так, приміром, в одних джерелах звернення згоди балотуватися ототожнюються з інавгураційними [2, с. 80] на підставі спільної ознаки – ритуальності. Натомість у дослідженні [3, с. 48], усі прояви передвиборчого дискурсу як-от програмна промова, теледебати, інавгураційне звернення тощо, розглядаються у межах ритуальної комунікації. Деякі інші дослідники, навпаки, вбачають у них риси релевантні агональним типам, пов'язуючи це з чинником ситуації.

З огляду на це наступним кроком нашого дослідження було визначення спорідненості та відмінностей існуючих різновидів президентських промов з прототипним зверненням орієнтаційних жанрів – щорічним виступом у Конгресі. Для цього було сформовано таблицю критеріїв типових ознак текстів промов систематизованих у межах трьох груп жанрових площин функціонування президентського дискурсу за джерелом [10]: агональність, орієнтація та ритуальність. Під час здійснення цієї процедури увага зосере-

джувалася на узагальненні відомих даних щодо прототипних зразків промов зазначених різновидів.

Достеменно відомо, що основу епідейктичної промови складає урочиста церемонія, де об'єднання міркувань щодо минулого та майбутнього нації на фоні теперішнього, покликане вшанувати, відзначити певну подію результуючи відсутність новизни повідомлення [4] і мінімізуючи частку полемічних висловлень, що загалом наділяє їх статусом засобу вербалізації національної свідомості шляхом реалізації універсальних когнітивно-прагматичних настанов виражених у домінуванні вітальних (life, prosperity), морально-етичних (dignity, morality), соціально-економічних (family, patriotism, tolerance) і таких інших концептів. Специфічною функцією описуваних типів промов, на відміну від агональних, де домінуючими визнаються агітаційно-спонукальна і впливова функції [9, с. 185], що можна описати як електоральну орієнтованість, а також привертання уваги до існуючих подій, позначення їхньої значущості втілюваних інформаційно-прескриптивною та регулятивною функціями в промовах орієнтаційних жанрів, власне конструювання ними думки широкого загалу [6, с. 162], виявляється інтегративна як спосіб усталення єдиної національної, концептуальної і ціннісної ідентичності [7, с. 252]. Відзначається також і низький рівень формальності пов'язуваний у праці [4, с. 161] зі зверненням до чуттєвої сфери слухачів і їхніх ціннісних орієнтацій. Таким чином, до ознак ритуальних жанрів відносимо інтеграційно-орієнтованість, низьку інформативність (фатичність [10, с. 100]) і ритуалізованість. Крім того, подальший розгляд цього питання [7, с. 252] засвідчив властиву їм інспіративність, декларативність і ретроспективність.

Прототипним зразком агональних видів промов традиційно вважають передвиборчі дебати, конститутивні ознаки яких прямо чи опосередковано вбачають у високих рівнях агітаційності, детермінованої необхідністю здійснення впливу на пряму адресну аудиторію; апологізації образу мовця і негативізації образу опонента як прояву конфронтаційності; інформативності, необхідної для надання адекватної інформації про претендента; аргументативності, вираженої у виваженому і ретельно презентованому змісті передвиборчого процесу з властивим йому значним маніпулятивним потенціалом [9, с. 184–185]. При цьому найбільш суттєвими ознаками є персуазивність й аргументативність.

Площина орієнтаційних жанрів, крім регулятивної функції покликаної конструювати суспільну думку, вирізняється високим рівнем офіційності та риторикою експланаторності, настанов, окресленням перспектив, мобілізацією та згуртуванням довкола політичного курсу лідера держави [15, с. 33, 38], що засвідчує важливість таких ознак як апелюваність, прескриптивність і традиційність. Крім того, промовама цього типу властиві фактографічна, проблемна та коментуюча інформації [2, с. 82], що відображено такими трьома взаємопов'язаними процесами як міркування над цінностями, наданням оцінки важливим проблемам, політичні рекомендації.

Окремої уваги заслуговує думка [16, с. 114] про потенційно високий рівнем сугестивності звернень до нації і виступів у Конгресі, що покликане генерувати в суспільній свідомості образ лідера. Навіть коментарі

трагічних подій, наприклад, терористичні акти 11 вересня 2001 року, презентовано так, що не залишається жодних суперечностей щодо існуючого політичного курсу. На рахунок цього у праці [там само, с. 114] також підкреслюється зв'язок між характером виступу в Конгресі з рівнем рейтингу засвідчуючи тим самим значущість ознаки іміджевої орієнтованості.

Подібна риса характерна і для передвибірчої риторики, проте мова тут йдеться здебільшого про його створення і нав'язування слухачеві щільно поєднаного з прагненням здобути перемогу, у той час як жан-

рам управлінського періоду властиві його підтримка і зміцнення.

Щоб визначити співвіднесення типології президентських промов з критеріями текстів орієнтаційних жанрів взагалі та щорічного виступу у Конгресі зокрема, представимо сукупність розглянутих вище критеріїв у вигляді таблиці (див. таб. 1), де на перетині типів президентського виступу зі змістом втілюваних ознак наведено знаки повного втілення/притаманності ознаки (+), часткової відповідності (+/-) і її повної відсутності/невизначеності (-).

Таблиця 1. Розподіл промов за критеріями типових ознак жанрових площин (агональний, орієнтаційний, інавгураційний) президентського дискурсу

Жанрова площина	Агональна					Орієнтаційна						Ритуальна				Кількість						
	Агітаційність	Пейоративність	Конфронтаційність	Елкторальна орієнтованість	Висока інформативність	Аргументативність	Апелятивність	Інтегративність	Прескредитивність	Іміджева орієнтованість	Традиційність	Коментуюча інформація	Конструювання думки	Інтеграційна орієнтованість	Інспіративність	Декларативність	Ретроспективність	Ритуалізованість	Низька інформативність	типових жанрових ознак	спільних жанрових ознак A+O	спільних жанрових ознак O+P
Щорічний виступ у Конгресі	-	-	-	-	+	-	+	+	+	+	+	+	+	-	-	-	+/-	+	-	7	1	2
Звернення з овального офісу	-	-	-	-	+	-	+	+	+	+	+	+	+	-	+	-	-	+/-	-	7	1	2
Звернення згода-балотуватися	+/-	-	+/-	+	+/-	-	+	+	+/-	+	+	+	+	+	-	-	+/-	-	7	4	2	
Інавгураційне звернення	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	+	-	-	+	+	+	+	+	6	-	2	
Суботнє звернення	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	+	+	-	+	+	+	+/-	+	5	-	3	
Агітаційне звернення	+	+	+	+	+	+	-	-	+	-	-	+	-	-	-	-	-	-	6	2	-	
Прощальне звернення	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	+	+/-	-	+	+	+	+/-	+	+/-	6	-	3
Прес-конференція	-	-	-	-	+	-	+	+	+	+	+	-	-	-	-	-	-	-	6	1	-	
Передвибірчі дебати	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+	-	-	+	-	-	+	-	6	3	2	
Передвибірчі звернення	+	+	+	+	+	+	-	-	+	-	-	-	-	+	-	-	-	-	6	1	1	
Програмна заява	+	-	-	+	-	-	+	-	+/-	+	-	-	+	-	-	-	-	+/-	4	2	1	
Різдвяне звернення	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	+	-	-	+	+	+/-	+	+	6	-	2	

Як це видно з Таб. 1, кількісний аналіз ознак притаманності певних різновидів президентських звернень дозволяє констатувати, що найбільша частка ознак орієнтаційних жанрів належать текстам промов з Овального Офісу в кризових ситуаціях, щорічному зверненні до Конгресу, а також значною мірою зверненням-згодам балотуватися.

До найбільш акцентних критеріїв їхньої систематизації відносимо апелятивність, інтеграційність, прескредитивність, іміджеву-орієнтованість, традиційність, коментуючу інформацію, конструювання думки широкого загалу. Подібні риси рефлексують на такі їхні властивості: 1) спрямованість на формування та вплив на порядок денний політичного курсу країни; 2) взаємозалежність успішності та можливостей втілення владних функцій від здатності й ефективності привертання уваги Конгресу, медіа та суспільства до важливих питань; 3) особлива соціально-рольова конфігурація наслідком якої є більш стрімке, порівнювано з іншими типами виступів, зміщення уваги слухача у бік висвітлюваної президентом проблематики; 4) відсутність конкуренції в сенсі престижу, статусу, доступу до засобів медіа, увагою та зацікавленістю широкого загалу; 5) формування певного ставлення до проблем шляхом рекомендацій чи створення перспективи інтерпретації пропонованого курсу розвитку

країни); 6) підтримка ролі глави виконавчої гілки влади; 7) інформаційно-звітний характер повідомлення; 8) мовлення переконування і закликів.

Розглянуті властивості дозволяють стверджувати, що узагальнюючою фундаментально-іманентною рисою президентського дискурсу періоду управління, відображувану в текстах промов орієнтаційних жанрів, слід вбачати в їхній прагматичній спрямованості – підтримці статусу лідера (leadership), власне латентної форми боротьби за владу – її збереження.

Виходячи з викладеного, убачається цілком правомірним розглядати тексти промов звернень до нації з нагальних, а часом доленосних соціально-економічних і політичних питань (Oval Office Addresses), щорічних звітних звернень до Конгресу (State of the Union Adresses) і виступах згодах балотуватися (Nomination Acceptance Adresses) сукупно як звернень до нації – розгорнуті, заздалегідь підготовлені інформаційно-прескриптивні тексти зорієнтовані на утримання високого статусу президента, власне латентної боротьби за збереження чи/та підвищення показників іміджу, у яких докладно, виразно і переконливо висловлюється позиція президента щодо актуальної, резонансної для країни події чи питання, що у кінцевому підсумку покликане підтримувати образ лідера нації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анисимова Т.В., Гимпельсон Е.Г. Современная деловая риторика. – Волгогр. юрид. ин-т МВД России, 1998. – 236 с.
2. Василенко Е.Н. Ежегодное послание президента парламенту как жанр политического дискурса // Веснік Мазырскага дзяржаўнага педагог. ўніверсітэта імя І. П. Шамякіна, 2011. – №1 (30) – С.79–84.
3. Гайкова О.В. Предвыборный дискурс как жанр политической коммуникации: дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – Волгоград, 2003. – 211 с.
4. Гундаренко О.В. Засоби вираження емоційно-експресивної номінації в американській церемоніальній промові // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского, 2007. – Т. 20 (59). – №3. – Серия : Филология. – 161–166 с.
5. Дубовский Ю.А. Анализ интонации устного текста и его составляющих. – Минск: Высшая школа, 1978. – 140 с.
6. Коваль І.О. Президентський дискурс: сутність, структура, функції, цілі // Стратегічні пріоритети: Науково-аналітичний щоквартальний збірник. – К.: НІСД, 2012. – №3 (24). – С. 158–164.
7. Спиридовский О. В., Щурова Ю. С. Президентское субботнее видеообращение в лингвокультуре США // Язык, коммуникация и социальная среда. – 2012. – № 10. – С. 248–256.
8. Спиридовский О.В. Устойчивость и динамичность в политическом дискурсе // Политическая лингвистика. – Екатеринбург, 2012. – Вып. 4(42). – С. 168–174.
9. Халатян А.Б. Предвыборный дискурс // Политическая лингвистика. – Екатеринбург, 2011. – Вып. 2(36). – С. 180–187.
10. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2004. – 324 с.
11. Шейгал Е. И., Дешевова В.В. Агональность в коммуникации: структура понятия // Вестник Челябинского гос. ун-та, 2009. – Филология. Искусствоведение. – №34 (172). – С.145–148.
12. Campbell K.K., Jamieson H.K. Presidents Creating the Presidency: Deeds Done in Words. – Chicago and London: University of Chicago Press, 2008. – 384 p.
13. Fairclough N. Genres in Political Discourse // Concise Encyclopedia of Pragmatics. edited by Jacob L. Mey. – 2nd ed. – Oxford : Elsevier Ltd., 2009. – P. 293-298.
14. Hoffman D.R., Howard A.D. Addressing the State of the Union: The Evolution and Impact of the President's Big Speech. – Boulder: Lynne Rienner Publishers, 2006 – 213 p.
15. Kelley C. E. Post-9/11 American Presidential Rhetoric. – Plymouth: Lexington Books, 2007. – 340 p.
16. Peake J. S., Eshbaugh-Soha M. The Agenda-setting Impact of Major Presidential TV Addresses // Political Communication, 2008. – P. 113–137.
17. Wodak R. Pragmatics and Critical Discourse Analysis: a cross-disciplinary inquiry // Pragmatics & Cognition. John Benjamin's Publishing Company, 2007. № 15 (1). P. 203-225.

REFERENCES

1. Anisimova T.V., Himpelson E.H. Modern Business Rhetoric. – Volhohrad MVD Law Institute of Russia, 1998. – 236 p.
2. Vasilenko E.N. The Annual Presidential Address to the Parliament as a Genre of Political Discourse // Vesnik of Mazyrskaha I.P. Shamiakin State Pedagogical University, 2011. – №1 (30) – P.79–84.
3. Haikova O.V. Pre-election Discourse as a Genre of Political Communication: Candidate Dissertation in Philological Sciences: 10.02.04. – Volhohrad, 2003. – 211 c.
4. Hundarenko O. The means of Expressing Emotionally-Expressive Nomination in the Texts of American Ceremonial Speech // Scientific Notes of Tavricheskii V.I. Vernadskii National University. – V. 20 (59). – №3. – Series : Philology. – 2007 – 161–166 p.
5. Dubovsky Y.A. Analysis of Intonation of Oral Text and its Components– Minsk: Vysheishaia shkola, 1978. – 140 p.
6. Koval I. O. Presidential Discourse: Essence, Structure, Functions and Objectives // Strategic Priorities: Quarterly Collection of Scientific Works. – K.: NISR, 2012. – №3 (24). – P. 158–164.
7. Spiridovsky O.V., Shchurova Y.S. Presidential Saturday Video Address in the USA // Language, Communication and Social Environment. – 2012. – № 10. – P. 248–256.
8. Spiridovsky O.V. Steadiness and Change in Political Discourse // Political Linguistics. – Ekaterinburh, 2012. – Issue 4(42). – P. 168–174.
9. Khalatian A. Election Discourse// Political Linguistics. – Ekaterinburh, 2012. – Iss. 2(36). – P. 180–187.
10. Sheihal E.I. Semiotics of Political Discourse. – M.: ITDHK «Hnozis», 2004. – 324 p.
11. Sheihal E.I., Deshevova V.V. Agonality in Communication: the structure of the concept // Vestnik of Cheliabinsk State Univ., 2009. – Philology. Art Studies. – №34 (172). – P.145–148.

Genre stratification of the U.S. presidential speeches

V. I. Savchuk

Abstract. The article studies genre varieties in presidential rhetoric. It specifies the notion of presidential address and the types that correlates the most typical features of the presidency commonly found in administration rhetoric. It also describes some leading and differential characteristics of presidential addresses which represent institutional peculiarities of this sphere of political communication.

Keywords: *discourse, genre, typical features, presidential address, topic of speech*

Стратификация жанрового разнообразия текстов речей президентов США

В. И. Савчук

Аннотация. В статье изложены результаты исследования жанрового разнообразия президентских речей. Раскрыто сущность президентского обращения, а также его типы наиболее полно коррелирующие с проявлениями института президентства, считаются типичными образцами его риторических практик во время пребывания на посту. Обоснованны ведущие и дифференциальные характеристики президентских обращений, наиболее полно отображающие институциональные свойства этой сферы политической коммуникации.

Ключевые слова: *дискурс, жанр, типичные признаки, обращение президента, тематика выступления*

Поетика дзуйхіцу в сучасній українській літературі

Т. М. Шевченко

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, Україна, Одеса

Paper received 01.02.18; Revised 04.02.18; Accepted for publication 05.02.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-152VI45-15>

Анотація. У статті йдеться про жанр дзуйхіцу, який став надзвичайно популярним у сучасній українській літературі початку XXI століття. На матеріалі творів К. Москальця, В. Габора, Г. Пагутяк проаналізовано поетику дзуйхіцу, зокрема, його структуру, наративно-ментативну природу. Акцентовано увагу на національних особливостях дзуйхіцу в українському письменстві.

Ключові слова: дзуйхіцу, есе, ментатив, поетика, структура.

Вступ. Сучасна українська література – це об'єднання стилів, напрямів, жанрів, семіотичних систем, які існують у взаємозв'язку і цікаві перетинами й взаємовпливами. Діалог культур, глобалізація, мультикультуралізм – це ті явища, які не минули й мистецтво слова сьогоденної України. Особливо цікавим є «перехрестя» західних і східних цивілізацій, яке викликає посилену увагу з боку дослідників художньої творчості.

Нашу увагу привернув жанр дзуйхіцу, у якому працюють багато українських літераторів сучасності: В. Габор, К. Москалець, Г. Пагутяк тощо. Одними з перших дзуйхіцу почали писати митці з літературної групи ДАК (м. Бахмач), створеної В. Кашкою. Творчість ДАКівців А. Деркача, К. Москальця, М. Туза привертала увагу незвичністю форми, екзотичною образністю, сміливими пошуками художнього втілення. «Для молодих митців це був спосіб самовираження, засіб створення свого світу; і водночас – це шлях розширення меж національної культури й літератури, збагачення її новими мистецькими засобами» [2, с. 158], – вважає Л. Колесникова.

Популярність есе в українській літературі к. XX – початку XXI століття спричинила пошук різних його форм і різновидів. Серед них японський варіант есе дзуйхіцу посідає особливе місце, адже приваблює легкістю, невимушеністю викладу, можливістю створення дискретної моделі часу. К. Москалець навіть запропонував український відповідник цьому жанру – *сплох*, зацентрувавши увагу на записуванні стану свідомості, яка раптово прокинулася й «рветься» на свободу.

Короткий огляд літератури. Осмислення есе як продуктивного жанру в сучасній українській літературі є предметом досліджень С. Балаклицького, Ю. Нестеренко, Н. Мірошкіної, К. Осадчої, Г. Швець, В. Шуть, С. Шебеліста тощо. Вивченню дзуйхіцу як японському жанру присвячено праці Н. Бортнік, Г. Боровичок, В. Горегляда, Т. Григор'євої, Л. Колесникової, Н. Конрада тощо. Поетика дзуйхіцу в українському письменстві тільки-но стає предметом наукових досліджень. Зокрема, пишучи про інтерес членів української літературної групи ДАК до східних художніх жанрів, Л. Колесникова відмітила «проблеми самозбереження і вишталтування національної культури за поваги до інших культур» [2, с. 161].

Мета статті – аналіз поетики дзуйхіцу в сучасній українській літературі, зокрема його ментативної природи, адже це ще не було предметом літературознавчого осмислення.

Матеріалом дослідження є есеїстична творчість В. Габора, Г. Пагутяк, К. Москальця, твори митців літературного об'єднання ДАК. Основний **метод** дослідження – філологічний коментар, застосовувався також метод літературної герменевтики.

Виклад основного матеріалу. Отже, слово «дзуйхі-

цу» буквально перекладається з японської «слідом за пензлем». Цей жанр з'являється в Х ст. в японській літературі і спершу був тісно зв'язаний з ніккі – японським мемуарно-щоденниковим жанром. Однак пізніше японські літератори, що часто поєднували вірші з іншими творами, почали створювати прозу так же, як і поезію, тобто задум і його фінальна фіксація не були розділені «часом чернетки». Так з'явився окремий твір, у якому елементи прози поєднувалися з елементами поезії, мало місце автобіографічно-мемуарне начало та думки викладалися, так би мовити, в чистому вигляді, без особливої обробки. Залишилися відомості, що Кенко Хосі (1283-1350), відомий автор «Записок від нудьги», записував свої думки на клаптиках паперу, якими потім обклеював стіни власного житла. Після його смерті з них було укладено книгу. У такий спосіб заклався метод створення дзуйхіцу: наче між іншим, ненавмисно. Твори являють собою своєрідні «думки вголос» душі, котра вирвалася на свободу. Вони нагадують сполохи, презентуючи своєрідне раптове пробудження мистецької свідомості – несподіване й вибухове. Представлені міркування та думки у таких творах наче виникають спонтанно, експромтом і жодним чином не претендують на істину в останній інстанції. Це швидше запрошення міркувати над сказаним, спів-думати і спів-переживати. Н. Бортнік слушно зазначила: «Головне, що має зробити автор під час написання твору – відобразити красу, не фокусуючись на конкретному предметі, передати швидкоплинність і в той самий час постійність, залишити читачеві простір для роздумів, для власних емоцій і переживань» [1, с. 40].

Ця позиція кореспондує з поглядами Н. Конрада: «Можна сказати, дзуйхіцу народжуються з Порожнечі – незацикленості свідомості на будь-чому, тобто на Свободі. Тому «дзуйхіцу» не можна віднести до жодного “чистого” прозового твору; елементи розповіді, опису, міркування в ньому достатньо барвисто змішані. Правда, елемент “міркування” подекуди відіграє першорядну роль: йому підпорядковуються і розповідь, і опис. До того ж міркування дається у своєрідній формі: воно буває нерідко присвячене авторським емоціям суто ліричного плану. Повного аналогу дзуйхіцу в європейській та американській літературі немає. Найближчим до нього є жанр есе, який чимало запозичив і від письменницьких нотаток чи щоденників»[3]. Український письменник К. Москалець з цього приводу зазначив: «Дзуйхіцу є своєрідним синтезом письма і малювання, таким собі чорно-білим кіно, що встигає зафіксувати творення думок і перелітних вражень, тонких обрисів весняного краєвиду і барв улюбленого кімоно, снування спогадів, віршів, жартів – словом, усього, що врешті складається на повню людського життя. Найближчим відомим нам відповідником дзуйхіцу буде есей – або ж

фрагмент. Я ніколи не сумнівався, що Ніцше, наприклад, писав у жанрі європейського дзуйхіцу»[5, с. 14].

Отже, цьому твору властиві насамперед особливий, філософськи незаангажований погляд на світ, думки й спостереження, викладені поетичною мовою, яка наче виривається назовні з тенет авторської свідомості, і сам автор не чинить жодного опору цьому процесу. Він, натомість, цим процесом насолоджується, заряджаючи цим і читача.

Саме такими є збірки «Людина на крижині», «Сполохи» К. Москальця, «Жорстокість існування», «Кожен день інший», «Потонули в снігах» Г. Пагутяк, «Про що думає людина» В. Габора. У цих творах по-різному здійснюються спроби розібратися про сутність людини в світі, де панує відчуженість, самотність і жорстокість. Кожен містить елемент недосказаності, заклик продовжити міркування у підтексті, тут ідеться про страх, спустошення, насилля, зло і те, як їм можна протистояти; тут відстоюється духовність, закорінена у високому мистецтві, здійснюється спроба осмислення людської сутності з позицій екзистенції і трансценденції. Так, К. Москалець більшою мірою пише про причетність особистості до мистецтва, а також виступає апологетом волі як нікому належності. Лейтмотивом його дзуйхіцу стає свобода творчості, явлена у високій літературі, а також любові як буття. Г. Пагутяк міркує про життя як найвищу людську цінність, наділену Богом, про дар бачити свято в буднях, а красу в потворному. Вона часто переймається питаннями жорстокості й закостенілості, смерті, вічності, автономності особистості, війни і миру в душі й у великому світі. В. Габор пише про вічне з позицій власного досвіду, зупиняється на одержимості душі, самодостатності особистості у сучасному світі. Для осмислення таких складних питань жанр дзуйхіцу підходить якнайкраще: його природна недосказаність, незавершеність, свобода викладу думок, спонтанність міркування, імпровізаційний характер викладу думок створюють неабияк зручну платформу для викладу думок, яку можна розвивати й розвивати далі. Відтак крапка наприкінці тексту аж ніяк не означає завершення думки. Це умовна перерва перед наступним сполохом. Л. Колесникова назвала це продовженням співпраці реципієнта й автора, коли «щоразу текст уводиться до іншого контексту, розкриваючи приховані смисли й зв'язки» [2, с. 162].

Звісно, не всі дзуйхіцу українських літераторів є класичними зразками цього жанру: найближче до них стоять твори із збірки «Кожен день інший» Г. Пагутяк, де зібрано понад 200 зразків цієї змістовної форми: це ліричні й філософські мініатюри, написані раптово, спорадично, а згодом зібрані докупи. Стиль її творів – експресивний, фрази – уривчасті, думки, на перший погляд, виглядають розірваними, невпорядкованими. Кожен твір – вибух емоцій і думок, а всі разом вони – приватна колекція відчуттів. Короткі міркування про життя після смерті, нелегітимність зла, існування, творчість, самотність, відкриття нового – ось далеко не повний перелік тем філософських мініатюр, що зустрічаються в книзі. Деякі твори за обсягом – не більше абзацу, навіть не мають назви. За стилем твори Г. Пагутяк нагадують окремі фрагменти «Записок в узголів'ї» Сей Сьонагон.

Цей же стиль проглядається і в книзі В. Габора «Про що думає людина», де буденним речам – сонцю, дереву, саду, радості, смутку, вулиці, місту тощо – дається ав-

торська характеристика, сповнена філософічності й емоційності. Звісно, в українській літературі є й твори більші за обсягом, у яких використовується поетика дзуйхіцу (збірки «Людина на крижині», «Сполохи» К. Москальця, «Жорстокість існування» Г. Пагутяк). Це аж ніяк не мініатюри і аж ніяк не клаптики паперу з окремими роздумами, складені в ціле. Однак асоціативний характер викладу, наочна особистісна позиція дозволяє виявити в них начало дзуйхіцу. Окремі твори наближуються до розлогих філософських есе – глибоких, ґрунтовних творів. Так, тексти Г. Пагутяк підкреслено екзистенційні й аксіологічні. В. Габор пише щось середнє між есеєм і ліричною мініатюрою, «сполохи» К. Москальця – це критичні відгуки, розвідки, етюди, де предметом осмислення постає насамперед художня творчість. Однак усі ці твори єднає підкреслено авторський характер міркування, діалогічна побудова тексту (діалог часто відбувається із самим собою), асоціативний ланцюг між думками, імпровізаційність, високі творчі імпульси, які зачаровують неабиякою енергетикою слова і парадоксальністю живої, свіжої думки. Крім того, образ автора в усіх творах можна окреслити як образ інформованої, духовно багатої особистості-філософа й естета, що прагне розділити з читачем свою позицію з приводу тих чи інших подій, опінії легко, наче між іншим, природно й невимушено. Тексти насичені східною образністю, яка накладається на українське підґрунтя, частими є звернення до японських і китайських філософів і митців. Їх думки зіставляються з іншими позиціями – українськими, європейськими у цілому, щоб читачеві було легше співвіднести певну шкалу цінностей з власною. Східні погляди на життя, вічність, моральність часто кореспондують з християнськими цінностями. Митці зазвичай виступають апологетами краси й гармонії, відстоюючи їх сутність і з національних, і східно-культурних позицій. Відтак інтелектуалізм тут межує з простотою викладу, філософічність з буденністю, художня образність з буквальним описом життя. Інтертекстуальність – також наочна прикмета власне українських дзуйхіцу.

Так, фабулу твору «Людина на крижині» К. Москальця складає історія про людину, яка раптом опинилася на хиткій крижині й хоче втриматися будь-що. Оповідь про те, як чоловік утримував рівновагу серед танучих снігів, стає для автора приводом для міркувань філософського характеру, іншими словами, автор використовує фабулу як матеріал для ментативних узагальнень, шукаючи відповіді на питання про суголосність дій людини порухам природи, про швидкоплинність людського життя, про чистоту помислів, про Час і Вічність та їх дотичність до буття тощо. Твір складається з п'яти частин, кожна з яких – окрема сходинка в побудові авторської концепції про збіг / незбіг людського часу з Часом зовнішнім. Тож твір, як і давньояпонський дзуйхіцу, є варіацією на тему Вічності в художньому виконанні. Лейтмотив твору – час людський і час зовнішній – об'єднує всі елементи тексту, зціплюючи їх у нероздільне ціле. Весь твір легко укладається в традиційну потрійну схему східного твору-міркування: перший розділ («*окорі*») – зачин (теза), другий-четвертий («*харі*») – виклад (антитеза), п'ятий («*мусубі*») – висновок (синтеза). Звісно, основна частина є найбільшою, являючи розлогіші міркування та несподівані рефлексії. У ній можна виділити свої *окорі* (2), *харі* (3) та *мусубі* (4): природа людського

буття спочатку подається в ідейному плані у вигляді конкретних положень, потім ілюструється, так би мовити, в матеріалізовано-речовому плані у вигляді наочних картин, котрі, зрештою, об'єднуються. Відтак другий розділ – декларативний виклад сутності поняття Вічності («на цій крижині неможливо збудувати ні житла для себе, ані храму для Бога»), третій – показ його на прикладі інших картин («містика дзеркал: закуті в рамку шматки загуслої води, в якій відображається неголене чоловіче лице»), четвертий – детальне пояснення поняття через мікротеми [див. 7, с. 403].

В основній частині твору ментативна оповідь повністю спирається на рефлексивну свідомість гетеродієгетичного наратора – суб'єкта мовлення, який при цьому не є головним героєм твору. Поступово він перетворюється на суб'єкта думки: стає обсерватором і мислителем-філософом. Процес, пов'язаний з відображенням характеру його рефлексії, передає позицію не безпосереднього оповідача подій, а того, хто спостерігає за цими подіями ззовні. Саме він перетворюється на мислителя (екзогітатора), який моделює вісь часу, що властиво дзуйхці. У модусі ментативної оповіді постає не просто внутрішній світ, стихія переживань, почуттів оповідача. Тут важлива сама ментальна подія осягнення проминальності часу, крихкості людського буття. Наратор перетворюється на мислителя, який кризові обставини сприймає як можливість оновлення й саморозвитку. Він же окреслює специфічну модель часу: її штрихи розкидані по всьому тексту, відтак міркування не мають цілісного характеру, а нагадують мозаїку, зіткану з множинностей. Цьому служать й інші прийоми східної поезики оформлення думок. Серед них своєрідний прийом «*ко-о*», буквально «заклик-відгук»: в одному місці тексту дається певна фраза, думка, вислів, простий образ чи просто поняття, які тут же чи в іншій частині твору розвиваються (вони можуть бути аналогами, а можуть бути паралельними, такими, що кореспондують чи дотичні до перших). Цей прийом зумовлює так званий конструкційний паралелізм у синтаксичному плані. Наявністю такого «перегукування» є формальним показником єдності твору. Так, на початку твору автор ставить питання: «Куди йому [чоловіку] подітися, коли він – крига, а не діамант, сіль, а не алмаз?» [4, с. 4]. У кінці його читаємо: «Треба за будь-яку ціну зберегти рівновагу... Ще жодна крижина не здіймалася в небо цілою» [4, с. 7]; у першому розділі створено образ Людини, яка опинилася на перетині двох рухів – води й гусячої зграї, у п'ятому його «домальовано» – перед читачем постає особистість, яка зникла на перетині інших двох рухів – небесної блакиті Вітанії та нірвани. Функції використаного прийому «*ко-о*» в есеї «Людина на крижині» першорядні: завдяки цьому весь спектр міркувань наче офарблюється в сувору рамку, причому не формально й механічно, а збалансовано й органічно: «відгук» дає той же «заклик», тільки в уточненому й розгорнутішому вигляді. А це можливо тільки в тому випадку, якщо думки й образи «заклику» пройшли через картину ілюстративної розповіді й збагатилися завдяки цьому новим змістом.

Ще одним цікавим прийомом дзуйхці є «*гарютенсей*»: буквально «потрапити драконові в зіниці». Йдеться про прикмети закінчення розділів і цілого твору, що обов'язково має містити речення чи абзац, де певна філософська позиція у своєрідний спосіб узагальнюється, підсумовується. К. Москалець, концепція рівноваги

якого до останнього рядка все ж таки залишалася до кінця непроясненою, наприкінці твору одним реченням наче розставляє крапки над «і», представляючи так звану регресивну розв'язку, що містить і частину знакових елементів експозиції: «І пливе собі далі, щосили зберігаючи рівновагу або, іншими словами, час» [4, с. 8].

Продемонструємо особливості поезики дзуйхці й на прикладі іншого твору – «Дар безсоння» К. Москальця, якому автор надав підзаголовок «Історія хвороби, написана самим автором». Есеї присвячений безсонню, яке, за словами наратора, мучило його кілька років. У вступі він пояснює вибір теми: тільки за посередництва письма можна виробити стійке ставлення до будь-чого, в тому числі й до безсоння: «Безсоння нічим не краще, але нічим не гірше за любов, заздрощі, цироз печінки або, скажімо, за нерозв'язальну наукову проблему. Воно так само скеровує на себе сукупність інтенцій уваги, так само перешкоджає бачити решту світу» [4, с. 52]. Твір складається з трьох частин. У першій автор «обґрунтовує» вибір власного міркування та порівнює його зі Словом та Царством Божим. Тут же він «шукає» виходу з безсоння. Друга частина – погляд на безсоння з філософської точки зору. Третя – розгляд безсоння з психологічної і навіть медичної позицій. Сам наратор зізнається, що писав твір протягом кількох місяців, а задум виношував кілька років, а потім наче випустив думки на волю. Власні міркування названо дикими кінями, наратору ж відведено скромну роль берейтера, який прагне їх приборкати.

Твір являє собою потік свідомості, у якому презентовано міркування різного характеру: філософські узагальнення, осмислення пережитого, ментативні замітки й нотатки. Розмисли й сентеції дозволяють зіставити за часто несподіваними асоціативним принципом і контрастом явища навколишнього світу чи людські почуття. Насамперед, перераховуються переваги безсоння, здійснюється спроба філософського погляду на це явище, яке найчастіше названо «даром». На контрасті тлумачень безсоння виникає алгоритм побудови авторського ментативу: майже примусове включення й занурення читача в дискусію про сон і безсоння як зв'язок між світами, а відтак і в складні процеси осмислення вічності. Порівнюючи, зіставляючи експліцитний та імпліцитний плани тексту, декодує підтекст у всіх його ланцюжках, читач, слідуючи за пензлем мислителя, долучається до умовиводів, парадоксальних тверджень, розвиває думки автора про життя, яке не є сном, про творчість як звільнення, про безсмертя як шлях належного образу життя тощо.

Стилістика цього твору є класичною для дзуйхці: потік свідомості, що нагадує вибух творчої енергії назовні, ілюзія оголення мислительних дій автора, котрі «спалахують» і дають підстави для несподіваних означень буденним і звичним речам, складають її суть. Саме під час цих «вибухів» і відбувається ментальна подія як осягання, що породжує мислетворчість. У творі можна простежити таку її стратегію існування: окреслення ментального поля наратором (сон і безсоння як частина буття митця), вхід до цього ментального поля (судження, окреслення певних позицій: сон і життя, життя як музичний твір, буття словом, сон як безсмертя тощо), заглиблення в ментальне поле (перехід від конкретних міркувань, переживань про безсоння до загальних, ширших, наприклад про нього як дар).

Ментативна поетика цього твору базується на: 1) рефлексії як підґрунті образотворення й сенсопородження та авторефлексії як націленості аналітичної думки на специфіку творчості як такої і письменницької зокрема; 2) автонарації як механізму саморозуміння й самопобудови суб'єкта, котра трансформується на «квантор усе-загальності»: розмисли «про себе» й «навколо себе» перетворюються на узагальнення «для всіх» і «в цілому»; 3) побудові оповіді на чуттєвій основі: емоційно-чуттєва сфера наратора / мислителя стає відкритою для предметно-чуттєвих пошуків, націлених на мислетворчість в образній формі; 4) реалізмі роздумів і переживань: мається на увазі не справжність, а істинність роздумів, їх живий характер, коли вони подаються не як готові, а в процесі, «наживо». «Їх характер найближче передають японські слова «макото» – істина й «дзен» – дійсна природа речей»[6, с. 36]. Твору властиві суголосність і синхронність процесів пізнання й процесів їх фіксації у творі: висловлювання стають дієвими, адже майже одночасно народжуються й фіксуються. Такий «реалізм» напрочуд приваблює й читача «оголенням» процесу мислення вголос; 5) автотематизмі як концентричності мислення: у К. Москальця у творі «Дар безсоння», як і в дзуйхіцу інших українських літераторів, є чимало спільних тем для розмислів: творчість як дар, безсоння, свобода як нікомуналежність, краса, гармонія, вічність. Їх же можна знайти у творах японських

авторів дзуйхіцу – класиків жанру: Сей Сьонагон, Камоно Їомея, Кенко Хосі. Ці теми породжують образи, які від твору до твору розвиваються, доповнюються, ніби спалахуючи новими гранями голографічного зображення.

ВИСНОВКИ. Таким чином, аналіз поетики дзуйхіцу в сучасній українській літературі засвідчив її ментативну природу, засновану на рефлексивності й чуттєвості. Популярність такого східного варіанту есе серед українських літераторів початку ХХІ століття можна пояснити його легкою формою, вільною композицією, можливістю продовження в будь-який момент, ненав'язливою філософічністю. Ці риси повною мірою відповідають європейському розумінню образності в есе, афористичності, налаштованості на розмовну інтонацію й лексику, закладені ще засновником жанру М. Монтенем. Такі твори відкривають неабиякі можливості демонстрації рекурсивного мислення, його «самозвільнення», художніх пошуків. Національна й східна образність виявляються плідною платформою мислепородження, рефлексії. Українські митці сприймають дзуйхіцу як поле для творчих полікультурних експериментів, як платформу для пошуків нової художності. Вплив східних традицій відчувається не тільки в можливості писати есеї з ефектом незавершеності, а й творчо переосмислювати східні цінності, екстраполюючи їх на українське підґрунтя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бортнік Н. Головні особливості жанру дзуйхіцу (на матеріалі твору «Записки в узголів'ї» Сей Шьонагон) // Science and Education a New Dimension. Philology, II(7), Issue: 34. – 2014. – С. 40-42.
2. Колесникова Л. Часо-простір японських дзуйхіцу та «сплохів» Костя Москальця / Л. Колесникова // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки / Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2013. – № 11 (260) : Філософські науки. – С.158-163.
3. Конрад Н. О произведении Темэя [Електронний ресурс] Режим доступа: <http://www.philology.ru/literature4/konrad-79a.htm>
4. Москалец К. Людина на крижині – К., Критика, 1999. – 256 с.
5. Москалец К. Про дзуйхіцу // К. Москалец. Сполохи. – Львів : Піраміда, 2014. – С. 14-15.
6. Гуйчиева Г. У. Некоторые особенности классической японской поэтики [Текст] // Современная филология: материалы Междунар. науч. конф. (г. Уфа, апрель 2011 г.). – Уфа: Лето, 2011. – С. 34-36.
7. Шевченко Т. Жанрові особливості публіцистики Костянтина Москальця // Споконвіку було слово... Збірник на пошану професора Олександра Александрова з нагоди його 60-річчя. – Одеса: Астропринт, 2007. – С. 400-408.

REFERENCES

1. Bortnik N.D. Main features of dzuihitsu (based on Sei Shonagon's "The Pillow Book") // Science and Education a New Dimension. Philology, II (7), Issue: 34. – 2014. – pp. 40-42.
2. Kolesnikova L. Japanese dzuihitsu in time and space and "flashes" of Kost' Moskalets / L. Kolesnikova // Scientific bulletin of Eastern European L. Ukrainka National University. – Lutsk, 2013. – Issue: 11 (260): Philosophical sciences. – pp.158-163.
3. Konrad N.O. About works of Chōmei [Electronic resource]. – Access: <http://www.philology.ru/literature4/konrad-79a.htm>
4. Moskalets K. A person on a glacier. – Kyiv, Kritika, 1999. – 256 p.
5. Moskalets K. About dzuihitsu // K. Moskalets. Flashes. – Lviv: Pyramid, 2014. – pp. 14-15.
6. Tuichieva H.U. Some features of classical Japanese poetics [Text] // Modern philology: materials of international scientific conference (Ufa, April 2011). – Ufa, 2011. – pp. 34-36.
7. Shevchenko T.M. Genre features of K. Moskalets's journalism // From time immemorial there was a word... Scientific compilation in honour of Professor Aleksandrov's 60th anniversary. – Odessa, Astroprint. – 2007. – pp. 400-408.

Poetics of dzuihitsu in modern Ukrainian literature

T. M. Shevchenko

Аннотация. В статье идет речь о жанре дзуйхицу, очень популярном в современной украинской литературе начала ХХІ века. На материале приведенный К. Москальца, В. Габора, Г. Пагутяк проанализирована поэтика дзуйхицу, в частности, его структура, нарративно-ментативная природа. Акцентировано внимание на национальных особенностях дзуйхицу в украинском писательском творчестве.

Ключевые слова: дзуйхицу, ессе, ментатив, поэтика, структура.

Поэтика дзуйхицу в современной украинской литературе

T. M. Shevchenko

Abstract. The article is about dzuihitsu as a genre, which is very popular in modern Ukrainian literature in the beginning of the ХХІ century. Poetics, structure and narrative-mentative nature of dzuihitsu are analysed based on works of K. Moskalets, V. Habor, H. Pahutyak. Emphasis is made on national features of dzuihitsu in works of Ukrainian writers.

Keywords: dzuihitsu, essay, mentative, poetics, structure.

Надністрянський говір у художній мові Б. Лепкого

Х. М. Стецик, Л. А. Добровольська

Національний авіаційний університет
Corresponding author. E-mail: chrystyna1991@ukr.net

Paper received 05.02.18; Revised 08.02.18; Accepted for publication 09.02.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-152VI45-16>

Анотація. У статті досліджено художню мову Б. Лепкого з погляду відображення в ній надністрянського говору. Проаналізовано особливості використання надністрянських діалектних рис у контексті розвитку тогочасної літературної мови в Західній Україні. Визначено статус і функціональне навантаження говіркових елементів у структурі художнього тексту Б. Лепкого.

Ключові слова: надністрянський говір, діалектизм, літературна мова, художня мова, мовна норма.

Проблема взаємодії художньої мови і територіальних діалектів актуальна в сучасному українському мовознавстві. Аналіз відображення говорів у мові художньої літератури дає змогу простежити особливості літературно-діалектної взаємодії, виявити, які з діалектних рис, у якому обсязі, яким чином і з якою метою вжиті в мові художніх творів.

Використання гуцульського, покутського, бойківського, буковинського говорів в українській художній літературі неодноразово ставало об'єктом лінгвістичного вивчення. Специфіку відображення цих діалектів у мові художніх творів проаналізовано в працях Ф. Жилка [3], Б. Кобилянського [5], В. Грещука і В. Грещук [2], І. Матвіяса [8; 9] та ін. Надністрянський говір у такому плані досліджено значно менше. Предметом вивчення стали надністрянські діалектні елементи в художньому мовленні Б. Голода [1], М. Шашкевича [4], М. Яцкова [10]. Мова художніх творів Б. Лепкого з погляду відображення в ній надністрянського говору ще не була об'єктом дослідження, що зумовлює актуальність теми нашої розвідки.

Метою статті є проаналізувати специфіку використання надністрянських діалектних рис у художній мові Б. Лепкого.

“Дослідники діалектів і говорів, що визначають якусь індивідуальність, спирають свої висновки здебільшого на живій мові оточення в дитинстві, а далі в школах у юнацькому та молодечому віці даного автора” [4, 193]. Мовна особистість Б. Лепкого формувалася під впливом народної мови, в оточенні фольклорної стихії. Локальним докільям письменника, з якого він виростав, говірками, в ареалі яких провів юнацькі роки, були подільські і надністрянські: до шести років Б. Лепкий жив на території поширення подільського діалекту – в с. Крегулець Гусятинського району, з яким після переїзду в шестирічному віці на Бережанщину контактів не мав; дитинство і юність минали в ареалі надністрянського говору – в селах Поручин і Жуків Бережанського району та в місті Бережани. Саме надністрянські говірки, з носіями яких автор мав живе контактування в усвідомленому віці, більше вплинули на формування мовної особистості Б. Лепкого. Як згадує письменник, він у Поручині “пізнав село та зжився з сільським народом” [7, с. 478] – отже, добре засвоїв його мову – діалектну надністрянську.

Художня мова Б. Лепкого позначена впливом надністрянської живомовної стихії, характеризується активним уживанням надністрянських діалектних форм – фонетичних, морфологічних, синтаксичних, лексичних.

У книзі “Писання”, яку впорядкував і пояснення та примітки до творів якої написав Б. Лепкий 1922 року, знаходимо свідчення письменника про мотиви викорис-

тання ним діалектизмів у художніх текстах: “Я бачив людей, що були їй (події) причасні, зживався з ними, відчував їх горе і кривду і переносив те все на папір своїм власним, невишуканим і несилюваним способом. Я чув їх голос, їх крик розпуки і хотів закріпити їх на папері. Звідси ці провіціалізми, ці неграматичности, які легко стрінати в моїх писаннях. Мені здавалося, що коли я скажу моїм героям говорити літературною мовою, так це буде примус, бо вони нею ніколи не балакали. Маєстат життя, з усім своїм горем і щастям, з радістю і смутком був для мене важніший від чорнильних приписів” [7, с. 459–460].

Отже, Б. Лепкий розмежував ресурси літературної мови та діалекту і наявність говіркових одиниць у своїх новелах і оповіданнях мотивував необхідністю якомога точніше відтворити мову персонажів з усіма її виявами, зокрема й діалектними, завдяки чому досягти художньої переконливості в зображенні героїв твору.

Визначити, які надністрянські діалектизми вжиті в мові прози Б. Лепкого свідомо, як стилістичний засіб, а які потрапили в художнє мовлення мимоволі, випадково, досить складно. Для сучасного носія мови, наприклад, доречними, художньо виправданими будуть говіркові одиниці в такому сегменті тексту:

“Ідь на попівство і кажи, щоби тобі дали їсти, а коньом, як видихаються, всип зерна. Ми підємо городами. Та це скажи в кухні, най для нас ладять вечерю, чуєш?” [6, с. 24].

Відображені в мові героя твору надністрянські говіркові риси – закінчення –ом у давальному відмінку множини іменників, частка *най* – у наведеному контексті виконують художні функції, але, очевидно, діалектну належність таких мовних форм автор не усвідомлював, оскільки жвивав їх і в нехудожніх текстах. Так, в історичному нарисі “Чекає нас велика річ” Б. Лепкий використовує флексію –ом, пор.: *Була се чиста комедія, от так, щоб людьом блахмана пустити* [7, с. 16]. Частка *най* фіксується, наприклад, у літературознавчому дослідженні письменника “Начерк історії української літератури”: *Крім того, єї милість дядина пані має кожної неділі справляти обід, ... а колиб зайхав який гість, то най се урядить через якогось доброго слугу* [7, с. 193].

У дослідженні особливостей вживання Б. Лепким елементів надністрянського говору необхідно зосередити увагу на тому, в яких контекстах і якою мірою використовує письменник діалектні форми в мові малої прози, що дасть змогу визначити, які елементи надністрянського говору Б. Лепкий вводив у твори цілеспрямовано, для досягнення художньої мети, а які – як звичайні, стилістично нейтральні мовні одиниці.

Лише в мові героїв художніх творів Б. Лепкого відображені такі елементи наддністрянського говору:

- голосний *i* замість *a* після м'яких приголосних і шиплячих: - Ну ходи вже, ходи, не *колідуї* за порогом – бурмотіла стара, відчиняючи засувом хату [7, с. 185];

- приставний *v* на початку слова перед приголосними: “Тут таг! Ну, чого випулила *вочі*? Не бачила чоловіка чи що?” [7, с. 388];

- іменники у формі двоїни: О, що богач, то кажу... Дасть *дві ниви*, і пару волів, і *дві корови* і скриню. Як гадаєте, зле? [7, с. 96];

- закінчення *-iv* у родовому відмінку множини іменників: - *З хмарів* читає – додала бабуся [7, с. 290];

- флексія *-ex* у давальному відмінку множинних іменників: Тепер, коли я його при якій оказії здиблю, то скажу йому так: пильнуйте, пане мачальнику, щоби ви своїх пальців у громадських *грошех* не мачали [7, с. 43];

- енклітичні форми особових займенників: “О, виш, дідова! Як заорав! Бодай *му* так дідьки вилами спину орали” [7, с. 75];

- частка *няй* у наказовому способі дієслів: *Няй* отець духовні *будуть* вибачні і *няй* на мене не *гніваються*! [7, с. 267];

- форми майбутнього часу, утворені з *бути* і дієслова в минулому часі: - Твій чоловік Нута, – говорив вернувши з міста додому, – *буде мав* багато грошей, дуже багато, страх як багато грошей! [7, с. 191];

- фонетично змінені залишки перфекта в минулому часі дієслів: - Сусе Христе! *Забравесь* мені рідні діти, а тепер мене такий паршак мамунею кличе! – бурмотіла під носом [7, с. 185];

- прийменник *біз* у значенні ‘через’: А йно як напеться і лице і руки і ноги трохи обмие, то *тікайте* з хати. *Тікайте біз* подвірре, *біз* садок, *біз* загумінок, на першу межу [7, с. 292];

- частки *йно*, *ая*, *чей*, вигуки *адіть*, *ігій*, *мой*, сполучник *нім*: Роби, синоньку, як знаєш. Я тобі женитися не бороню, щобиш не нарікав на мене. А *йно* бери собі гідну [7, с. 40], - Ге, ге, паничу! Колись воно було, *ая*, було... І садок був і хата була і поле... [7, с. 82], Пізно приходите, господарю, дуже пізно. Але спробуємо, *чей* ласка божа поможе [7, с. 292], Як я колись тут ... їздив, то сонце вже було геть-геть, – і ми не спізналися. А нині? *Адіть*, де сонінько! [7, с. 61], Усьо швидко тай швидко, так як би чоловік мав десять рук. *Ізій!* [7, с. 66], *Мой!* Таж він ціле життя в арешті не сидів, нікого до криміналу не завдав, громаду ніколи не зрадив [7, с. 76], — Лишися коло коний, *нім* зерно з'їдять, а я піду спитати [7, с. 144].

Включення зазначених наддністрянських говіркових елементів тільки в мову персонажів твору свідчить про наявність установки у свідомості автора на сприймання їх як діалектних і намагання використовувати зі стилістичною метою – для мовної характеристики героїв, їхн соціальної та етнографічної ідентифікації. Усвідомлюючи діалектну належність ужитих мовних одиниць, Б. Лепкий супроводжує деякі з них коментарями. У примітках до творів подано тлумачення таких діалектних форм: *буде мав* – “матиме, такого *futurum* уживають скрізь у Галичині” [7, с. 472], *щобисьте роботу скінчили* – “щоб роботу скінчили єсьте; щоб ви роботу скінчили; форма вживана мало що не скрізь у східній Галичині” [7, с. 472], *ая* – “так, так!” [7, с. 472], *адіть* – “адивіть! А глядіть!” [7, с. 472].

Як показує аналіз матеріалу, найчастіше Б. Лепкий уживає елементи наддністрянського говору у функції літературної мови, вводить діалектні одиниці як нормативні компоненти і в мову автора, що в умовах розвитку тогочасної західноукраїнської літературної мови було явищем природним і закономірним. Як відомо, у період функціонування західноукраїнського варіанта літературної мови, орієнтованого на місцеві діалекти, говіркові елементи проникали в художню мову стихійно, без спеціальної стилістичної настанови. Без заделегідь визначеної художньої мети у творах Б. Лепкого використано такі, наприклад, діалектні риси: голосний *e* замість *o* після шиплячих (вечерниці), *o* на місці *a* перед складом з наголошеним *a* (богач), твердий *p* (вечеру), приголосний *ф* на місці звукосполучення *хв* (фіст); закінчення *-ови*, *-еви* в давальному відмінку однини іменників чоловічого роду (кумови, купцеви), флексія *-и* в родовому, давальному, місцевому відмінках однини іменників жіночого роду (чести, незалежності), прикметники у вищому ступені порівняння з суфіксом *-йиш-* (сильніший, яснійший), редульовані вказівні займенники (тоті), дієслова з суфіксом *-чи* в неозначеній формі (утечи, оббичи), частки *най*, *коби* та ін.

Більшість засвідчених у художній мові Б. Лепкого наддністрянських діалектних рис уживаються спорадично, фіксуються лише в окремих позиціях, однак вони добре відбивають специфіку наддністрянського говору у фонетиці, морфології і синтаксисі.

Мова творів Б. Лепкого засвідчує широке використання наддністрянської діалектної лексики. До багатьох говіркових слів письменник у примітках до творів і, рідше, безпосередньо в тексті подає тлумачення, що свідчить про авторське ставлення до них як до лексем територіально обмеженої сфери вживання, напр.: *пирого* – “вареники з пшеничної муки, начинені картоплею і сиром та присмаженою на маслі, або на олію (олії) цибулею. Їх їдять зі смитаною” [7, с. 474]; *торбійка* – “бідна, така що з торбою за прошенням хлібом ходить; торбій-наший” [7, с. 469]; *бичевно* – “прут, до якого прикріплений батіг; бичевна бувають гладкі і плетені з кількох прутів” [7, с. 469]; *праник* – “ковенька, котрою переться білля” [7, с. 475]; *веренька* – “веретка, грубе, дешеве полотно рядно, котрим застелюють віз, в дощ вбірають на плечі, носять у йому траву і т.д.” [7, с. 468]; *рантух* – “біла хустка, якою завязувалися жінки на велике свято, кругом голови, тоді попід бороду і кінець знов на голову” [7, с. 478]; *баламут* – “мішок на обрік (овес з січкою), який причіпали на попасі до дишля, щоб з нього коні їли” [7, с. 480]; *обійсте* – “загорода, себто хата з подвіррем та хлівами й стодолюю” [7, с. 475]; *сестрінка* – “донька сестри” [7, с. 474]; *фатка* – “сітка на дручку до ловлення риби” [7, с. 468]; *куртина* – “це в Поручині коротка опанча. Куртини носять однаково жінки й мушцини, старі й молоді, ціле село; тільки на щодень темні, а на свято здебільшого білі” [7, с. 473]; *родичі* – “це у Східній Галичині не свояки, а батьки, себто: батько й мати. Свояків називають – родина, братів і сестер – ріднею” [7, с. 469].

Безпосередньо в тексті Б. Лепкий пояснює значення діалектного слова *тета*, пор.: - *Тето* – озвалася Настя (всі старші, здавна знайомі жінки приходять нам *тетами*), слухайте, тето, чи небіщика можна побачити? [7, с. 275].

Більшість лексичних діалектизмів, прокоментованих автором, – це лексеми, що називають явища позамовної дійсності, які в літературній мові не мають однослівних відповідників. Вони позначають сегменти матеріальної і духовної культури галичан, тобто виконують передусім номінативно-пізнавальну функцію. Очевидно, вживання у творах таких діалектних лексем і розлоге їх плуначення зумовлене бажанням письменника поширити знання про народне життя Галичини за межі цього регіону.

Надністрянська діалектна лексика в художніх творах Б. Лепкого відображена в мові персонажів та в мові автора і представлена різними лексико-тематичними групами слів, зокрема назвами осіб за родинними стосунками, віковими особливостями, родом діяльності, зовнішніми і внутрішніми ознаками (*стрий* ‘батьків брат’, *тета* ‘старша жінка’, *сараче* ‘бідолаха’), найменуваннями житлових і господарських будівель та їх частин (*утихлір* ‘приміщення для зерна’, *стрих* ‘горіще над хатою’), номінаціями предметів домашнього побуту, знарядь праці (*келішок* ‘чарка’, *обрус* ‘скатертина’, *рискаль* ‘лопата’, *горнець* ‘гличик на молоко’), назвами одягу (*кафтан* ‘верхній одяг; коротке пальто зі складка-

ми ззаду’, *рантух* ‘святковий головний убір заміжньої жінки – біла, тонка хустка’), найменуваннями їжі, напоїв, продуктів харчування (*пирого* ‘вареники’, *зупа* ‘суп’, *гарбата* ‘чай’), назвами тварин і рослин (*товар* ‘худоба’, *бузьок* ‘лелека’, *дріб* ‘домашня птиця’, *сверциок* ‘цвіркун’, *нетля* ‘нічний метелик’, *базник* ‘бузок’), номінаціями абстрактних понять (*хосен* ‘користь’, *публіка* ‘ганьба’, *празник* ‘свято, храм’).

Отже, у художніх текстах Б. Лепкого відображено низку різнорівневих надністрянських говіркових форм. Дослідження складу надністрянських діалектних рис у мові автора і в мові персонажів художніх творів показує, що деякі говіркові одиниці використано як засіб досягнення стилістичних завдань. Уведення автором окремих фонетичних і морфологічних діалектизмів тільки в мовлення персонажів вказує на спробу усвідомленого підходу до використання надністрянського говору. Однак більшість засвідчених у творах діалектних одиниць, ужитих як у мовних партіях героїв, так і в мові автора, виступають стилістично нейтральною складовою художнього мовлення, вжиті як нормативний компонент тогочасної західноукраїнської літературної мови.

ЛІТЕРАТУРА

- Грещук В. Надністрянський діалект у мові новел та оповідань Б. Голода/В. Грещук, В. Грещук // Рідне слово в етнокультурному вимірі. Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції.-Дрогобич, 2011.-С. 93-102.
- Грещук В. Південно-західні діалекти в українській художній мові. Нарис/В. Грещук, В. Грещук.-Івано-Франківськ, 2010.-309с.
- Жилко Ф. Т. Мова новел Марка Черемшини / Ф. Т. Жилко // Українська мова і література в школі.-1954.-№4.-С. 20–31.
- Кисілевський К. Говорові особливості Шашкевичевої мови // Маркіян Шашкевич на Заході/–Вінніпег, 2007.– С. 193 – 205.
- Кобилянський Б. В. Діалект і літературна мова / Б. В. Кобилянський.-К., 1960.-276 с.
- Лепкий Б. Кара та інші оповідання / Б. Лепкий. – Львів, 1905. – 182 с.
- Лепкий Б. Писання: твори в 2 т. / Б. Лепкий. – Київ, 1922. – Т. 2. – 493 с.
- Матвіяс І. Відображення говорів у мові творів Леся Мартовича / І. Матвіяс // Культура слова.-Вип. 73.-К., 2010.-С. 80 – 84.
- Матвіяс І. Г. Відображення гуцульського говору в мові творів Марка Черемшини / І. Г. Матвіяс // Мовознавство.-2011.-№ 2.-С. 14-18.
- Матвіяс І. Діалектизми в мові творів Михайла Яцкова / І. Матвіяс // Українська мова. – 2013. – № 1. – С. 20 – 23.

REFERENCES

- Greshchuk V. The above Dniester dialect in the language of short stories and short stories by B. Golod / Vasyl Greshchuk, Valentyna Greshchuk // Native Word in Ethnocultural Dimension: Materials of the 3 International Scientific and Practical Conference. – Drohobych, 2011. – P. 93-102.
- Greshchuk V. Southwestern dialects in the Ukrainian artistic language. Essay / Vasyl Greshchuk, Valentyna Greshchuk. - Ivano-Frankivsk, 2010.
- Zhylko F. T. The language of the novels of Marko Cheremshyna / T. F. Zhylko // Ukrainian Language and Literature at School. – 1954. – 4. – P. 20-31.
- Kysilevskiy K. Dialectal features of the language of Shashkevych / Markiyan Shashkevych West. Winnipeg, 2007. – P. 193-205.
- Kobylyansky B. Dialect and literary language / B. Kobylyansky. – Kyiv, 1960.
- Lepky B. Punishment and other stories / B. Lepky. – Lviv, 1905. – 182.
- Lepky B. Pysannia: a 2-story volumes / B. Lepky. – Kyiv, 1922. – V. 2. – 493.
- Matviyas J. The Reflection of dialect peculiarities in the language of Martovych Les / J. Matviyas // Culture of the word. – 73. – K., 2010. – P. 80-84.
- Matviyas J. The Reflection of hutsul dialect in the works by Marko Cheremshyna/J. Matviyas//Linguistics.-2011.-2.-P. 14-18.
- Matviyas J. The dialecticisms in the language of works by M. Jatskiv / J. Matviyas // Ukrainian Language. – 2013. – 1. – P. 20 – 23.

The above Dniester dialect in the artistic language of B. Lepky

Ch. M. Stetsyk, L. A. Dobrovol'ska

Abstract. In this article the artistic language of B. Lepky in terms of reflecting it Upper-Dniester dialect is explored. The features of dialect use in the context of contemporary literary language in western Ukraine are analyzed. The status and functional loading of dialectal elements in the structure of B. Lepky literary text is determined. It is established, that the use by the author most of Upper-Dniester dialectal units in works is not as associated with stylistic guidelines. In the conditions of instability and lack of normalization and codification of literary language writer was focusing on language with local dialects, spontaneously, unconsciously introduced Upper-Dniester dialectal elements in literary texts without predetermined stylistic goal.

Keywords: Upper-Dniester dialect, dialecticism, literary language, art language, language norms.

Надністрянський говор в художественном языкe Б. Лепкого

Х. М. Стецик, Л. А. Добровольская

Аннотация. В статье исследован художественный язык Лепкого с точки зрения отражения в нем надднестровского говора. Проанализированы особенности использования надднестрянских диалектных черт в контексте развития тогдашнего литературного языка в Западной Украине. Определены статус и функциональная нагрузка диалектных элементов в структуре художественного текста Б. Лепкого.

Ключевые слова: надднестрянский говор, диалектизм, литературный язык, художественная речь, языковая норма.

Модификация информационной структуры и статуса референта SN_2 , как факторы возникновения предикативных отношений в предложениях с атрибутивным дополнением

Ю. Л. Зеленая

Львовский Национальный университет имени Ивана Франко г. Львов, Украина

Paper received 17.01.18; Revised 22.01.18; Accepted for publication 24.01.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-Ph2018-152VI45-17>

Аннотация. Статья посвящена анализу модификации информационной структуры и статуса референта в предложениях, содержащих атрибутивное дополнение. Учитывая виды интерпретации атрибутивных предложений и, исходя из результатов проведенного контекстуального анализа, становится возможным доказать, что изменение аргументативной структуры в глагольной синтагме дает основания трактовать атрибутивный глагол вместе с элементами SN_2 и X , как предикативный фокус предложения и позволяет считать его сложным вторичным предикатом.

Ключевые слова: информационная структура предложения, статус референта, категория предикативности, категория атрибутивности, аргументативный фокус, предикативный фокус, фактитивный оператор, маркированная структура, семантическое истощение, сложный вторичный предикат.

Введение. Исследование атрибутивных конструкций, с точки зрения их объектно-предикативных свойств, оправдано как с логико-философской, так и с лингвистически-грамматической точек зрения, ведь понятия атрибутивности и предикативности взаимодополнимы и имеют глубинный контекст. Однако, в соответствии с изменением теоретических подходов в трактовке грамматических явлений, изменяется так же понимание роли и места явления атрибутивности во французском языке.

В настоящее время, в современных лингвистических кругах, имеют место различные термины: атрибутивное дополнение, атрибут, предикативное дополнение, предикативное определение, предикативный атрибут и т.п.. Сложность в понимании данного грамматического явления во французском языке объясняется его функционированием на стыке нескольких грамматических процессов: атрибутивности, кореферентности и предикации.

В нашем исследовании мы сосредоточили наше внимание на анализе взаимовлияния категорий атрибутивности и предикации, а именно предпосылок возникновения связей вторичной предикации благодаря предикативному потенциалу предложений с атрибутивным дополнением.

Однако, в последних исследованиях языковедов говорится и о том, чтобы разграничивать эти два понятия с целью определения роли семантико-синтаксических факторов с одной стороны и коммуникативных намерений говорящего, с другой [10, с. 240]. Ряд работ посвящен также и описанию этапов высказывания, которые способствуют формированию содержания и рассмотрению предпосылок для его накопления, а также появлению двойного смысла в предложениях на примере английского и французского языков [11, с. 495].

Краткий обзор публикаций по теме

В общем, в лингвистических исследованиях, предикация всегда рассматривалась неоднозначно, представляя собой сложный комплекс языковых явлений, неразрывно связанный с понятием модальности, поскольку говорящий, опираясь на законы логики, подбирает варианты языковых структур с целью лучшего выражения собственного мнения.

В нашем исследовании, мы базировались на лингвистических трудах Ж.-И. Поллока [12], Ф.Хиггинса [3], К.Ламбрехта [6], Н. Рюве [14] и последних исследованиях данного вопроса у таких современных зарубежных

авторов, как М.Пьерард [11], К. Бланш-Бенвенист [1], М. Ван Петенгем [15], И.Руа [13] и других.

Цель. При рассмотрении предикации, как центра, который помогает реализовать структурно-семантический минимум любого высказывания, вопросы исследования глагольных предикатов, в том числе, включающие в свою валентность позицию употребление атрибутивного дополнения, не теряет своей актуальности. Учитывая взаимодополняющее влияние категорий предикативности и атрибутивности в языке, считаем целесообразным продолжить анализ факторов возникновения предикативных отношений в предложениях, в частности с атрибутивным дополнением.

Исходя из необходимости, определить предпосылки возникновения предикативных отношений в атрибутивных конструкциях, в данном исследовании, мы ставим целью проанализировать модификацию информационной структуры и статуса референта в предложениях, содержащих атрибутивное дополнение, исследовать виды интерпретации атрибутивных конструкций и прийти к определенным выводам относительно взаимодополняющего воздействия категорий предикативности и атрибутивности в языке. Достижение данной цели, в свою очередь, предполагает выполнение следующих задач:

1) обратиться к существующим классификациям типов атрибутивных предложений в зарубежной лингвистической среде, исходя из их предикативного потенциала;

2) осуществить компаративный анализ подходов и различий относительно интерпретации и классификации атрибутивных предложений;

3) провести собственный контекстуальный анализ (на базе электронных каталогов французского языка CONTAGRAM и FRANTEXT) предложений, которые содержат атрибутивное дополнение с целью выяснения роли элементов SN_2 и X в составе глагольной синтагмы $SV (V - SN_2 - X)$ при изменении информационной структуры и статуса глагола V .

Материалы и методы. В структуре атрибутивных предложений типа $SN_1 - SV (V - SN_2 - X)$, где SN_1 — номинальная синтагма подлежащего, SV — глагольная синтагма, которая содержит: V — глагол-сказуемое, SN_2 — дополнение, X — атрибутивное дополнение (АД), собственно сочетание двух существующих предикативных связей, а именно между подлежащим (SN_1) и гла-

гольной синтагмой $SV (V - SN2 - X)$, в общем, и ее элементами $SN2$ и X , в частности, позволяет нам говорить об обнаружении вторичной предикации в предложениях с такой структурой.

Несмотря на очевидную, на первый взгляд, прозрачность таких конструкций, современным исследователям есть что добавить, рассматривая их с разных точек зрения. Прежде всего, приведем три подхода к анализу схематической структуры предложений, которые содержат АД дополнения, согласно трансформационного, синтагматического и аргументативного подходов:

- (1) $SN1 - V - (SN2 - X) \rightarrow$ *Jean croyait (sa mère malade)*.
- (2) $SN - V - (SN2) - (X) \rightarrow$ *Jean croyait (sa mère) (malade)*.
- (3) $SN1 - (V - X) - SN2 \rightarrow$ *Jean (croyait malade) sa mère*.

Отметим, что в предложении (1), в графическом представлении $SN1 - V - (SN2 - X)$, элемент $(SN2 - X)$ рассматривается как целостное дополнение глагола. В предложении (2), с представлением $SN1 - V - (SN2) - (X)$, элементы $(SN2)$ и (X) представляют собой два отдельных дополнения глагола, которые, в свою очередь, также могут анализироваться по-разному:

1) согласно основам классического трансформационного анализа, о котором вспоминает К.Мюллер [10, с.32], ссылаясь на таких авторов, как М. Розенберг, М. Гросс, Ж. Фоконье, трансформация заключается в конструировании следующих этапов: устранение глагола - связки *être* и относительного местоимения *que*, перестановка подлежащего дополнительного придаточного предложения в позицию дополнения (4), (4'):

(4) *Je croyais (que Marie était honnête) => (4') Je croyais (Marie) (honnête) ;*

2) согласно более современным тенденциям в лингвистической мысли, которые отмежевываются от подходов трансформации с приемами упрощения, сокращения или преобразования, атрибутивные конструкции с глаголами типа *croire* характеризуются, по словам лингвиста К.Гимье «расхождением между количеством дополнений подкатегорий глагола и количеством аргументов в аргументативной структуре» [4, с. 125].

В настоящее время, некоторые исследователи соглашались с таким подходом и считают элементы $SN2$ и X двумя отдельными конститuentами глагольной синтагмы, что требует более углубленного семантического анализа пары $(SN2-X)$. В общем, дискуссии лингвистов часто касаются вопроса, функционируют ли две единицы конструкции $SN2$ и X каждая в качестве синтаксического дополнения глагола, или, наоборот, они могут считаться двумя составными частями одного общего дополнения, связанного с подлежащим, который считается предикативным ядром целого предложения.

Согласно поставленным нами, в начале данного исследования, целей и задач, считаем уместным его начать с анализа уже существующих в зарубежной лингвистической среде классификаций типов атрибутивных предложений и их интерпретаций, таких исследователей, как Ж.-И. Поллок, Ф.Хиггинс и К.Ламбрехт [12], [3], [6]. Данный анализ, очевидно, позволит нам глубже исследовать особенности предложений с атрибутивным дополнением и установить какие именно типы предложений обнаруживают присутствие маркированной информационной структуры и аргументативного фокуса.

Так, первой попыткой анализа и размышлений об отличиях в функционировании предложений типа (5) и (6) в английском и французском языках и поиска аргумен-

тов для их объяснения, были труды исследователя англосаксонской школы Ж.-И. Поллока [12, с. 132]:

(5) *Cet homme est un professeur.*

(6) *Cet homme est professeur.*

Среди первых причин, лингвист называл возможность их различных интерпретаций: предикативной (5) и идентифицирующей (6). Первая появляется при субъективно-ситуативной интерпретации, тогда как вторая представляет собой объективную характеристику лица или предмета и может проявляться различными вариантами номинативного выражения [12, с. 132] (5'):

(5') *Cet homme est mon cousin/le voisin de Paul/Jean/un linguiste qui a obtenu les plus hautes récompenses.*

Лингвист, в частности, отмечал важность и необходимость такого различия видов интерпретаций атрибутивных предложений. По его мнению, при предикативной интерпретации предложений типа (6), их можно, с семантической точки зрения, перефразировать также и предложениями типа (7), которые, в свою очередь, становятся приближенными по содержанию к предложениям типа (8):

(6) *Cet homme est un professeur.*

(7) *Cet homme enseigne.*

(8) *Cet homme est professeur.*

Второй вид интерпретации, а именно идентифицирующую, лучше проследить на следующих вариантах предложения (9a.-9d.):

(9a.) *Cet homme est mon cousin.*

(9b.) *Cet homme est le voisin de Paul.*

(9c.) *Cet homme est Jean.*

(9d.) *Cet homme est un linguiste qui a obtenu les plus hautes récompenses.*

Таким образом, по мнению Ж.-И. Поллока, в данном случае речь не идет о семантической разнице между предложениями, а скорее о различных их толкованиях на уровне высказывания, поскольку имеют место прагматические интерпретации, а именно использование дескриптивных свойств, с помощью которых характеризуется подлежащее [12, с. 148].

Следующим лингвистом, который исследовал атрибутивные предложения и предложил их первую классификацию, выделяя четыре базовых типа (10-13), был лингвист Ф.Хиггинс. Собственно он и отметил существование так называемого «предикативного» типа атрибутивных предложений [3, с. 141].

1) предложения предикативного типа :

(10) *Pierre Beurivage est intelligent.*

2) предложения спецификационного типа :

(11) *Mon meilleur ami est Pierre Beurivage.*

3) предложения идентифицирующего типа :

(12) *Cet homme est Pierre Beurivage.*

4) предложения эквивалентности (идентичности) :

(13) *Pierre Beurivage est mon meilleur ami.*

В данной типологии впервые были учтены характер отношений между подлежащим-референтом и сказуемым. В частности, присутствие или отсутствие артикля и его тип, по мнению лингвиста, считалась прежде всего связанным с семантическими различиями, которые можно обнаружить в различных контекстах (употребление вопросительной или отрицательной формы, пассивизация, прономинализация и т.п.). Для атрибутивных предложений именно предикативного типа, также было определено их основное

семантическое свойство: выражение функции сказуемого относительно элемента *X* (атрибутивного дополнения).

В более современных исследованиях (И.Руба) можно дополнительно встретить разделение данного типа атрибутивных предложений на три подкласса: описательные (адъективные формы), характеризующие (субстантивные формы без артикля) и определяющие (субстантивные формы с артиклем) [13, с. 134]. Однако, по нашему мнению, данный подход перекликается с уже предложенной ранее теорией Д.Дэвидсона, согласно которой каждое сказуемое является заранее определенным некоторым событием или состоянием [13, с. 131].

В дальнейшем, языковеды начали ссылаться на предложенные исследователем Ф.Хиггинсом разграничения, однако, среди них были и те (Н.Рюве), которые подвергали критике его подход и считали, что как предложения спецификационного типа, так и предложения эквивалентности, в общем, можно свести к предложениям идентифицирующего типа и тогда, в целом, анализ будет касаться двух главных типов предложений – предикативного и идентифицирующего типов [14, с. 21].

На наш взгляд, такое объединение типов не является вполне уместным, поскольку учет разницы между ними является чрезвычайно важным при синтаксическом и семантическом анализе атрибутивных предложений с точки зрения установления в них предикативных связей.

В свою очередь, интересной для анализа и сравнения с другими классификациями, является типология предложений представителя американской лингвистической школы К.Ламбрехта, которая основана на теории маркированных информационных структур и понятии информационной структуры высказывания. Именно этот автор впервые отметил, что необходимым условием для выражения информационной структуры считается разница между высказыванием, которое уже содержит каждое предложение и пресуппозицией [6, с. 55]. Иными словами, для того, чтобы предложение было носителем определенной информационной структуры, оно должно содержать неизвестный собеседнику элемент высказывания. Этот элемент К.Ламбрехт называет «фокусом высказывания» и, в зависимости от синтаксической нагрузки, различает их следующие три типа: предикативный, аргументативный и фрагментный. По мнению К.Ламбрехта, согласно различным типам фокусов, можно выделить и различные типы предложений, прагматическая организация (информационная структура) и коммуникативные цели которых существенно отличаются [6, с. 59]. Так, предложения с предикативным фокусом, или предложения типа «топик» – «комментарий», характеризуются тем, что сказуемое в них представляет собой фокус высказывания. С точки зрения их коммуникативной функции, они имеют целью внести определенный «комментарий» к «топику» в предложении.

Необходимо также вспомнить о разграничении предложений на маркированные и немаркированные, предложеном К.Ламбрехтом. Исследователь отмечает, что предложения с каноническим порядком слов (сказуемое-дополнение) представляют собой немаркированную прагматическую структуру, а предложения с аргумента-

тивным фокусом он определяет как предложения идентифицирующего типа. Это объясняется тем, что их коммуникативная функция заключается в представлении референта, который идентифицирует аргумент и обозначает открытую пресуппозицию. В отличие от предложений предыдущего типа, в которых сказуемое является частью пресуппозиции, предложение с аргументативным фокусом нередко представляют собой синтаксическую структуру, в которой последний совпадает с синтаксической функцией подлежащего. Именно в таких предложениях допускается отклонение от прямого порядка слов и появляются маркированные синтаксические структуры [6, с. 61]. Таким образом, получаем подтверждение того, что порядок слов в предложении является одним из главных параметров для различения разных типов предложений, в том числе атрибутивных.

Проведя наш собственный анализ ряда типичных предложений с конструкцией АД дополнения, мы можем говорить об определенных различиях в терминологии. Так, Ф.Хиггинс утверждает, что «инверсия членов предложения, связанных предикативной связью, не является приемлемой в атрибутивных предложениях эквивалентности, идентифицирующего и предикативного типов» [3, с.123]. Он добавляет, что именно предложения спецификационного типа, содержащие маркированную информационную структуру обнаруживают присутствие аргументативного фокуса. При сравнении этих признаков с типологией К.Ламбрехта, становится очевидным, что они соответствуют описанию предложений идентифицирующего типа. В нашем исследовании, все же, мы будем придерживаться типологии первого автора, поскольку она нам представляется более обоснованной с точки зрения выбора соответствующей терминологии.

В частности, согласно определению Ф.Хиггинса, предложения спецификационного типа имеют целью «специфицировать определенное значение относительно определенной переменной» [3, с. 128]. Представительница современной бельгийской лингвистической школы М. Ван Петенгем частично соглашается с ним, предлагая, однако, следующее уточнение: «предложение специфицирующего типа во французском языке, в общем, представляют инверсию подлежащего и сказуемого» [15, с. 102]. Исходя из этого утверждения, она также определяет благоприятные условия для появления атрибутивной синтагмы, в частности, идет речь об антепозиции к подлежащему (14):

(14) *La seule matière possible pour l'exécution du monument est le ciment.*

Как видно из примера (14), мы еще раз получаем подтверждение, что в предложениях спецификационного типа, собственно подлежащее предоставляет новую информацию в предложении и является его фокусом высказывания. В нашем исследовании, мы можем выбрать именно этот тип атрибутивных предложений и определить факт принятия инверсии элементов *SN2* (дополнения) и *X* (АД дополнения) в предложениях спецификационного типа как одно из оснований для возникновения в них вторичной предикации.

Среди корпуса проанализированных нами примеров, взятых из электронных баз текстов CONTAGRAM и FRANTEXT, нами было определено, что из общего перечня атрибутивных глаголов с АД прямого и косвенного дополнения, относительно небольшое их количе-

ство допускает инверсию данных элементов. Процентное соотношение глаголов, которые позволяют как прямой порядок элементов *SN2* и *X* в атрибутивной конструкции, так и инверсию данных составляющих, составило 45% от количества проанализированных глаголов. Интересно, что среди них можно выделить два разных подкласса: глаголы, выражающие суждения и оценку (*juger, trouver, estimer, considérer, croire, penser, regarder comme, tenir pour, traiter en*) и каузативные глаголы (*laisser, rendre, faire, garder*).

В общем, анализируя природу и особенности трактовки глагольной синтагмы *SV* (*V - SN2 - X*), с учетом изменения статуса элемента *X*, следует согласиться с такими исследователями, как М.Пьерард [11], К. Бланш-Бенвенист [1], М. Ван Петенгем [15], А.Бун [2], К.Мюллер [10], которые с помощью различного терминологического аппарата, говорят о том, что глагол *V* осуществляет одновременное воздействие как на элемент *SN2*, так и на элемент *X*. При изучении данной синтагмы, авторы употребляют различные термины для обозначения глагола: «фактитивный оператор», «глагол-вектор» (М.Пьерард), «вспомогательный глагол в с фактитивной составляющей» (К. Бланш-Бенвенист, А.Бун). Это объясняется тем, что в атрибутивных предложениях, глагол подвергается воздействию «семантического истощения», прежде всего, через модификацию аргументативной структуры в глагольной синтагме.

К примеру, современный представитель бельгийской языковедческой школы М.Пьерард обосновывает применение термина «глагол-вектор» тем, что глагол в атрибутивной конструкции сначала «выбирает дополнение, для того, чтобы потом, под действием сложного сказуемого, он приобрел определенную характеристику и

в дальнейшем оставался маркированным ней» [11, с. 498].

Отметим также, что такие глаголы, как *rendre* подвергаются воздействию «семантического истощения», поскольку в атрибутивных предложениях с их участием, имеет место модификация аргументативной структуры в глагольной синтагме. По нашему мнению, следует подчеркнуть, что глаголы типа *rendre* сочетают роль фактитивного глагола с модализующей составной, которая, очевидно, также является результатом действия вторичной предикации.

Результаты и их обсуждение. Итак, если предположить, что статус глаголов, входящих в состав атрибутивной глагольной синтагмы можно трактовать иначе, то в атрибутивном предложении со структурой *SN1 - SV* (*V - SN2 - X*), именно элемент *X*, то есть АД прямого или косвенного дополнения, на самом деле является его предикативным центром. Если данная гипотеза оказывается верной, то, можно сделать вывод, что роль элемента *SN2* в данной структуре должна быть пересмотрена, поскольку, с точки зрения информативной структуры предложения, его референт вместе с глаголом и элементом *X* представляет собой часть предикативного фокуса предложения.

Выводы. Таким образом, перспективность дальнейшего исследования конструкций с атрибутивным дополнением в контексте вторичной предикации оказывается оправданной. Прежде всего, это объясняется тем, что остается установить еще много аспектов при системном определении как статуса, так и исчерпывающего перечня глаголов, которые могут употребляться в пределах глагольной синтагмы в предложениях с атрибутивным дополнением во французском языке, учитывая, прежде всего, их валентные ограничения.

ЛИТЕРАТУРА

1. Blanche-Benveniste C. Préliminaires à une étude de l'apposition dans la langue parlée // Langue française. Nouvelles recherches sur l'apposition. — 2000. — № 125. — С. 60-71.
2. Boone A. Les complétives et la modalisation. — P.: Edited by Muller, Claude, DE GRUYTER, 1996. — 255 с.
3. Higgins F.R. The pseudo-cleft Construction in English. — New York: Garland, 1979. — 300 с.
4. Guimier C. La thématization dans les langues // Langage et société. Actes du colloque de Caen. Textes réunis par Sonia Branca-Rosoff. — 1999. — № 9. — С. 120-134.
5. Kronning H. Auxiliarité, énonciation et rhématicité // Cahiers Chronos. Modes de repérages temporels. — 2003. — № 11. — С. 231-249.
6. Lambrecht K. Prédication seconde et structure informationnelle: la relative de perception comme construction présentative // Langue française. La prédication seconde. — 2000. — № 127. — С. 49-67
7. Lamiroy B., Melis L. Les copules ressemblent-elles aux auxiliaires? — Amsterdam : Benjamins, 2003. — 217 с.
8. Lauwers P., Tobback E. Les verbes attributifs : inventaire(s) et statut(s) // Langages — 2010. — № 179-180. — С. 79-113.
9. Martin F. Les prédicats statifs. Étude sémantique et pragmatique. — Bruxelles : Duculot, 2008. — 336 с.
10. Muller C. Classes de verbes français transitifs à extension attributive : les opérateurs supplétifs // Langage et référence. Mélanges offerts à Kerstin Jonasson à l'occasion de ses soixante ans. Uppsala : Acta Universitatis Upsaliensis — 2001. — С. 419-429
11. Pierrard M. Paramètres pour l'interprétation et le classement des constructions à attribut de l'objet // Langage et référence. Mélanges offerts à Kerstin Jonasson à l'occasion de ses soixante ans. Uppsala : Acta Universitatis Upsaliensis — 2001. — С. 497-507
12. Pollock J-Y. Sur quelques propriétés des phrases copulatives en français // Langue française — 1983. — № 58 — С. 89-125.
13. Roy I. Typologie des prédicats non-verbaux dans les phrases copulatives et théorie de la prédication // Ibrahim, A. H. (ed.), Prédicats, prédication et structures prédicatives. Paris : Cellule de Recherche Linguistique., — 2009. — С. 131-146.
14. Ruwet N. Grammaire des insultes et autres études. — Paris : Seuil, 1982 — 349 с.
15. Van Peteghem M. Les phrases copulatives dans les langues romanes. — Wilhelmsfeld : Gottfried egypt verlag., 1991. — 207 с.

Modification of the information structure and status of the referent *SN2* as factors of the appearance of predicative relations in sentences with attributive object

I. L. Zelena

Abstract. The article is dedicated to the analysis of modification of the information structure and the status of the referent in sentences containing attributive object. Given the types of interpretation of attributive sentences and, based on the results of contextual analysis, it became possible to prove that change of argumentative structure in verbal group gives a reason to treat attributive verb with elements *SN2* and *X* as a predicative focus of the sentence and permit to consider it as the complex secondary predicate.

Keywords: information structure of the sentence, status of the referent, category of prediction, category of attribution, argumentative focus, predicative focus, factitive operator, marked structure, semantic exhaustion, complex secondary predicate.

Editor-in-chief: Dr. Xénia Vámos

The journal is published by the support of
Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe

Készült a Rózsadomb Contact Kft nyomdájában.
1022 Budapest, Balogvár u. 1.
www.rcontact.hu